

Uuringu „Tööturu- ja muude meetmete vajalikkusest väljateenitud aastate pensioni kaotamisel“

LÕPPARUANNE

**Uuring valmis programmi „Töövõimetuskindlustuse skeemi ettevalmistamine“
raames Euroopa Sotsiaalfondi vahenditest**

Tartu Ülikool

Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

2012

**Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond**

Eesti tuleviku heaks

Koostajad: Rein Murakas, Avo Trumm, Merle Merilain, Annika Jalak

Sisukord

UURINGU LÄHTEKOHAD	6
Rahvastiku vananemine – väljakutse pensionisüsteemile	6
Enneaegselt ja/või eritingimustel pensionile jäämise võimalused vanaduspensionide skeemides	7
Töö iseloomustust tulenevate eripensionide liigid	9
Eripensionide koht üldises pensionisüsteemis	10
Enneaegselt pensionile jäämist võimaldavate meetmete reaalne mõju tööhõivele	11
Eripensionide kriitika	12
Väljateenitud aastate pensionide süsteem Eestis	14
Uuringu eesmärk	16
I. ERIPENSIONIDE SÜSTEEMIDEST EUROOPA RIIKIDES	17
Eripensionide kujunemise kaks arengulugu	18
Eripensionid Kesk- ja Ida-Euroopa riikides	19
Poola	19
Tšehhi Vabariik	20
Rumeenia	20
Slovakkia	21
Ungari	21
Leedu	22
Läti	23
Bulgaaria	24
Eripensionid Lääne-Euroopa riikides	24
Austria	24
Soome	25
Norra	25
Hispaania	25
Saksamaa	26
Portugal	29
Kreeka	30
Prantsusmaa	30
Eripensionide süsteemi reformide üldised arengusuunad	30
II. VÄLJATEENITUD AASTATE PENSIONI ÕIGUSLIKE AMETIRÜHMADE UURING... ..	34
Uurimisküsimused ja meetodika	34
Artistid	36
Töölase tegevusega seotud terviseprobleemid	37
Informeeritus VAP-i olemasolust	39

VAP-i tähendus, funktsioon, olulisus	40
Ümberkorralduste vajadused praeguse VAP-i osas	42
Soovid ja võimalused erialal töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt ja sellega seonduvad piirangud	43
Võimalikud lahendused töötee jätkamiseks erialaselt lähedasel tööl või sama tööandja juures VAP-i staaži täitumisel	44
Soovid ja võimalused teisel eriala töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt ja sellega seonduvad piirangud	45
Võimalikud lahendused töötee jätkamiseks teises valdkonnas VAP-i staaži täitumisel	46
VAP-i kaotamise võimalikud mõjud	47
Ettepanekud VAP-i võimaliku kaotamisprotsessi osas	48
VAP-i võimalikud asendusmehhanismid	49
Muud erialarühma tööalase tegevusega seotud olulised probleemid	52
Kokkuvõtteks	53
Kaevandustöötajad	55
Ametirühma tööalase tegevusega seotud terviseprobleemid	55
Tervist positiivses suunas mõjutada võivad abinõud	56
Informeeritus VAP-ist	57
VAP-i tähendus, olulisus, funktsioon	57
Ümberkorralduste vajadused praeguse VAP-i osas	58
Soovid ja võimalused erialal töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt ja sellega seonduvad piirangud	58
Võimalikud lahendused töötee jätkamiseks samas ettevõttes teisel tööl VAP-i staaži täitumisel	60
Soovid ja võimalused teisel eriala töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt ja sellega seonduvad piirangud	60
Võimalikud lahendused töötee jätkamiseks teises valdkonnas VAP-i staaži täitumisel	61
VAP-i (või ka muude pensionisoodustuste) kaotamise võimalikud mõjud	61
VAP-i võimalikud asendusmehhanismid	62
Muud erialarühma tööalase tegevusega seotud olulised probleemid	63
Kokkuvõtteks	63
Pedagoogid	65
Ametirühma tööalase tegevusega seotud terviseprobleemid	65
Informeeritus VAP-ist	66
VAP-i tähendus, olulisus, funktsioon	67
Ümberkorralduste vajadused praeguse VAP-i osas	68
Soovid ja võimalused erialal töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt ja sellega seonduvad piirangud	69
Võimalikud lahendused töötee jätkamiseks erialaselt lähedasel tööl VAP-i staaži täitumisel	69
Soovid ja võimalused teisel erialal töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt	70
VAP-i kaotamise võimalikud mõjud	70

Ettepanekud VAP-i võimaliku kaotamisprotsessi osas	71
VAP-i võimalikud asendusmehhanismid	71
Muud erialarühma tööalase tegevusega seotud olulised probleemid	73
Kokkuvõtteks	75
Lennundustöötajad	77
Ametirühma tööalase tegevusega seotud terviseprobleemid	77
Tervist positiivses suunas mõjutada võivad abinõud	78
Informeeritus VAP-ist	79
VAP-i tähendus, olulisus, funktsioon	80
Teised olemasolevad soodustused	81
Ümberkorralduste vajadused praeguse VAP-i osas	82
Soovid ja võimalused erialal töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt ja sellega seonduvad piirangud	83
Võimalikud lahendused töötee jätkamiseks erialale lähedasel tööl VAP-i staaži täitumisel ...	84
Soovid ja võimalused teisel erialal töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt ja sellega seonduvad piirangud	85
VAP-i kaotamise võimalikud mõjud	86
Ettepanekud VAP-i võimaliku kaotamisprotsessi osas	87
VAP-i võimalikud asendusmehhanismid	88
Kokkuvõtteks	89
Meremehed	90
VAP-iõiguslikud ja mitteõiguslikud meremehed	91
Ametirühma tööalase tegevusega seotud terviseprobleemid	91
Tervist positiivses suunas mõjutada võivad abinõud	93
Informeeritus eripensionidest	93
Eripensioni tähendus, olulisus, funktsioon	93
Ümberkorralduste vajadused praeguse eripensioni juures	93
Soovid ja võimalused erialal töötamise jätkamiseks eripensioni järgselt ja sellega seonduvad piirangud	94
Võimalikud lahendused töötee jätkamiseks teises valdkonnas eripensioni staaži täitumisel	94
Eripensioni kaotamise võimalikud mõjud	95
Ettepanekud eripensioni kaotamisprotsessi osas	96
Eripensioni võimalikud asendusmehhanismid	96
Muud erialarühma tööalase tegevusega seotud olulised probleemid	96
Kokkuvõtteks	97
III. VÄLJATEENITUD AASTATE PENSION: MIDA TEHA EDASI?	98
Kokkuvõtvaid soovitusi	98
ALLIKAD	105

UURINGU LÄHTEKOHAD

Rahvastiku vananemine – väljakutse pensionisüsteemile

Kiiresti vananeva ühiskonna tingimustes on efektiivse ning teadmistepõhise pensionisüsteemi väljakujundamine ja rakendamine muutunud paljude arenenud riikide jaoks üheks prioriteetsemaks sotsiaalseks eesmärgiks. Pensionealise rahvastiku arvukuse ja osakaalu suurenedes kasvavad oluliselt ka riikide avaliku sektori kulutused. Euroopa Liidus moodustavad pensionikulutused keskmiselt enam kui kümnendiku sisemajanduse kogutoodangust ning ligikaudu poole kõigist sotsiaalkaitse kuludest. Üksikute liikmesriikide löikes varieerub pensionikulutuste osakaal SKT-st 5%-st Iirimaal kuni 15%-ni Itaalias (European Commission 2012a, Schubert jt 2009). Aastaks 2060 prognoositakse Euroopa Liidu keskmise vanadussõltuvusmäära olulist kasvu, mis kaheldamatult toob kaasa ka märkimisväärse pensionikulutuste suurenemise (European Commission 2011).

Pensionisüsteemide fiskaalse jätkusuutlikkuse tagamiseks on viimastel aastatel võetud kasutusele erinevaid poliitikameetmeid ning kavandatud pikaajalisi strateegiaid sotsiaalkulutuste optimeerimiseks. Enamik riike on astunud samme pensionipoliitika finantsbaasi laiendamiseks, võttes traditsiooniliste riigikesksete kohustuslike pensionikindlustussüsteemide kõrval kasutusele nii töandja- kui ka töötajakeskseid kohustuslikke ja vabatahtlikke kindlustussüsteeme. Samuti on kõikides liikmesriikides järk-järgult tõstetud ametlikku pensioniiga ning otsitud täiendavaid võimalusi rahvastiku vananemisest tingitud sotsiaalkulude vähendamiseks (Natali 2008).

Euroopa Komisjoni pensionipoliitika valge raamat (European Commission 2012a) toob välja viis peamist soovitus vanaduspensionide süsteemi jätkusuutlikkuse tagamiseks:

- siduda pensionile mineku iga oodatava eluea kasvuga;
- piirata enneaegse pensionile mineku võimalusi ja muid võimalusi tööturult varakult lahkuda;
- toetada pikemat tööelu, pakkudes paremat juurdepääsu pidevõppele, kohandades töökohti vastavalt eripalgelisema tööjõu vajadustele, luues töövõimalusi eakamatele töötajatele ning toetades aktiivset ja tervislikku vananemist;
- võrdsustada meeste ja naiste pensioniiga;
- toetada täiendavate pensionisäästude süsteemi väljakujundamist, et parandada pensionitulusid.

Nagu nimetatud soovitustest selgub, **on üheks olulisemaks pensionisüsteemi üldist jätkusuutlikkust toetavaks vahendiks (põhjendamatute) enneaegselt vanaduspensionile siirdumise võimaluste kõrvaldamine.**

Enneaegselt ja/või eritingimustel pensionile jäämise võimalused vanaduspensionide skeemides

Vanaduspension on sotsiaalpoliitiline meede, mille eesmärgiks on ennetada vanadusega kaasnevat töövõimetusust (töötamisest loobumisest) tulenevat sissetulekute/elatusvahendite kahanemist. Vanaduspensioni saamise üheks tingimuseks on kehtestatud vanaduspensioniiikka jõudmine. Ametliku pensioniea kehtestamisel lähtutakse erinevatest teguritest, sealhulgas tööealise rahvastiku tervislikust seisundist ja keskmisest elueast riigis (Zaidi ja Waterhouse 2009).

Seoses elanikkonna tervisliku seisundi paranemise ja töövõime pikemaajalise säilimise ning keskmise eluea tõusuga on ametlik vanaduspensioni iga pidevalt tõusnud. Hetkel on enamikes EL liikmesriikides ametlik pensioniea 65 aastat (keskmine eluiga üle 80 aasta) ning järjest sagedamini ja valjuhäälselt räägitakse pensioniea tõstmisest 70 või isegi 75 aastani (Duval 2003).

Pea kõikides arenenud riikides on ametliku pensioniea kõrvale loodud terve hulk erandeid, mis võimaldavad pensionile jääda enne ametliku pensioniea saabumist (Schils 2005). Taoliste erandite kehtestamisel on lähtutud erinevatest loogilistest argumentidest. Kõige sagedamini rakendatavaks ja massilisemalt kasutatavaks enneaegselt pensionile jäämise võimaluseks on eelpension.

Eelpensionide süsteem kehtestati lääneriikides 1970. aastatel seoses majanduskriisist tuleneva töajõuvajaduse vähenemisega. Kuna tööpuudus ohustas eelkõige vanemaalisi töötajaid, võimaldas eelpension vähendada pikaajalist tööpuudust ning vaba tööjõu hulka (European Centre... 2010). Eelpension annab töötajale võimaluse vabatahtlikult ametlikust pensionieast varem (tavaliselt kuni kolm aastat) tööturult lahkuda; võimaluse kasutamine tähendab pensionile jääja jaoks aga enamasti madalamat pensioni. Eelpensionisüsteem võib olla seotud ka töötaja/tööandja poolt pensionifondidesse tehtud maksete suuruse või makseperioodi pikkusega (pensionistaaž) – töötajal on õigus jääda pensionile pärast kehtestatud maksetingimuste täitmist (European Commission 2012). Omaette eritingimusena rakendatakse paljudes riikides teatud töötajaga seotud „asjaolude“ (laste sünnitamine ja kasvatamine, õpingud, poliitilised repressioonid jms) arvestamist pensionistaaži hulka, mis võimaldab töötajal tööturult varem lahkuda (Zaidi ja Whitehouse 2009).

Uuringud on näidanud, et alates süsteemi kehtima hakkamisest 1. aprillil 2000. aastal on ennetähtaegsete vanaduspensionide süsteem Eestis täitnud peamiselt tööturult valutuma eemaldumise puhvri rolli. Tiit jt on välja toonud, et ennetähtaegse vanaduspensioni eesmärgiks Eestis on olnud soov leevendada üldise pensioniea tõusu tagajärjel pensionieelses vanuses töötuks jäänud isikute olukorda (Tiit jt 2004). Samale tulemusele jõuavad ka Uudeküll ja Vörk oma ennetähtaegset pensioni käsitlevas analüüsis, leides, et 80% juhtudel toimub

ennetähtaegsele vanaduspensionile jäämine kas töötuse või mitteaktiivsuse tõttu ja tegu on alternatiivse sissetulekuga pikemat aega töötu olnud vanemaealistele (Uudeküll ja Vörk 2004).

Paljudel juhtudel on tavapärasest varasem pensionile jäämine tingitud töövõimetusel. Pensionieast varem saabuva töövõimetusel korral on töövõimetusel töötajal pärast ametlikku töövõimetusel tuvastamist õigus taotleda ja saada *töövõimetusel pensioni*. Enamikes riikides moodustavad töövõimetusel pensionid sotsiaalse kaitse eriliigi, mis ei ole seotud vanaduspensionide süsteemiga, vaid selle eesmärgiks on kindlustada elatis töövõimetusel korral, sõltumata inimese vanusest.

Töövõimetusel pensioni saajate arv on alates hüvitise skeemi rakendumisest 2001. aastal püsivalt kasvanud. Eestis oli 2012. aasta alguses töövõimetusel pensioni saajate osakaal 20–64-aastastest elanikest 10,8%, OECD riikides moodustas samalaadse hüvitise saajate arv 2008. aastal 5,7% tööealisest elanikkonnast. Lähtudes hüvitisel saajate kõrge osakaalust tööealiste elanike seas võrreldes teiste arenenud riikidega, on saajate arvu pidev kasv seostatav eelkõige töövõimetusel hindamise aluste ja käitumuslike tegurite (sh majanduskriisi mõju) koosmõjuga. Võimalikule nn käitumuslikule aspektile viitab töövõimetusel pensioni tagava minimaalse töövõime kaotuse määraga isikute suur juurdeool majanduskriisi tingimustes. Kui kõigi töövõimetusel pensionäride arv on ajavahemikul 2001–2011 kasvanud 90,3%, siis 40-protsendise töövõimetusel määraga isikute arv on kasvanud 6,2 korda, suurim kasv on aset leidnud just aastatel 2009–2010. Töövõimetusel pensioni määramine ei tähenda töövõime täielikku kadumist ja tööturult lahkumist – Riigikontrolli (2010) andmetel teenis 2009. aastal tulu 41% töövõimetusel pensionäridel, kellest vähemalt 10% palgatulu ületas riigi keskmist palka. Sealjuures teenis tulu ka 5% täielikult töövõimetusel tunnistatud isikutest (Leetmaa jt 2012).

Eritingimustel enneaegset pensionile jäämist võib põhjendada ka töötaja poolt tehtud töö iseloomuga. Sellised eripensionisüsteemid jagunevad Eesti sotsiaalkaitse süsteemis kahe erineva skeemi – soodustingimustel vanaduspensionide ning väljateenitud aastate pensionide – vahel (sh ka kaitseväe- ja politseipensionid). Soodustingimustel vanaduspension puudutab eelkõige töötamist tervistkahjustaval või ohtlikul töökohal. Arvestades, et teatud kutsealade töötajad töötavad ohtlikes või väga suurt pingutust nõudvates tingimustes, mis kahjustab nende tervist ja lühendab eluiga, väärivad nad seetõttu erikohtlemist soodustingimustel pensioniõiguslastena. Väljateenitud aastate pensionide kategooriasse paigutatakse eelkõige need ametialad ja töökohad, millel töötamine nõuab teatud (füüsilisi ja vaimseid) erivõimeid, mis inimese vanuse kasvuga oluliselt kahanevad, ja inimene ei ole enam võimeline kehtestatud ametiülesandeid nõuetekohaselt täitma ning on sunnitud töölt lahkuma. Samaaegselt on osade väljateenitud aastate pensioni saamise õigusega rühmade korral (erialase) töövõime varasem kaotus seotud otseselt raskete või ohtlike töötingimustega. **Alljärgnevalt kasutame töö**

iseloomust tuleneva eritingimustel ennetähtaegselt pensionile jäämise tähistamiseks üldterminit „eripension“.

Töö iseloomustust tulenevate eripensionide liigid

Eripension kui kompensatsioon tervise halvenemise, töövõimetus ja kaotatud eluaastate eest

Ajalooliselt on eripensionide kehtestamise esmaseks eesmärgiks olnud pakkuda tervistkahjustavat tööd tegevatele inimestele võimalust minna üldisest pensionieast varem (soodustingimustel) pensionile. **Seega on eripension traditsiooniliselt mõeldud ametialade esindajatele, kelle töö on seotud täiendavate terviseriskidega – füüsiline ja ohtlik töö, töö ebasoodsas keskkonnas, kokkupuude tervistkahjustavate ainetega jne, millega võib tõenäosuslikult kaasneda kutsealase töövõime kaotus või selline vähenemine enne vanaduspensioniiikka jõudmist, mis takistab sellel kutsealal või ametikohal töötamise jätkamist.** Kui tavatingimustel makstava vanaduspensionide ideeks on ennetada vanadusega kaasnevast töövõimetusist (töötamisest loobumist) tulenevat sissetulekute/elatusvahendite kahanemist, siis soodustingimustel pensioni traditsiooniline eesmärk on põhimõtteliselt sama. Erinevus seisneb selles, et teatud juhtudel on sellist kaitset vaja enne ametlikult kehtestatud pensioniiga, sest töövõimetus saabub (eeldatavalt) töö iseloomust tulenevalt varem. Eripensionide täiendavaks funktsiooniks on pakkuda materiaalselt kompensatsiooni kutsetööst tuleneva tervise halvenemise ja eluea languse eest (Zaidi ja Whitehouse 2009). Seega pakub soodustingimustel makstav vanaduspension kaitset nii vanadusest kui ka töövõime kaotusest tulenevate riskide eest (Malvet 2006).

Eripensionide rakendamine on traditsiooniliselt sihtgrupipõhine. See tähendab, et pensioni maksmisel ei arvestata tervise ja töövõime kaotust ning eluea lühenemise tõenäosust individuaalselt, vaid kindlaksmääratud töötajate kategooriatele. Vastavad kategooriad võivad olla ametigrupipõhised (kaevurid, meremehed) või määratud konkreetsete tööülesannete/ -keskkonna järgi (töötamine kemikaalide või radioaktiivsete ainetega, töötamine kõrgustes või vee all), sõltumata konkreetsest ametinimetusest või -grupist (Zaidi ja Whitehouse 2009).

Eripensionide suurus ja pensioniiga sõltub üldjuhul vastavas ametis töötatud ajast, tööst tulenevate terviseriskide avaldumise tõenäosusest ja prognoositud ulatusest. Arvestades, et tervistkahjustav ja ohtlik töö on iseloomulik pigem madalama staatuse ja palgaga ametikohtadele, on soodustingimustel vanaduspension reeglina madalam tavatingimustel makstavast vanaduspensionist.

Eripension kui majanduslik tagatis töölt sunnitud lahkumise korral

Eripensionide teine sihtgrupp seondub ametitega, millel töötamine nõuab teatud (füüsilisi ja vaimseid) erivõimeid, mis inimese vanuse kasvuga oluliselt kahanevad ja inimene ei ole enam

võimeline kehtestatud ametiülesandeid nõuetekohaselt täitma (baleriinid, lennujuhid, sportlased jne). Sellistel ametikohtadel töötamise võimalus on sageli tõkestatud rangelt määratud vanusepiiridega, mille ületamisel kaotab töötaja õiguse ja võimaluse samal ametikohal töötamise jätkamiseks.

Antud juhtudel on eripensioni rakendamise eesmärgiks kompenseerida tavapärasest lühemat tööalast karjääri ning tagada minimaalne elatis pärast erialase töötee lõppemist. Pensioni saamise õigus on määratud pensioniõigusliku staažiga vastaval ametikohal ning saadava eripensioni suurus sõltub vastaval ametikohal töötamise perioodi pikkusest ning saadud töötasust (individuaalsete pensionimaksete suurusest). Eripensioni rakendamine on antud juhul selgelt ametigrupipõhine.

Eripension kui lisastiimul oluliste ametikohtade täitmiseks

Eripensionide kolmas funktsioon on pakkuda teatud lisahüvesid nendele töötajatele, kes töötavad vähempopulaarsetes/rasketes ametites (vangivalvurid) või ka vastupidi – eriti privilegeeritud ja tähtsates ametites, mis eeldavadki suuremaid hüvitisi (parlamendisaadikud, kohtunikud). Sellesse gruppi kuuluvad ka riigiteenistujad / avaliku sektori ametnikud, kellele pensionieeliste kehtestamisel on riik ilmselt püüdnud endale luua paremat võimalust tööjõu valikul ja tööjõu stabiilsuse tagamisel. Sisult võib taolisi eripensione käsitleda tööandja pensionina – riik kui tööandja tagab mõnede ametnikele ja teenistujaile vanaduspõlveks teistest kõrgema sotsiaalse kaitse. Tööandja pensioni keskne funktsioon on töötajate motiveerimine, samal ajal on tööandja pension töötajaskonna lojaalsuse suurendamise vahend (OECD 1997). Ametkondade huvi eripensione kehtestada kannustab soov kinnistada tööjõudu. Loodetakse, et eripension täidab seda eesmärki palgast tugevamalt. Ka suhteliselt kõrge töötasu ei pruugi iseenesest takistada tööjõu voolavust, sest avalik sektor on alati avatud erasektori palgasurvele (Leppik 2007).

Eripensionide koht üldises pensionisüsteemis

Üldises pensionisüsteemis on eripensionidel suhteliselt marginaalne roll. Nende kaudu on kehtestatud eritingimusi, mis puudutavad kitsalt määratletud suhteliselt väikesearvulisi sihtgrupe.

Soodustingimustel makstav vanaduspension on käsitletav kui eritingimustel makstav vanaduspension, mida rakendatakse täiendavate tavavanaduspensioniga mittekäetud riskide tõenäosusliku avaldumise korral (Schils 2005). Kuna sooduspensionide kujunemise algusaegadel domineerisid ühesambalised solidaarsusel põhinevad kohustuslikud riigipensionide (nn *pay-as-you-go*) süsteemid, on soodus- ja eripensionid ka tänapäevaste mitmesambaliste pensionisüsteemide tingimustes paljudes riikides liidetud esimese pensionisambaga ning nende kehtestamine, rahastamine ja käigushoidmine on riigi ülesanne (Zaidi ja Whitehouse

2009). Siiski on viimastel aastatel nii avaliku sektori kulude kärpimise huvides kui ka sisulistest kaalutlustest lähtuvalt eripensionide koht üldises pensionisüsteemis hakanud muutuma.

Nii näiteks on mitmetes riikides leitud, et kuna töötaja „kaitsmine tervist/töövõimet kahjustavate eritingimuste eest“ võiks olla ka tööandja ülesanne ning (lisa)garantiides kokkuleppimine võiks olla tööandja ja töövõtja vaheline asi, võiksid eripensionid olla pigem teise pensionisamba osa. Nii on see ka mitmetes riikides, kus eripensionid on seotud nn ameti- või teenistuspensioniga (*occupational/service pension*). See tähendab, et nii tööandja kui ka töövõtja teevad sissemaksid spetsiaalsetesse kogumisfondidesse. Fondid võivad olla nii riiklikud kui ka erafondid, samuti nn segafondid.

Sarnasest arutluskäigust lähtuvalt on mitmed riigid sidunud eripensionid (osaliselt) ka kolmanda sambaga. Kuna enamikel juhtudel on töövõtja ametikohale asudes teadlik selle ametiga kaasnevatest riskidest, peaks tal ka olema vastutus ja kohustus ennast ise nende riskide eest kaitsta.

Eripensionide üldine loogika käsitleb terviseriske ja töövõimetust ning on sisuliselt seotud ka töövõimetuspensionide süsteemiga. Erinevus nende kahe pensioniskeemi vahel seisneb selles, et kui eripensionide rakendamise aluseks on prognoositud (tõenäosuslik) töövõimetuse avaldumine, siis töövõimetuspensionid kohaldamise aluseks on „objektiivselt tõestatud“ töövõimetuse fakt.

Enneaegselt pensionile jäämist võimaldavate meetmete reaalne mõju tööhõivele

Lazeari (1986) ning Lumstaine ja Mitchelli (1999) kohaselt võib pensionile mineku aega mõjutavate tegurite puhul tuua välja kolm üksteisega seotud gruppi:

- 1) tööjõu pakkumisest lähtuvad tegurid;
- 2) tööjõu nõudlusest lähtuvad tegurid;
- 3) sotsiaalkindlustussüsteemist lähtuvad tegurid (Uudeküll ja Vörk 2002).

Tööjõu pakkumisega seotud tegurite puhul lähtutakse seisukohast, et inimene püüab pensionile mineku eel valikuga maksimeerida oma isikliku heaolu, mis tavaliselt sõltub tarbimisest (ehk sissetulekust) ja vabast ajast. Ühest küljest, mida hiljem inimene tööjõust tagasi tõmbub, seda suuremad on tema summaarsed töised sissetulekud ja üldjuhul ka tulevased pensionisummad. Teisalt, mida vanemaks inimene jääb ja mida kehvemaks muutub tema tervis, seda vähem aega jääb tal kasutada pensionihüvitisi ning samaaegselt seda enam hakkab ta väärtustama vaba aega. Üldjuhul, mida enam inimene väärtustab vaba aega või mida suurem on inimese pension pensionile jäämise korral võrreldes töötasuga, seda tõenäolisemalt eelistab inimene kohest pensionile jäämist. Samuti tuleb arvestada, kuivõrd

inimesed arvestavad oma pensionile mineku otsustustes raha väärtuse vähenemist ajas (nt inflatsiooni). Lisaks on olulised inimese ootused tulevikule – tulevane töötasu, tervises seisund (oodatav eluiga) ja ka pensionihüvitise suurus. Mida suurem on oodatav töötasu tulevikus või mida pikem on oodatav eluiga, seda kasulikum on pensionile minekut edasi lükata. Inimese pensionile mineku otsust võivad mõjutada ka pereliikmed ning perekonna rikkus – abikaasa vara või laste materiaalne toetus võimaldab inimesel tööturult tagasi tõmbuda varem (Uudeküll ja Vörk 2002).

Tööjõu nõudlusest tulenevate tegurite puhul lähtutakse eeldusest, et ettevõtte soovib töötajaid palgata maksimaalselt nii kaua, kuni tööjõukulud on võrdsed töötaja poolt loodud väärtusega ettevõtte jaoks. Eakamate töötajate tootlikkus on väiksem, tervis kehvem ja haigestumise sagedus suurem, mistõttu ületab inimeste tööea lõpuperioodil makstav tasu üldjuhul töötajate produktiivsuse. Mainitu ajendab tööandjaid lõpetama vanemate töötajatega töölepinguid ja soosima nooremate tööjõudu. Kuna eakatel inimestel on raske uut töökohta leida, siis toob vallandamine või koondamine üldjuhul kaasa ennetähtaegsele vanaduspensionile mineku (Uudeküll ja Vörk 2002).

Tööjõust tagasi tõmbumise aja ja viisi valiku üheks peamiseks teguriks on *sotsiaalkindlustussüsteem ja sellest tulenevad tegurid*. Sotsiaalkindlustussüsteem määrab esiteks ära selle, millises vanuses on missugused võimalused tööjõust lahkuda (näiteks vanaduspensionisüsteem, eelpensionisüsteem, töövõimetuskindlustus). Teiseks määrab mainitud süsteem selle, millised tingimused on seotud tööjõust lahkumisega (näiteks vajalik staaž, tervislik seisund, kindlustusmaksed). Kolmandaks määrab sotsiaalkindlustussüsteem selle, millist rahalist sissetulekut inimene saab pensionile jäädes ja kuidas see sõltub pensionile mineku eest ja viisist (Uudeküll ja Vörk 2002). Eesti sotsiaalkindlustussüsteem võimaldab maksta mitut hüvitist korraga, näiteks väljateenitud aastate pensioni ja töötuskindlustushüvitist. Samas on selline lähenemine mainitud süsteemi kurnav ning ei ole eesmärgipärane (Leetmaa jt 2012). Üldiselt kehtib reegel, et mida rohkem on võimalusi erinevate hüvitiste saamiseks ja mida suuremad nad on võrreldes inimese töötasuga, seda tõenäolisem on, et inimene läheb tööturult ära pensionile niipea, kui võimalik (Uudeküll ja Vörk 2002).

Eripensionide kriitika

Eripensionide puhul saab välja tuua mõned olulised probleemkohad. Esiteks on mitmed organisatsioonid (OECD 2012, European Commission 2012b, ILO 2011 jt) toonud välja eripensionide süsteemi *mitteühilduvuse kaasaegse karjäärimudeliga*. Eripensionide traditsiooniline ideestik lähtub töö- ja karjäärimudelist, mille kohaselt töötab inimene suurema osa oma elust ühes ametis ja liikumine tööjõuturul on minimaalne (Duval 2003). Selline karjäärimudel on tänapäevases postmodernses ühiskonnas asendunud tunduvalt paindlikuma

ja dünaamilisema süsteemiga, kus töötajad on tööturul aktiivsed „otsijad“, osalevad elukestvas õppes ning vahetavad sageli ameteid ja isegi erialasid.

Sellest tulenevalt võib eripensionide süsteemiga seotud negatiivseteks elementideks pidada nende *pärssivat mõju tööalasele mobiilsusele*. Eripensioni saamiseks tuleb see "välja teenida", mis tähendab, et töötaja on hüve saamiseks sunnitud vastavas ametis töötama ettenähtud aja ning tema võimalused tööd ja ametit vahetada on teiste ametialade esindajatega võrreldes oluliselt piiratumad. Erinevad uuringud on näidanud, et kui sotsiaaltoetused on seotud töökohaga (nt töökohal töötamise staažist sõltuv koondamishüvitis või tulevane eripension), võib väheneda tööjõu liikuvus, isegi juhul, kui töötaja produktiivsus võib olla muul ametikohal kõrgem (Leetmaa jt 2012, Vörk jt 2010). Tööalane "sunnisraamatus" võib vähendada ka töötajate võimalusi ja motivatsiooni elukestvas õppes osalemiseks.

Kuna eripensionide süsteem lähtub eeldusest, et teatud ametikohal töötamisega kaasneb enne vanaduspensionieikka jõudmist kutsealase töövõime kaotus või selline vähenemine, mis takistab sellel kutsealal või ametikohal töötamise jätkamist, siis **arvestades kaasaegseid töötingimusi ning oluliselt paranenud tööohutus- ja tervishoiusüsteeme, on enamikes riikides jõutud arusaamisele, et senine eripensionide skeem on iganenud ega vasta tänapäeva tööturu vajadustele** (Zaidi ja Whitehouse 2009).

Lisaks võib eripensionidel olla ka *tööperioodi pikkust kahandav mõju* – varem (ehk "parimas tööeas") pensionile jäämine kahandab ühiskonna tasandil aktiivse tööjõu hulka. Seega tuleb ühel töötaval inimesel "ülal pidada" enam pensionäre, mis *suurendab töötajate maksukoormust*. Pensionäride suur osakaal võrreldes töötavate inimestega vähendab omakorda *riiklike pensionisüsteemide jätkusuutlikkust* (European Commission 2012b).

Eripensionide süsteem suurendab pensionile minevate vanemaealiste töötajate suhtelist vaesusrisiki ja raskendab nende sotsiaalmajanduslikku toimetulekut pensionieas. Nimelt on väljateenitud aastate pension üldjuhul keskmisest vanaduspensionist madalam: keskmine väljateenitud aastate pension oli 2012. aasta alguses 247 eurot (Jõeorg 2012), ent keskmine vanaduspension sama aasta esimeses kvartalis 303 eurot (Statistikaameti kodulehekülg). Lisaks võib töölt lahkumine suurendada indiviidi jaoks sotsiaalse tõrjutuse ja ühiskonnast võõrandumise riske, millega võivad omakorda kaasneda *sotsiaalsed ja psühholoogilised probleemid* ning *sõltuvusainete kuritarvitamine* (Willert 2012). Mainitu tulemuseks on tõenäoliselt nende probleemide lahendamiseks vajalike *sotsiaalkulutuste kasv* (European Commission 2012a).

Pärast pensionile jäämist puudub sooduspensionäridel reeglina vastav erialane ettevalmistus, sest praegune süsteem ei toeta elukestvat õpet, erinevate oskuste ja pädevuste omandamist, mis suurendaks nende võimalusi paindlikult reageerida tööturu muutuvatele nõudmistele.

Seega on eripensionäride konkurentsivõime väiksem ja võimalused sobivat tööd leida kasinamad (European Commission 2012b).

Senine praktika näitab, et paljud inimesed jätkavad pärast sooduspensioni väljateenimist töötamist teisel erialal ja teiste tööandjate juures (Jõeorg 2012). See annab tunnistust sellest, et nendel ametitel ja erialadel töötamine, kus sooduspensione rakendatakse, ei kahanda inimeste töövõimet sellisel määral, et nad peaksid täielikult tööturult kõrvale jääma.

Üheks praeguse süsteemi puuduseks võib pidada ka selle “*ebaõiglust*” – paljude jaoks ja hulga ametite puhul jääb avalikkusele selgusetuks, miks teatud töötajatele selliseid eeliseid pakutakse, ning eeliste kaotamine toetaks võrdse kohtlemise põhimõtteid. Samuti *vähendavad* erinevatele ametirühmadele antavad soodustused *süsteemi üldist läbipaistvust* (Natali 2008) ja *suurendavad riikide pensionikulutusi* (European Commission 2007).

Väljateenitud aastate pensionide süsteem Eestis

Seadusandlik taust

Väljateenitud aastate pensionide seadus (VAPS) jõustus 1. juulil 1992. a. ning kopeerib mõningate erinevustega Nõukogude Liidu aegset seadust. Suurim sisuline erinevus võrreldes nõukogude ajaga on see, et kui siis maksti pensionisoodustust omavates majandusharudes kõrgemat sotsiaalmaksu, siis käesoleval ajal makstakse seda pensioni ühtsest sotsiaalmaksust (Jõeorg 2012).

VAPS annab õiguse minna üldisest pensionieast varem pensionile, kui lahkutakse selleks õigust andvalt töölt. **Seaduse eemärgiks on maksta ennetähtaegset pensioni nende kutsealade töötajatele ja spetsialistidele, kes teevad sellist tööd, millega kaasneb enne vanaduspensioniiikka jõudmist kutsealase töövõime kaotus või vähenemine, mis takistab sellel kutsealal või ametikohal töötamise jätkamist** (Jõeorg 2012). Õigem oleks öelda „võib kaasneda”, sest tegelikku töövõime vähenemise kontrollimist seadus ette ei näe.

Mainitud seadus hõlmab järgmisi kutsealasid ja ametikohti:

- politsei- ja vanglaametnikud ning päästeteenistujad;
- lennundustöötajad (4 eraldi ametigruppi);
- kaevanduste töötajad;
- mere- ja jõelaevastiku ujuvkoosseisu kutsealad;
- tekstiilitööstuses telgedel ja masinatel töötajad;
- erikoolide pedagoogid;
- teatud artistid;
- ühistranspordi juhid suurtes linnades;
- AIDS-i nakatunud meditsiinitöötajad (keda Eestis pole olnud) (Jõeorg 2012).

Kutsealade lõikes on pensioni saamiseks erinevad staaži- ja vanusenõuded. **Õigus pensionile tekib kas nii vanuse kui staažinõude või ainult staažinõude täitumisel. Samuti on pensioni suuruse arvutamise valemid kutsealati erinevad.** VAP-i ei arvutata isiku töötasult makstud sotsiaalmaksu, vaid staažiaastate järgi. VAP-i saavatele isikutele on tagatud ka ravikindlustus.

Tegelik olukord

VAP-i saab Eestis üle 1600 inimese. Lisaks on umbes 200 inimesele VAP küll määratud, ent pensioniõigust andval kutsealal töötamise tõttu neile pensioniraha ei maksta (Jõeorg 2012).

VAP on üldjuhul madalam vanaduspensionist, kuna seda makstakse ainult nende aastate eest, mil isik töötas väljateenitud aastate pensionile õigust andval kutsealal. **Selle pensioni saajate arv on suhteliselt väike ning enamus neist on tööelised**, kuna üldjuhul minnakse vanaduspensioniiikka jõudes üle suuremale vanaduspensionile (riikliku pensionikindlustuse seaduse alusel). Minnakse ka muudele pensionidele – kaevurid kuni 10 aastat enne vanaduspensioniiiga soodustingimustel vanaduspensionile (soodustingimustel vanaduspensionide seaduse (SVPS) alusel), politseis töötavad politseiametnikud politseipensionile (politsei- ja piirivalveseaduse alusel), päästeteenistujad kolm aastat enne üldist vanaduspensioniiiga vanaduspensionii ootel oleva päästeteenistuja toetusele.

VAP-i ei maksta pensioniõigust andval kutsealal töötamise jätkamise korral, erandiks on siin politsei- ja vanglaametnikud ning päästeteenistujad, kelle õigus saada seda pensioni säilib ka pensioniõigust andval ametikohal töötamise jätkamisel (Jõeorg 2012).

Enamus VAP-i saajaid läheb vanaduspensionii ea saabudes üle vanaduspensionile, üksikuid vanaduspensionieas VAP-i saajaid on eelkõige lennukoosseisu töötajate ja politseinike hulgas, kuna nende väljateenitud aastate pension võib osutada suuremaks vanaduspensionist (Jõeorg 2012).

VAP-i reformimine Eestis

Eesti Vabariigi Valitsus on kiitnud heaks kava luua ühtne töövõimetuskindlustuse skeem ning ühtlasi ka reformida väljateenitud aastate pensionid ning soodustingimustel vanaduspensionid. Üleminekuperioodi jooksul mainitud pensionid kaoksivad. Õigus varasemale pensionile säiliks neil, kellel on vajalik staaž kas täies või osalises mahus omandatud. Töö tõttu tervisekahjustuse saanud saaksid hüvitist töövõimetuskindlustuse / tööõnnetus- ja kutsehaiguskindlustuse skeemist (Jõeorg 2012).

Eelpooltoodule tuginedes võib väljateenitud aastate pensionisüsteemi reformimist pidada asjakohaseks ja otstarbekaks, samas tuleb arvestada, et süsteemi muutmine ning uue süsteemi rakendamine seostub üsna tõenäoliselt erinevate probleemide ja riskidega. Kindlasti on üheks probleemiks asjaosaliste võimalik vastuseis kavandatavatele muutustele,

mis võib kanduda üle ka laiemale avalikkusele. Teiste riikide kogemus on näidanud, et just ametiliidud (sealhulgas ametiühingud) on soodustingimuste kärpimise suhtes eriti negatiivselt meelestatud ning mitmedki algatused on selle tõttu luhtunud (Zaidi ja Whitehouse 2009). Arvestades Eesti ametiliitude suhtelist nõrkust, ei oleks see tõenäoliselt takistuseks reformi elluviimisel, kuid siiski on võimalikud ametiühingute poolt organiseeritavad protesti-aktsioonid.

Samuti võib soodustingimustel pensionile jäämise võimaluste kaotamine vähendada teatavate erialade atraktiivsust, eriti oluline võib see olla nn ebapopulaarsetel aladel (näiteks kaevurid või vangivalvurid). Lisaks jätab eripensionide kaotamine arvestatava osa sihtgrupist ilma senistest sotsiaalsetest garantiidest, mistõttu tuleb uues süsteemis kehtestada meetmed selle kompenseerimiseks. Samuti tuleb välja töötada tööturupoliitika meetmed, mis tagaks inimeste sujuva liikumise ühelt töölt/erialalt teisele (näiteks täiend- ja ümberõpe, nõustamine, tööpraktika). Väljateenitud aastate pensionide kaotamise reformiga seotud vajalike meetmete kavandamiseks on eelnevalt vaja põhjalikult analüüsida praeguse süsteemi positiivseid ja negatiivseid külgi ning hinnata uue süsteemi rakendamise kaasnavaid võimalikke probleeme. Samuti on vaja käsitleda uue süsteemi positiivseid ja negatiivseid mõjusid ning võimalusi negatiivsete mõjude vältimiseks või minimeerimiseks.

Uuringu eesmärk

Käesoleva uuringu eesmärgiks on anda poliitikakujundajatele soovitusi väljateenitud aastate pensioni reformimiseks Eestis. Uuringu esimeses osas antakse ülevaade eripensionide süsteemist ja selle muutmisest erinevates Euroopa riikides. Uuringu teises osas kaardistatakse VAP-i-õiguslike ametirühmade olukorda ja arvamusi pensioniküsimustes rühmade (artistid, kaevandustöötajad, pedagoogid, lennundustöötajad, meremehed) esindajate, nende esindusorganisatsioonide ja tööandjatega teostatud süvaintervjuude kaudu. Kokkuvõtte annab eelnenu põhjal ülevaate VAP-i reformi võimalikest meetmetest ja asjaoludest, mida reformimisel tuleks arvesse võtta.

I. ERIPENSIONIDE SÜSTEEMIDEST EUROOPA RIIKIDES

Aruande käesolevas osas võtame vaatluse alla erinevate Euroopa riikide eripensionide praktika. Ülevaate eesmärgiks on informeerida poliitikakujundajaid eripensionide rakendamise erinevatest traditsioonidest, sellega seotud probleemidest ning võimalikest arengutest süsteemi reformimisel. Siinkohal soovivad ülevaate koostajad rõhutada, et **esitatud praktikad ja seisukohad ei ole käsitletavad konkreetsete poliitikasoovitustena, vaid Eesti eripensionide süsteemi reformimisel saab teiste riikide praktika olla vaid üks sisendkomponent**. Teiste riikide eeskujul muutusi planeerides tuleb arvestada kultuurilisi, ajaloolisi ning korralduslikke eripärasid, silmas tuleb pidada inimeste võimalikku erinevat käitumist sarnaste stiimulite korral, tööturu olukorda, ettevõtete ja töötajate suhteid ühiskonnas, rahastamisvõimalusi, sotsiaalkindlustussüsteemi kui terviku arengut ning erinevate osapoolte ootusi ja huvisid (Veldre jt 2012).

Ülevaate koostamise aluseks on erinevad poliitikadokumendid, rahvusvaheliste organisatsioonide aruanded ja (valdavalt akadeemilised) publikatsioonid. Kuna eripensionidega seonduv on vaid üks väike ja spetsiifiline osa väga laias ja mahukas sotsiaalpoliitika analüüsi valdkonnas, siis on vastavasisuline kirjandus napp ja lünklik. Arvestades, et enamasti on eripensionid konkreetse riigi spetsiifilised ja rahvusvaheliselt harmoniseerimata, siis on keeruline erinevate riikide eripensionide süsteemi detaile omavahel võrrelda ja ühtsetel alustel tõlgendada.

Käesolevas ülevaates käsitletakse eripensionidena kõiki konkreetsest ametist või töö iseloomust tulenevaid erisusi pensioni määramisel, millega tagatakse tavapärasest vanaduspensionist varasem pensioniiga.

Riigiti on probleemid, mille tõttu viimasel ajal on hakatud eripensione reformima, suhteliselt sarnased. Eelkõige on tegu riikide demograafilisest struktuurist tulenevaga, kus pensionäride osakaal võrreldes tööelistega valdavalt kasvab. Mainitu toob aga kaasa suurema surve maksusüsteemile ja vähendab sotsiaalkindlustussüsteemi jätkusuutlikkust. Reformide käigus on valdavalt tõstetud pensioniiga ning muudetud pensionide saamise korda rangemaks. Näiteks on vähendatud eripensionit õiguslike ametite hulka. Samuti on tugevdatud seost tööpanuse ja pensioni suuruse vahel. Konkreetsed võimalused eripensionile sõltuvad suuresti eripensionide kujunemisteest konkreetses riigis.

Eripensionide kujunemise kaks arengulugu

Nagu eelpool mainitud, on eripensionide kõige traditsioonilisemaks vormiks soodustingimustel makstav vanaduspension, mida makstakse kompensatsiooniks tervistkahjustava ja ohtliku töö eest, ning mis peab tagama varasema töötasuga võrreldava elatise varem saabuva töötee katkemise korral.

Eripension on alati olnud osa rasketes töötingimustes töötavate inimeste nn hüvitispaketist, seda nii Läänes kui ka endistes sotsialismimaades, kuid majanduslikel ja poliitilistel põhjustel on süsteemi rakendamine olnud väga erinev. Lääneriikides on sotsiaalse kaitse süsteemid arenenud avatud turu ja poliitilise vabaduse tingimustes. Selle tulemusena on praeguseks välja kujunenud keerukas sotsiaalkindlustussüsteem, milles osalevad nii töövõtjad, tööandjad, riik ja usaldusühingud (sh ametiühingud). Riikidevahelised erinevused tulenevad majandussüsteemi eripäradest ning poliitiliste, sotsiaalsete ja majanduslike kokkulepete saavutamise viisidest. Eripensionid on Lääne-Euroopas organiseeritud väga erinevatel viisidel ja erinevate rahastuspõhimõtete alusel (McTaggart 2009).

Vaatamata suurtele erinevustele on Lääne-Euroopa eripensionide süsteemidel ka teatavaid sarnasusi. Paljudes riikides kuuluvad eripensionid teise pensionisamba koosseisu ning on käsitletavad ameti- ja teenistuspensionidena.

Endises sotsialismileeris, praegusaegses Kesk- ja Ida-Euroopas, on pensionisüsteem olnud eranditult riigikeskne, kus töövõtjatel ja tööandjatel puudus igasugune osalus. Pensionide (sh eripensionide) kehtestamine on riigi poliitiline otsus.

Kõige varasem sotsialistlik eripensionide süsteem pärineb 1930. aastate Nõukogude Venemaalt, kus eripensionid kehtestati selleks, et motiveerida inimesi töötama rasketes looduslikes tingimustes Kaug-Põhjas (Eich jt 2012, Sinyavskaya 2004). Eripiirkonnas töötamise eripensioni kõrval hakati süsteemi laiendama ka konkreetsetele ametialadele (kaevurid, keemia- tööstuse töölised, metallurgid, masinaehitajad jne), kus füüsilise töö osatähtsus ja terviseriskide avaldumise tõenäosus oli kõige suurem. Majanduslike ja tervisega seotud argumentide kõrvale ilmusid peagi puhtalt poliitilised ja ideoloogilised argumentid, mille tagajärjel privilegeeritud ametite loetelu üha pikenes ja eripensionide õigus laienes muuhulgas ka maapiirkondade meditsiinitöötajatele, riigiteenistujatele, õpetajatele jne (McTaggart 2009, Sinyavskaya 2004). Eich jt (2012) ja Dimitrievi (2011) andmetel jääb Venemaal ametlikust pensionieast varem vanaduspensionile 30% pensionäridest ning tegelikult jäävad naised pensionile keskmiselt vanuses 52-54 ja mehed 56-58 aastat.

Nüüdsete Kesk- ja Ida-Euroopa riikide eripensionide süsteemid põhinevad paljuski eespool kirjeldatud Venemaa majanduslik-ideoloogilistele mudelitele. Peaaegu kõiki Kesk- ja Ida-Euroopa riikide kehtivaid eripensionide süsteeme iseloomustab nende kuulumine

kohustusliku riikliku pensionisamba hulka, eripensionide finantseerimine riigieelarve kaudu sotsiaalmaksust ning suhteliselt pikk ja sisult paljuski sarnane privilegeeritud ametite loetelu. Nende riikide sarnaseks jooneks on ka soov/vajadus olemasolevat süsteemi reformida ja eripensionide hulka ja osatähtsust vähendada.

Eripensionid Kesk- ja Ida-Euroopa riikides

Järgnevalt analüüsime lähemalt eripensionide rakendamise tingimusi Kesk- ja Ida-Euroopa uutes EL liikmesriikides. Ülevaate koostamise aluseks on peamiselt ILO koostatud ülevaade Kesk- ja Ida-Euroopa pensionisüsteemidest, Euroopa Nõukogu poolt välja antud kokkuvõte 2011. aasta pensioniuuringu tulemustest, Euroopa Komisjoni sotsiaalkaitse struktuure võrdleva MISSOC andmebaasi pensionivaldkonna tabelid ning konkreetsete riikide kohta käivad publikatsioonid ja infomaterjalid.

Poola

Vastavalt Poola seadustele **kohaldatakse teatud ametialade esindajate jaoks soodus-tingimustel eripensione**, mis võimaldab pensionile jääda ametlikust pensionieast viis (mõnel ametialal kuni kümme) aastat varem. Sellisteks ametialadeks on: *Talunikud*, kellel on üldist pensioniõiguslikku staaži vähemalt 30 aastat ning kes eripensioni taotlemise hetkeks on põllumajandusliku ettevõtluse lõpetanud. Nendel tingimustel on meestel võimalik jääda pensionile 60- ja naistel 55-aastaselt. *Kohtunikud ja prokurörid*, kel on üldist pensioniõiguslikku staaži vähemalt 30 aastat ning kes on vastaval ametikohal töötanud vähemalt 25 aastat. Vastavate tingimuste täitmisel makstakse pensioni varasema täispalga ulatuses. *Sõjaväelased, politseinikud* ja teised jõustruktuuride esindajad omandavad õiguse pensionile vähemalt 15-aastase ametialase teenistuse järel (Results of the... 2012). Saadava pensioni suurus sõltub teenistuse kestusest – iga miinimumstaaži ületava aasta eest suureneb ametipension suurus (Czepulis-Rutkowska 2011).

Nimetatud ametirühmadele sooduspensionide kehtestamist käsitletakse kui üldise pensioniea tõstmise kompensatsiooni (üldist pensioniiga on tõstetud viie aasta võrra; naised saavad pensionile 60- ja mehed 65-aastaselt). **Sooduspensionid makstakse riigieelarvest, rahalised vahendid kogutakse ametialaste erifondide abil** (Czepulis-Rutkowska 2011).

Lisaks nimetatud eripensionidele kohaldatakse **eripensione tervistkahjustava ja ohtliku töö eest ning ametites, kus töötamine on seotud kindlate vanusepiirangutega**. Viis aastat enne kehtestatud pensioniiga on õigus pensionile jääda ajakirjanikel, raudtee- ja klaasitööstuse töölistel; 10 aastat varem plii, kaadmiumi ja asbestiga kokkupuutuvatel töötajatel, terasetöötajatel, lenduritel ja tuukritel; 15 aastat varem vaskpillide mängijatel (MISSOC 2012). Vastavad pensionid arvestatakse üldiste pensionivalemite abil. Arvestades nende ametialade

esindajate väiksemat tööstaaži on **makstav pension keskmisest pensionist oluliselt madalam** (Czepulis-Rutkowska 2011).

Aastatel 2003–2005 kavandati Poolas eripensionide osas küll põhjalikke reforme, kuid eelkõige poliitilistel põhjustel jäid need teostamata (OECD 2010).

Tšehhi Vabariik

Tšehhis viidi sooduspensionide reform läbi juba 1991. aastal (Jõeorg 2012). Reformi käigus kaotati võimalus minna ametipensionile. Samas on kõigil töötajatel, ametist sõltumata, võimalus minna kuni kolm aastat varem pensionile (juhul, kui tööstaaži on vähemalt 27 aastat) (Pension Schemes... 2007). Hetke seisuga puuduvad ametialast tulenevad erisused pensionile mineku vanuse või pensioni suuruse osas (Results of the... 2012, MISSOC 2012). **Eripensionide kaotamist põhjendatakse pensionisüsteemi läbipaistvuse ja ühtsuse tagamise vajaduse ja eritingimuste kohaldamise mitteõigustatusega. Töövõime ulatuslikul kaotamisel on seaduses kehtestatud korras võimalik taotleda töövõimetuspension** (Škorpík ja Suchomel 2011).

Siinkohal on oluline mainida, et **tervistkahjustavate ja töövõimet vähendavate ametite puhul rakendatakse eripensionide asemel spetsiaalset palgalisa, mille suurus on ligikaudu 10-15% vastavast ametipalgast**. Palgalisa tervistkahjustava ja ohtliku töö eest makstakse ligi 8% hõivatutest (Kizlinková ja Dokulilová 2006).

Rumeenia

Rumeenia pensionisüsteemis on mitmeid ametigruppe, kellel on õigus enne ametlikku vanaduspension iga pensionile jääda ning kelle pensione finantseeritakse riiklikest pensionifondidest üldise pensionivalemi alusel (Ghinararu 2011). Sellisteks gruppideks on:

- 1) *Kaitsestruktuurides töötavad ning riikliku julgeoleku ja avaliku korra tagamisega tegelevad isikud*, kellel kehtestatud pensioniõigusliku staaži täitumisel on võimalik pensionile jääda viis aastat varem.
- 2) *Kaevanduste töötajatel*, kes on tervistkahjustavates eritingimustes töötanud vähemalt 20 aastat, on õigus pensionile jääda kuni 20 aastat enne ametlikku pensioniiga, kuid mitte varem kui 45 aasta vanuses.
- 3) *Loometöötajad* (balletitantsijad, akrobaadid, žonglöörid, klounid, tsirkuseratsutajad, loomataltsutajad, ooperi- ja operetilauljad, vaskpillimängijad) saavad pensionile minna kuni 15 aastat varem, kui nad on vähemalt 20 aastat eritingimustes töötanud, kuid mitte varem kui 50-aastaselt (akrobaadid ja balletitantsijad – naised 40 ja mehed 45 aasta vanuselt).

4) *Eritingimustes töötanud spetsialistid pärast kindlate nõuete ja kriteeriumide täitmist*. Sii gruppi kuuluvad näiteks lendurid pärast kindla arvu lennutundide täitumist, langevarjurid (pärast kehtestatud hüpete arvu täitumist), radioaktiivsete ainetega töötajad (pärast „kontakt-tundide“ täitumist) jne (Results of the... 2012).

Slovakkia

Sarnaselt teiste Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega iseloomustab Slovakkia varasemat pensioni-süsteemi madal keskmine pensioniiga ja tavapärasest varasemat pensionilejäämist võimal-davate eritingimuste rohkus (Hetteš 2011). Üldiste pensionitingimuste alusel on varasemale pensionile õigus järgmistel ametigruppidel:

- 1) *Kaevurid* – pärast 25-aastast eritingimustes töötamist on õigus pensionile jääda 55-aastaselt.
- 2) *Politseinikud*, sõjaväelased, päästjad – pärast 15-aastast tegevteenistust.
- 3) *Ohtlike kemikaalidega töötavad töötajad*, vastavalt kemikaalidega kokkupuutumise ajale (Results of the... 2012).

Ohtlikes tingimustes töötavate töötajatega tööandjatele kohaldatakse kohustust maksta täiendavat lisamaksu (vähemalt 2% pensionimaksest) vastavasse lisapensionifondi. Vastavasse fondi on võimalik makseid teha ka töövõtjatel (Zaidi ja Whitehouse 2009).

Eraldi eripensionide kategooria moodustavad loovtöötajad (nt tantsijad), kellel on eripensioni saamiseks kohustus teha sissemakseid vastavasse pensionifondi. Vastav ko-hustus laieneb ka tööandjatele. Saadav pension sõltub tehtud sissemaksete suuruselt. Seega on sisuliselt tegemist teise ja kolmanda samba pensioniskeemiga (Zaidi ja Whitehouse 2009).

Lisaks tuleb mainida, et kaitsesstruktuurides ja ka mitmetes riigiametites (nt kohtunikud ja prokurörid) kehtib riiklik eripensioni süsteem, mida finantseeritakse riigieelarvest ning sealt saadav eripension on tunduvalt suurem tavapärasest vanaduspensionist (Hetteš 2011).

Ungari

Ungaris on mõnedes ametites kehtestatud lisaks ametipensioniskeem (*professional pension schemes*). Mainitud skeemid kehtivad sõduritele, relvajõudude teenistujatele, õiguskaitse-asutuste töötajatele, tuletõrjajatele ning artistidele (tantsijad, puhkpillimängijad, jt). Maa all töötavad kaevurid, kellele kehtib varasem pensionile mineku õigus, võivad saada kaevanduste sulgemise tõttu ametipensioni (kaevurite pension) (Zaidi ja Whitehouse 2009).

Kõigis ametites, mis hõlmavad kokkupuutumist kõrge õhurõhuga, on võimalik saada kompen-satsiooniks kuni kaks aastat varem pensionile iga kuue töötatud aasta eest ning ühe aasta iga

kolme lisaaasta eest, mil on tööl käidud. Sõduritel ja teistel relvajõudude töötajatel ning teatud artistidel on, olenemata vanusest, õigus minna pensionile peale 25-aastast teenistust. Kaevurid võivad minna eelpensionile, olenemata vanusest, peale teatud arvu vahetuste täitumist (Zaidi ja Whitehouse 2009). Teiste ametigruppide kindlustatud esindajad võivad jääda pensionile 60-aastaselt juhul, kui nad on töötanud rasketes või tervistkahjustavates tingimustes vähemalt kümme (mehed) või kaheksa (naised) aastat. Pensionile mineku vanust vähendatakse ühe aasta võrra iga täiendava mainitud tingimustes töötatud viie (mehed) või nelja (naised) aasta kohta (Social Security... 2012).

Ungaris finantseerivad tööandjad alates 2011. aastast täies mahus eelpensionide süsteemi. Makstav summa on 13% töötaja palgast. Taolisele uuele süsteemile ülemineku periood kestis neli aastat. **Lisaks tööandjatele finantseeritakse ametipensionide süsteemi riigieelarvest.** Ametipensionide süsteemi panustavad need ettevõtted, mis hõlmavad ameteid, kus on tege- mist tervistkahjustavate töödega. Samas on **ettevõtetel, töötajatel või ametiühingutel tänu pайдlikule süsteemile võimalus taotleda töökohtade klassifitseerimist (ettevõtte tasandil) tervist mittekahjustavaks, kui selleks on alust tänu tehnilistele arengutele või ettevõtte- poolsele töötingimuste parendamisele** (töötajate töötingimused ei ole enam tervist- kahjustavad) (Zaidi ja Whitehouse 2009).

Reformi tulemusel **asendati väljateenitud aastate pensioni õiguslike ametite üldine nimekiri vastavate meditsiinispetsialistide poolt antava eksperthinnangu alusel mainitud pensionile jäämise õigusega.** Töötaja esitab avalduse ning eksperdid teevad otsuse, tuginedes objektiivsele töökohaga seotud ohtude hindamisele ja mõõtmisele (Zaidi ja Whitehouse 2009).

Leedu

Leedus puuduvad 2012. aasta seisuga erandid pensionile mineku vanuse osas lähtuvalt ametialast (Results of the ... 2012). Endiselt saavad kompensatsiooni enne 1995. aastat raske- tes tingimustes teatud aja töötanud. Hüvitist saavad kaevurid (mehed vähemalt 10 ja naised vähemalt 7,5 aastat töötanud), tekstiilitööstuse töötajad (naised vähemalt 20 aastat), nais- traktoristid (vähemalt 15 aastat), piloodid (mehed vähemalt 25 ja naised 20 aastat), lennu- juhid ja -kontrollijad (mehed vähemalt 15 ja naised 10 aastat), lennundusinsenerid ja - tehnilised töötajad (mehed vähemalt 20 ja naised 15 aastat) ning endise NSVL-i Kaug-Põhja regioonides töötanud (vähemalt 15 aastat). Mainitud kompensatsioonile ei ole õigust neil, kes said enne 1995. aastat sotsiaalkindlustuse kaudu vanadus-, ajateenistuja- või personaal- pensioni. Samuti neil, kes said pärast 1995. aastat kehtivate seaduste alusel muid lisarahasid eritingimustes töötamise eest (State Social... 2012).

Pärast 1995. aastat tervistkahjustavates või keerulistes tingimustes töötavatele inimestele makstakse pensioni täies mahus otse riigieelarvest ning see ei ole osamaksete põhine. Samuti puudub mainitud pensioni saamiseks staažinõue. Mainitud eripensioniskeem kehtib riigiteenistujate, -ametnike, teadlaste ning artistide puhul. **Teatud artistide gruppidesse kuuluvad (nt balletitantsijad, muusikud), kes on lõpetanud oma professionaalse tegevuse ja kellel on täitunud nõutud teenistusaastate arv, saavad igakuiselt riigieelarvest kindlaks määratud summas lisaraha** (Social Security... 2012).

Läti

Läti sotsiaalkindlustussüsteem on rajatud põhimõtte järgi, et oleks tagatud maksimaalne seos panuse ja saadava hüvitise/abiraha vahel. 1999. aasta reformiga muudeti hüvitised täielikult sõltuvaks panusest. Samas alandati sotsiaalmaksu 2% võrra, jaotati maksukoormus tööandjate ja -võtjate vahel (Fox & Palmer 1999). Väljateenitud aastate pensioni õiguslikud on muuhulgas transpordi- (sh lennundustöötajad ning mere- ja jõetransporditöölised) ja loominguliste alade (artistid) töötajad. Mainitud pensioni saamise eelduseks on see, et isik ei tööta enam antud pensioni õiguslikul ametikohal ning elab Lätis. Isik peab olema töötanud enne 01.01.1999 3/4 ajast mõnes mainitud ametitest. Samuti peab ta olema jõudnud vastavasse vanusesse (kehtib teatud ametikategooriate puhul). Näiteks balleti- ja tsirkuseartistide puhul 38 aastat, orkestri liikmete puhul 50 aastat, koori liikmete puhul 50 aastat, teatris töötavate näitlejate puhul 55 aastat (Results of the... 2012).

Ametipensioni arvutamisel võetakse arvesse inimese poolt (01.01.1996 – pensionile jäämise aeg) kogutud pensioni suurust, keskmist palgalt makstud kindlustussummat perioodil 1996-1999 ning kindlustusperioodi pikkust aastani 1996. Riigi teenistuses olevate professionaalsete artistide puhul, kes töötavad orkestris, kooris, teatris või tsirkuses, arvestatakse pensioni määramisel teenistusperioodi pikkust ja keskmist igakuist palka viimase viie (või kolme) aasta jooksul (VSAA 2012).

Viis aastat enne üldist pensioniiga saavad väljateenitud aastate pensionile jääda inimesed, kellel on vähemalt 25 aastat töökogemust, millest vähemalt kolmandik peab olema töötatud (kuni 1995. aasta lõpp) tervistkahjustavates või rasketes töötingimustes. Pärast 2009. aasta 1. juulit eelpensionile jäänud saavad kuni tavapensioniea saabumiseni 50% tavapensionist. Enne mainitud kuupäeva pensionile jäänud saavad 80% tavapensionist. Täispension taastub pärast tavapensioniea saabumist. **Mainitud eelpensioni makstakse täielikult riigieelarvest seni, kuni isik jõuab tavapensioniiikka. Pärast seda makstakse pensioni sotsiaalkindlustusest vastavalt varasemale panusele.** Ülejäänud pension makstakse endiselt riigieelarvest (Bite 2009).

Bulgaaria

Bulgaarias toimub töö iseloomust tingitud eripensionide maksmine spetsiaalse teise samba pensionifondi vahendusel. Nn ametipensioni fondi (*professional pension fund*) teevad sissemakseid nii ohtlike ja tervistkahjustavate erialade töötajad kui ka nende tööandjad (MISSOC 2012). Vastavad ametid on jagatud kahte kategooriasse. Esimesse kuuluvad näiteks kaevandustöötajad, tuukrid, lendurid, radioaktiivsete ainete käitlejad, teise kategooriasse aga allmaatöötajad, metallitöötajad ja kemikaalidega töötavad isikud (European Parliament 2012). Soodustingimustel pensioni saamiseks peab esimese kategooria töötaja olema teinud sissemakseid vähemalt 10 aastat ning teise kategooria töötaja 15 aastat. Eripension määratakse vastavalt kategooriale kas kaheksa või viis aastat enne ametliku vanaduspensioni iga (Gancheva 2011).

Sarnastel põhimõtetel toimiv eripensionide fond on loomisel ka õpetajatele. Vastav süsteem peaks rakenduma 2010. aastal (MISSOC 2012). Eraldi riiklik pensionisüsteem kehtib sõjaväelastele ja politseinikele (Results of the... 2012).

Eripensionid Lääne-Euroopa riikides

Järgnevalt analüüsime eripensionide maksmise tingimusi ja kriteeriume Lääne-Euroopa riikides. Võrreldes Kesk- ja Ida-Euroopa liikmesriikidega on eripensionide süsteem Lääne-Euroopa nn „vanades demokraatias“ tunduvalt varieeruvam ja mitmetahulisem. Eripensionide kehtestamisel on olnud riigi unifitseeriv mõju minimaalne ning konkreetsete pensioniskeemid on kujunenud vastavalt tööandjate, erafondide, töötajate ja nende usaldusisikute ja –organisatsioonide vahel saavutatud kokkulepetele (McTaggart 2009, Zaidi ja Whitehouse 2009).

Austria

Austria kuulub kõige suuremate pensionikulutustega riikide hulka Euroopa Liidus (OECD 2012). Sellest tulenevalt **on viimase kümnekonna aasta jooksul pensionisüsteemi märkimisväärselt kärbitud** ning hetkel on võimalused ametlikust pensionieast varem (eri)pensionile jääda tagasihoidlikud. Ainus eritingimus kehtib nn „rasket tööd“ tegevatele töötajatele, kes on eritingimustes töötanud vähemalt 15 aastat – neil on võimalik pensionile jääda mitte varem kui 60 aasta vanuselt (MISSOC 2012). Raske töö alla kuuluvad töö erandlikes välingimustes (liiga kuum või külm), raskuste tõstmisega seotud töö, töö vahetustes, töö kemikaalidega. Varasemal pensionijäämisel kahaneb pension 2,1% iga varem pensionile jäädud aasta eest. **Eripension on esimese pensionisamba osa** (Results of the... 2012).

Soome

Soomes asendati 1995. aastal ametipensionide süsteem töövõimetuspensioniga, ent töötaja võis jääda soovi korral ka vanasse süsteemi. Lisaks ei mõjuta töötingimused uue korra järgi pensionihüvitise suurus. 2005. aastal laiendati töövõimetuspensioniga saajate ringi (Zaidi ja Whitehouse 2009).

Erasektoris on vabatahtlikud kokkulepped tööandja ja töövõtja vahel (eripensioni hüvitiste saamise osas) kaotatud. Väljateenitud aastate pension kehtib vaid valitsussektori töötajatele ning meremeestele. Valitsussektoris saavad eelpensioni sõjaväelased, politseinikud ning muud ametid (näiteks õpetajad), mille hulk aasta-aastalt väheneb. Kõige suuremat maksu pensionikassasse maksab sõjaväepersonal (näiteks 2007. aastal 35,28% palgast).

Meremeeste puhul on madalaim pensionile mineku vanus 55 aastat meeskonna ning 60 aastat ametnike puhul. Merel sõitjatele kehtib nii kõrgem pensionimäär kui ka varasem pensionile jäämise võimalus. Pensionile mineku vanust vähendatakse sama arvu kuude võrra, kui palju ületab nende tööteenistus 324 kuud. Meremeeste puhul panustavad pensionisüsteemi võrdsel määral nii töötajad kui tööandjad. Valitsus finantseerib kolmandiku pensionikuludest (Zaidi ja Whitehouse 2009). Meremeeste pensione makstakse eraldi spetsiaalse, vaid meremeestele mõeldud pensionifondi kaudu. Pensioni suurus on sõltuv töötaja sissetuleku suuruselt tööperioodil. Kindlustusmaks oli 2012. aastal 22,4% töötaja palgast, millest poole maksis tööandja ning teise poole töövõtja. Pensionid on üldjuhul maksustatavad, vaid vaesemad pensionärid ei pea pensionilt maksu maksma (Seafarers Pension Fund 2012).

Norra

Norra üldises pensionisüsteemis eripensione ei kohaldata. Küll on aga teatavad eritingimused kehtestatud ametipensionide süsteemis – sõjaväelastel, politseinikel ja tuletõrjujatel on õigus pensionile jääda 60-aastaselt (Results of the... 2012) Sõltuvalt ametialast ja konkreetsest skeemist on tegemist teise või kolmanda pensionisamba osaga.

Hispaania

Hispaanias ühtlustati eripensionide nõudeid erinevate sektorite ja elukutsete puhul 2007. aasta pensionireformiga, mis rakendus 2008. aastal. Uue seaduse järgi on väljateenitud aastate pensioni saamiseks kolm tingimust. Esiteks on võimalik mainitud pensioni saada juhul, kui töötingimuste (toksiiline, ohtlik, ebatervislik või keeruline töökeskkond) parendamine ei ole võimalik. Teiseks toob pensioniea vähenemine kaasa suurenenud sissemaksemäära, mis jaguneb võrdselt nii tööandja kui töövõtja vahel. Kolmandaks ei saa jääda pensionile

varem kui 52-aastaselt. Üleminekuperiood uuele süsteemile kestab 11 aastat (Zaidi ja Whitehouse 2009).

Väljateenitud aastate pensionile jäämise koefitsient (kui palju aastaid varem saab pensionile) sõltub ametialast, töö raskusest ning meremeeste puhul laeva tüübist. Mainitud pensioni õiguslikud on kaevurid, merel sõitjad, raudteetöölised, lennunduspersonal (v.a stjuuardid ja stjuardessid), artistid (balletitantsijad, mõned tsirkuseartistid), härjavõitlejad. Erinevates ametites on eelpensionile jäämise vanus erinev. Näiteks härjavõitlejad võivad jääda, olenevalt ametikategooriast, pensionile 55- või 60-aastaselt, kui miinimumarv etendusi on tehtud (olenevalt kategooriast 150–250). Samas kaevurite ja merel sõitjatel on miinimumpensionivanus 55 aastat (Zaidi ja Whitehouse 2009).

Pensione maksustatakse, välja arvatud erijuhud vaeste pensionäride puhul, kes ei pea pensionilt maksu tasuma. Pensioni suurus sõltub sissetulekute suurusel töötajate jooksul. Sotsiaalkindlustusmaksed tehakse nii tööandja kui -võtja poolt (Inverco 2009).

Saksamaa

Saksamaal ei ole traditsioonilises mõttes väljateenitud aastate pensione. Kehtestatud on aga korporatiivsed ning tööstusharupõhised erisused pensionile jäämise osas – ametipensionid (*occupational pensions*). Teatud tööstusharudes on inimestel, olenemata ametist, õigus jääda osalise eelpensionile. Kuni 2009. aastani toetas riik osaajalise pensioni akti (*Altersteilzeitgesetz*) kaudu rahaliselt kollektiivseid kokkuleppeid tööandjate ja töötajate vahel. Mainitu viis kollektiivselt kokkulepitud eelpensioniskeemide arvu hüppelisele kasvule paljudes sektorites (Behrens 2001 viidatud Trampusch jt 2010). Mainitud akt hakkas kehtima 1997. aastal ning esimesed taolised kokkulepped sõlmiti keemia- ja metallitööstuses. Hüvitis osalise pensioni puhul oli keemiatööstuses 85% eelmisest täisajaga töö palgast ning metallitööstuses vastavalt 82%. Mõned ettevõtted pakkusid väiksema pensioni katteks ka lisakompensatsiooni. **Töötajatel oli õigus nõuda tööandjalt kompensatsiooni eelpensionile või osaajalise pensioni tarbeks. Taoline süsteem töötas aga vastu valitsuse plaanidele eelpensionile jäämist vähendada.** Osaajalise pensioni akt lõppes 31. detsembril 2009. aastal ning seda ei uuendatud. Sellega lõppesid ka valituse subsideerimised osaajalise pensioni maksamiseks. **Paljud sotsiaalpartnerid ei leidnud enam finantse skeemide jätkamiseks ega pikendanud 2010. aastal osaajalise pensioni lepinguid** (Trampusch jt 2010).

Erinevates tööstusharudes kehtivad hetkel erinevatel tingimustel kollektiivlepingud eelpensionide osas, ent hõlmatud ei ole kõik varem kaasatud sektorid. Osaajalise pensioni võimalus ei kehti enam avalikus teenistuses, ehitussektoris, tekstiilitööstuses, printimistööstuses (Trampusch jt 2010).

Keemiatööstuse vastavast fondist (*Chemie-Tarifvertrag Lebensarbeitszeit und Demographie 2008*) rahastatakse lisaks vanaduspensionile ka eelpensione, osajalisi pensione, täiendavalt töövõimetuskindlustust ning ametipensione. Osajaline pension on võimalik vanuses 59-65. aastat. Samas ei tule tõenäoliselt enamusi ettevõtteid selle skeemiga kaasa, sest kadunud on riigipoolne finantseering ning fond ise ei jõua katta kulusid (Denecke 27.01.2010 viidatud Trampusch jt 2010).

Paberi ja tselluloosiga tegelevate ettevõtete (lepe: *Tarifvertrag zur Förderung der Altersteilzeit 2010*) puhul on töötajal õigus jääda osajaga pensionile alates 57. eluaastast, kui ta on töötanud vähemalt 10 aastat viimases ettevõttes. Samas võib tööandja keelduda töötajat mainitud pensionile laskmast juhul, kui seda töötajat on hädasti vaja. Ettevõttes võib korraga olla osajalisel pensionil kuni 5% töötajatest. Osajalise pensioni miinimumkestus on üks aasta ja maksimumkestus kuus aastat ning see hõlmab töötamist 50%-lise koormusega (võrreldes varasemaga). Osajalise pensioni lõppedes on võimalik minna eelpensionile. Kompensatsioon pensionil oleku puhul on 85–100% eelnevast palgast (IG BCE 2008:2 viidatud Trampusch jt 2010).

Metallitööstuses (lepe: *Tarifvertrag zum flexiblen Übergang in die Rente 2010*) on tingimused samad kui paberi- ja tselluloosiga seotud sektoris, ent kompensatsioon algab 82%-st viimasest palgast (Trampusch jt 2010). Terasetööstuse töötajatel on õigus minna eelpensionile alates 55. eluaastast ning nende pension küündib 85%-ni netopalgast (Stahlnachrichten 2009: 1 viidatud Trampusch jt 2010).

Kaevuritele makstakse pensioni kas:

- a) nende vähenenud töövõime tõttu mäetööstuses või
- b) pikaajalise töötamise eest maa-alustes tingimustes ning 50-aastaseks saamisel (Deutsche Rentenversicherung 2012).

Esimesena mainitud variandi puhul on pensioniikka jõudnud isikutel (65-aastaseks saanud) õigus kaevurite pensionile juhul, kui:

- neil on vähenenud töövõime töötamaks mäetööstuses;
- nad on vähemalt 3 aasta jooksul panustanud kohustuslikku kaevurite pensionikindlustusse viimase 5 aasta jooksul enne vähenenud töövõime määramist;
- enne vähenenud töövõime määramist on isikutel täidetud üldine 5-aastase kvalifikatsiooni-perioodi nõue kaevurite pensionikindlustuse plaani raames (Deutsche Rentenversicherung 2012).

Teisena mainitud variandi puhul on kindlustatud isikutel õigus saada kaevurite pensioni kuni tavapensioniiikka jõudmiseni (65 aastat), kui:

- nad on vähemalt 50 aastat vanad;
- nad ei tööta enam täiskohaga üheski ametis;
- neil on täidetud 25-aastase kvalifitseerumisperioodi nõue (Deutsche Rentenversicherung 2012).

Pikka aega maa all töötanud kaevuritele kehtib eriskeem. Nad on õigustatud saama pikaajalise maa-aluse töötamise tõttu vanaduspensionile, kui:

- nad on vähemalt 60 aastat vanad;
- nad on töötanud vähemalt 25 aastat (300 kalendrikuud) pidevalt maa all.

Pärast 31.12.1951 sündinud isikute puhul kehtib pikaajalise maa all töötamise puhul kõrgendatud pensionile mineku iga (62 aastat) (Deutsche Rentenversicherung 2012).

Kaevurite puhul kehtib ka kaevurite kompensatsioonihüvitis (*The Miner's Compensation Benefit*, KAL). Nimelt makstakse hüvitist neile kindlustatud kaevuritele, kes on:

- töötanud maa all;
- läinud 55-aastaselt pensionile Liitvabariigi kaevandustest;
- maksnud 25 aastat (300 kalendrikuud) kaevurite kindlustusmaksid (Deutsche Rentenversicherung 2012).

Meremehed. Meremeeste sotsiaalkindlustus (*The Social Insurance for Seafarers*) eksisteerib alates aastast 1974. Mainitud kindlustussüsteem võimaldab minna pensionile enne tavapensioniga ning teatud tingimustel saada nn üleminekutoetust samas summas, mis oleks oodatav regulaarne riigipension. **Kõik meremehed (kes töötavad merel sõitvatel laevadel), rannikumeremehed ning rannikukalurid on hõlmatud nii kohustusliku pensionikindlustuse kui meremeeste sotsiaalkindlustusega.** Meremehed, kes ei ole enam võimelised vastavalt kindlustusseadusele täitma üleminekutoetuse saamise nõudeid, ei pea maksma süsteemi omapoolseid maksid (What is The Social....2012).

Üleminekutoetust makstakse meremeeste sotsiaalkindlustussüsteemist, ent mitte kohustuslikust pensionikindlustusest, kuni isik jõuab tavapensioniiikka või on õigustatud saama pensioni tänu täielikule töövõime kaotusele. Üleminekutoetust makstakse samas summas kui tavalist vanaduspensionit ning sellel ei ole täiendavat tähtaega (What is The Social....2012). Üleminekutoetuse saamiseks peavad olema täidetud kõik alljärgnevad nõuded:

- isik peab olema vähemalt 56 aastat vana;
- ei tohi püsivalt töötada meremehe, rannikumeremehe, -kalamehena ega muus ametis (sh teise riigi lipu all sõitva) laeva pardal;

- ei tohi omada õigust pensionile täieliku töövõime kaotuse tõttu või saada täielikku vanaduspensioni vastavalt Saksa riigipensionikindlustuse seadusele;
- ei tohi omada õigust saamaks töötushüvitist;
- ei tohi olla saanud ajutist üleminekutoetust;
- peab olema täitnud kvalifitseerumisperioodi;
- peab olema töötanud Saksamaa merendustööstuses vähemalt 108 kuud pärast 38-aastaseks saamist (mida võidakse nihutada vastavalt töötusperioodidele) või olema töötanud rannikumeremehe või -kalurina (Transitional allowance 2012).

Saksamaal on meremeestel võimalus sotsiaalkindlustuse kaudu saada lisaks hüvitist nn tavapensioniiikka jõudmisel. Nõuded selle saamiseks on üldjoontes samad, mis üleminekutoetuse puhul. Samas on hüvitise makseperiood piiratud 2 aastaga ning summaga, mis vastab poolele väljateenitud pensionist nn tavapensioniiikka jõudmisel. Mainitud pensioni vähendatakse kõigi hüvitiste võrra, mida eelnevalt maksti meremeestele sotsiaalkindlustuse poolt (Transitional allowance 2012).

Dummann (2008) leidis, et nõudlus ametipensionide järele sõltus Saksamaal lisaks pakku-misega seotud faktoritele (ettevõtte suurus ja tööstusharu) ka nõudlusega seotud faktoritest (indiviidi sotsiaal-demograafilised omadused ning säästmismotiivid).

Portugal

Portugalis on eripensionid kehtestatud mitmetel tervistkahjustavatel ja ohtlikel ametialadel. Kaevuritel ja tuletõrjujatel on õigus pensionile jääda 50-aastaseks saamisel, tantsijad ja 30-aastase staažiga meremehed ja sadamatöölised saavad pensionile 55- ja lennujuhid 57-aastaseks. Tolliametnikel ja Madeira pitsikudujatel tekib pensioniõigus 60-aastaselt (Results of the... 2012).

Kõikide nimetatud ametigruppide pensioninõuded on mõnevõrra erinevad, ühiseks kriteeriumiks on aga 15-aastase pensionikindlustusliku staaži olemasolu.

Mõnevõrra varem (1,5-3 aastat) on võimalik pensionile jääda ka teatud riigiteenistujatel, kelle pensionimaksud laekusid eraldi pensioniskeemi. Riigiteenistujate pensioniskeemi kaotamisega 2005. aastal kaob järk-järguliselt õigus ka eripensionile (MISSOC 2012). Eraldi pensioniskeemid kehtivad ka sõjaväelastele ja politseinikele. Pensionikindlustusliku staaži täitumisel on neil õigus jääda pensionile 60-aastaselt.

Kreeka

Kreeka on saanud tuntuks oma keerulise ja rohkelt eritingimusi pakkuva pensionisüsteemiga, mida võlakriisi olukorras on palju kritiseeritud ja mõistagi ka muudetud. 1989. aastal oli eripensioni õigusega (saada viis aastat varem pensionile) ametite nimekirjas 580 ametit ja eriala, mida peeti tervistkahjustavaks või ohtlikuks. Nende hulka kuulusid nii juuksurid, kokad, taksojuhid, kondiitrid kui ka hotelliteenijad, kelnerid ja ettekandjad. Kokku oli Kreeka kahe miljoni töötaja seas eripensioniõiguslikke töötajaid üle 700 tuhande (Tzilivakis 2011). Praeguses võlakriisi olukorras on eriametite nimekirja oluliselt kärbitud, kuid eripensioni õigusega on endiselt 365 tuhat töötajat. Kaevurite, ohtlike kemikaalidega töötavate inimeste, tuletõrjajate ja sõjaväelaste kõrval on eripensioniõigus jätkuvalt juustuvalmistajatel, öövahtidel, kaluritel ja kasvuhoonetöölistel, ning kuigi süsteemi on kavas jätkuvalt reformida (MISSOC 2012), leiavad mitmed kohalikud poliitikaekspertid, et „reform on tehtud kiirustades ja ilma mõjude analüüsita“ ning „nimekirja kärpimine ei ole tingitud sellest, et töö ei ole ohtlik või tervistkahjustav, vaid sellest, et on vaja iga hinna eest kärpida“ (Tzilivakis 2011).

Prantsusmaa

Prantsusmaal ei ole konkreetset eripensionide süsteemi ohtliku ja tervistkahjustava töö kompenseerimiseks, kuid seda tehakse kaudselt teiste mehhanismide abil. Nii näiteks on põllumajandus- ja tööstustöölistel õigus jääda enne 60-aastaseks saamist eelpensionile, sealjuures on neil võimalus säilitada täispension, juhul kui nende töö tunnistatakse tervist ohustavaks (Zaidi ja Whitehouse 2009). Samuti on jõus eri pensioniskeemid ja soodustused teatud erasektoris töötavatele ametigruppidele (näit asbesti käitlevad töötajad), kellel on õigus varasemale pensionile.

Eraldi väärib mainimist vanaduspensionide ja töövõimetuspensionide omavaheline seotus ning fakt, et Prantsusmaal leiab töövõimetuspensionile jäämine kasutamist eelpensionina. Samas funktsioonis leiavad kasutamist ka pikaajalised haigushüvitised, tööõnnetuspension, tööturuameti poolt makstav eriotstarbeline eelpension (töötutele) (Zaidi ja Whitehouse 2009). **Üldiselt on aga leitud, et tervistohustava ja ohtliku tööga seotud ametite probleemid tuleb eelkõige lahendada töökeskkonna parendamise ja tööohutuse ja -tervishoiu süsteemide abil.**

Eripensionide süsteemi reformide üldised arengusuunad

Ulatuslikust rahvastiku vananemisest ja majanduskliima üldisest halvenemisest tulenev kasvav surve avaliku sektori eelarvele sunnib riike otsima võimalusi senise pensionipoliitika muutmiseks (European Commission 2012a). Viimastel aastatel on paljude riikide pensionisüsteemides toimunud ulatuslikud muutused, mis peaksid tagama sotsiaalse kaitse

üldise jätkusuutlikkuse. Rahvastiku jätkuv vananemine on esile kutsunud olulise paradigmaatilise muutuse suhtumises pensionisüsteemi eesmärkidesse ja funktsioonidesse. **Kui veel 1980. aastatel käsitleti varasemat pensionileminekut kui üht olulisemat vahendit vanemaealise töötajaskonna tööpuuduse vähendamiseks, siis täna sel päeval leitakse, et vaeghõivatud ja töötute pensionilesiirdumine ei vähenda survet avaliku sektori eelarvetele, vaid pigem suurendab seda** (Ebbinghaus 2011). Ainsaks lahenduseks saab olla vaid aktiivse ja hõivatud elanikkonna osa (maksumaksjate) oluline suurendamine ühiskonnas (European Commission 2012b). **Sellest arusaamast lähtuvalt on enamikes riikides üldist pensioniiga tõstetud, samuti on karmistatud kehtestatud pensionieast varasemalt pensionilejäämise tingimusi, sealhulgas on kärbitud ka soodustingimustel pensionilejäämist võimaldavate ametite nimekirja** (OECD 2012, Natali 2008).

Selliste muutuste elluviimine on keeruline ettevõtmine, sest tegemist on ebapopulaarsete poliitiliste otsustega, millel on paljude töötajagruppide jaoks selgelt negatiivsed tagajärjed. Seetõttu **eeldab otsuste tegemine poliitilist valmisolekut ning muutuste negatiivseid tagajärgi leevendavate meetmete kasutuselevõtmist**. Kuna poliitilised jõujooned on erinevates riikides erinevad, on ka riikide edusammud pensionisüsteemide reformimisel olnud erinevad (Armeanu 2010, Schneider 2009).

Nagu eelnevast ülevaatest selgus, on eripensionide süsteemi kujunemislugu ja praegune olukord Lääne-Euroopas ja Kesk- ja Ida-Euroopa riikides üsnagi erinev (McTaggart 2009). Erinevad on ka võimalused süsteemi reformimiseks.

Kesk- ja Ida-Euroopas on eripensionide süsteem käsitletav osana üldisest pensionireformist, mille kõige olulisemaks elemendiks on olnud üleminek ühesambaliselt riigikesksest põlvkondade solidaarsusel põhinevalt pensionikindlustussüsteemilt kolmesambalisele kogumispõhisele süsteemile. **Ulatuslike reformide teostamist on valitsevad ringkonnad õigustanud vajadusega vabaneda varasema ühiskonnakorra sotsiaalsest ja ideoloogilisest pärandist ning üles ehitada uus, kaasaegse demokraatliku ja turumajandusliku ühiskonna nõuetele ja vajadustele vastav pensionisüsteem** (Armeanu 2010). Selline argument on avalikkuse hulgas suhteliselt hästi vastu võetud, inimesed on harjunud pidevate muutuste ja reformidega ning vastuseis muutustele on olnud suhteliselt väike. Soodsat poliitilist olukorda kasutades kaotati eripensionide süsteem Tšehhis juba 1990. aastate algul, varasemad pensionieelised asendati osaliselt eritingimustes töötamise eest makstava palgalisaga (Kizlinková ja Dokulilová 2006).

Eripensionide tagavate ametialade loetelu kärpimist on rakendatud paljudes riikides (Zaidi ja Whitehouse 2009). Selline initsiatiiv on kohati õigustatud, sest majanduslikel ja ideoloogilistel kaalutlustel pakkus sotsialistlik valitsemisüsteem eelisõigusi paljudele ametialadele. Täna on need kaalutlused minetanud oma aktuaalsuse ning põhjendamata eelisõigustest

püütakse loobuda. Siiski on eritingimuste kehtestamine õigustatud nende ametialade puhul, mis on seotud erinevate terviseriskidega ja töövõime (töenäosusliku) kahane-misega. Taolistel juhtudel nähakse mitmetes riikides lahendust sotsiaaltagatiste võimaldamises töövõimetuspensionide süsteemi kaudu. See tähendab üleminekut ametigrupi-põhise töenäosusliku riski hüvitamiselt tegeliku tervise- ja töövõimekao individuaalsele ja juhtumipõhisele kompenseerimisele (Hirose 2011). Töövõimetuspensionide kulude kasvu kompenseerimise võimalusena nähakse eraldi kogumispõhise töövõimetuskindlustuse süs-teemi loomist (Zaidi ja Whitehouse 2009).

Eripensionide vähendamist või kaotamist võimaldava meetmena nähakse enamasti tervise- ja töövõimetusriskide minimeerimises töökeskkonna parandamise ja paremate töötingimuste, aga ka rehabilitatsioonivõimaluste loomise teel (European Commission 2012a). Sellise tegevuse eest vastutavaks peetakse eelkõige konkreetseid tööandjaid, kellel aga ei pruugi selleks olla piisavalt rahalisi vahendeid ega ka vajalikku oskusteavet.

Eripensionide maksmisest tingitud eelarvekoormust on Kesk- ja Ida-Euroopas püütud vähendada eripensionide süsteemi ümberpaigutamisega esimesest pensionisambast teise ning muuta see kogumispõhiseks (Hirose 2011). Selline süsteem asendab riigi finants-vastutuse tööandja- ja töövõtja vastutusega (Ebbinghaus 2011, Schneider 2009). Süsteemi rakendamine eeldab vastavate ameti- või tegevusalade põhiste pensionifondide loomist ehk sisuliselt ametipensionide süsteemi loomist. Nimetatud areng on selgelt jälgitav Bulgaarias ja Poolas, vähemal määral Rumeenias (Results of the... 2012, Gancheva 2011, Czepulis-Rutkowska 2011). On üsna tõenäoline, et sarnase arengutee otsustavad lähiajal valida ka paljud teised sellesse regiooni kuuluvad riigid. Siiski ei taga taoline muutus varasemate pensionigarantiide täiemahulist säilimist, sest reeglina kuuluvad eripensioni tagavate ameti-alade keskmine palgatase suhteliselt madalad ning sellega seotud kindlustusmaksed eba-piisavad (Zaidi ja Whitehouse 2009). Lisaks sellele on mitmetes riikides tööandjate töö-jõumaksude koormus niigi kõrge, samuti on tööandjate võimalused kogumispensionisse panustada erinevad ning pensionifondide rahaliste vahendite laekumise järjepidevuse tagamine probleemsetes olukordades võib olla keeruline.

Lääne-Euroopas valitsev olukord ning ka reformipõhimõtted on Kesk- ja Ida-Euroopast mõnevõrra erinevad.

Arvestades, et enamikes lääneriikides kujutab eripensionide süsteem endast sisuliselt ametipensionide süsteemi, kuhu panustavad tööandjad ja töövõtjad, siis pole riigi rahaline kulu sooduspensionidele märkimisväärne ning sooduspensionide probleem ei ole otseselt seotud eelarvesurvega. Probleemiks on rahvastiku vananemisest tingitud töö-ealise elanikkonna nappus ja kõrge vanadussõltuvusmäär (Bonoli 2003). Seega **soovitatakse**

eripensionide süsteemi kaotamisega eelkõige suurendada tööga hõivatud inimeste hulka, mida rahaliste kohustuste ülekandmisega ei ole võimalik lahendada.

Kuna eripensionid on kehtestatud tööandjate ja töövõtjate vaheliste kokkulepetega ning pensioniskeemi administreerimine toimub spetsiaalsete erafondide kaudu, millesse riigil pole erilist võimalust sekkuda, siis ühe **suhteliselt levinud arengujoonena on täheldatav riikide taotlus tuua eripensionid üle ühtsesse riigi poolt kontrollitavasse pensionisüsteemi, mis võimaldaks sekkuda kehtivasse sooduspensionide süsteemi** (OECD 2012). Seega võib väita, et **osaliselt on tegemist Kesk- ja Ida-Euroopa arengusuunale vastupidise trendiga – eripensionide „taasriigistamisega“.**

Eripensionide süsteemi käsitletakse Lääne-Euroopas kui tööturul eemaldumist motiveerivat tegurit, mis on ühiskonnale nii lühemas kui ka pikemas perspektiivis kahjulik (Ebbinghaus 2011). Eripensionidega seotud valdkonnas peetakse kõige sobivamaks ja jätkusuutlikumaks teeks tööga hõivatuse suurendamise ja töötamise kestuse pikendamise vahendiks töökeskkonna ja töötingimuste parandamist – eelkõige terviseriskide ja ohtliku tööga seotud aladel. Riskide eemaldamisel säilib inimese töövõime kauem, ta töötab kauem ning kaob ära vajadus töövõime kaotust erimeetmetega kompenseerida. **Paljudes lääneriikides on karmistatud töökeskkonna ja töötervishoiunõudeid, töökeskkonna parandamisest ja töötaja tervise ja töövõime kaitsmisest on huvitatud järjest rohkemad tööandjad** (Zaidi ja Whitehouse 2009).

Samuti leitakse, et paindliku karjäärimudeli tingimustes on oluline suurendada tööjõu ametialast mobiilsust, mis tagaks olukorra, kus ühe töö lõppemisel (näiteks kehtestatud vanusepiiri tõttu) oleks töötajal võimalik siirduda uuele tööle. Sellest tulenevalt on paljud riigid hakanud enam tähelepanu pöörama täiend- ja ümberõppesüsteemide ja karjäärinõustamise kohandamisele sooduspensionide senisele sihtrühmale vastavaks. Lisaks tegeletakse selle nimel, et luua töötajatele täiendavaid stiimuleid, mis motiveeriks neid koolitusprogrammides osalema ja aktiivset tööted uues ametis jätkama (Ebbinghaus 2011).

II. VÄLJATEENITUD AASTATE PENSIONI ÕIGUSLIKE AMETIRÜHMAD UURING

Uurimisküsimused ja meetodika

Aruande käesolevas osas on esitatud kokkuvõtte väljateenitud aastate pensioni õiguslike ametirühmadega seotud isikutega teostatud süvaintervjuudel põhinevast uuringust. Eesmärgiks oli välja selgitada, millist tähendust VAP-iõiguslike ametirühmade esindajad, nende esindusorganisatsioonid ja tööandjad väljateenitud aastate pensionile omistavad, kuidas nad VAP-ist ja selle vajalikkusest, VAP-i võimalikust kaotamisest ja asendusmehhanismidest mõtleavad. Samuti kaardistati ametirühmade esindajate arvamuste põhiselt nende töötingimusi ja võimalusi töötee jätkamiseks VAP-i staaži täitumisel. Põhilised käsitletud uurimisküsimused olid alljärgnevad:

- *Kas väljateenitud aastate pensioni saamine konkreetsel erialal on põhjendatud ja miks?*
- *Mida kavatakse teha peale väljateenitud aastate pensioniõiguslikuks saamist?*
- *Kas inimesed oleksid valinud sama eriala/kutseala, kui neil poleks olnud võimalust väljateenitud aastate pensionile?*
- *Millistena nähakse oma edasisi võimalusi tööturul (sealhulgas peale ümberõpet)?*
- *Kuidas mõjutab väljateenitud aastate pensionile jäämine või selle võimaluse kadumine inimeste majanduslikku- ja sotsiaalset toimetulekut?*
- *Millised on tööandjate võimalused ja motiveeritus rakendada VAP-ile siirdunud oma ettevõttes?*
- *Millisena näeksid tööandjad riigi panust soodustamiseks VAP-ile siirdunute töövõimalusi samas valdkonnas edasi töötamiseks?*
- *Milline on töötajate motivatsioon peale väljateenitud aastate pensioniõiguslikuks saamist edasi töötada?*

Uuriti järgmisi ametirühmi: artistid, kaevandustöötajad, pedagoogid, lennundustöötajad ja meremehed. Läbi viidi 17 intervjuud, neist 4 fookusgruppiintervjuud, 3 paarisintervjuud ja 10 individuaalintervjuud. 14 intervjuud toimus eesti keeles, 3 intervjuud teostati vene keeles ja nende transkriptsioonid tõlgiti eesti keelde. Kokku oli intervjuudesse kaasatud 40 inimest. Lisaks kasutati analüüsil kolme intervjuude käigus saadud kirjalikku allikat. Intervjuudest ja materjalidest uuritud ametirühmade lõikes annab ülevaate tabel 1.

Tabel 1. Intervjuud ja lisamaterjalid uuritud ametirühmade lõikes.

Kood	Ametirühm	Osalejate arv
I1	Lennundustöötajad	1
I2	Artistid	2
I3	Kaevandustöötajad	1
I4	Artistid	1
I5	Lennundustöötajad	2
I6	Artistid	1
I7	Artistid	6
I8	Lennundustöötajad	1
I9	Kaevandustöötajad	1
I10	Lennundustöötajad	6
I11	Kaevandustöötajad	1
I12	Kaevandustöötajad	1
T13	Lennundustöötajad (kirjalik allikas)	-
T14	Artistid (kirjalik allikas)	-
I15	Artistid	2
I16	Pedagoogid	6
I17	Pedagoogid	6
I18	Meremehed	1
I19	Meremehed	1
T20	Artistid (kirjalik allikas)	-
	Kokku osalejaid	40

Intervjuud viidi läbi poolstruktureerituna: olemas oli küll intervjuueeritava(te) spetsiifikat (töövõtja, töövõtja esindaja, tööandja esindaja) arvestav esialgne intervjuukava, kuid sõltuvalt intervjuu käigust võis see muutuda. Intervjuud transkribeeriti, üle kogu transkribeeritud materjali toodi välja kajastatud põhiteemad ning järgnevalt kodeeriti iga põhiteema all ametirühma põhiselt käsitletud alamteemad.

Iga ametirühma osas on esmalt esitatud statistiline ülevaade VAP-i saajatest ja nende edasisest töötamisest ning seejärel intervjuude kokkuvõtte põhiliste teemavaldkondade lõikes. Iga teemavaldkonna all on välja toodud ametirühma põhiselt teemasiseselt kodeeritud alamkategoriad, mis lugemise hõlbustamiseks on esitatud hallil taustal. Kategoriate sisu on avatud iseloomulikute väljavõtetega intervjuude transkriptsioonidest. Arvesse tuleb võtta,

et intervjueeritavate väljaütlemised on sageli vägagi emotsionaalsed. Samas annavad need emotsioonid kõige paremini edasi seda, kuidas inimesed VAP-iga seonduvat enda jaoks teadvustavad, mille väljaselgitamine ongi käesoleva uuringu ülesandeks. Ametirühma kirjelduse lõpetab intervjuerimistulemuste lühikokkuvõte. Intervjueeritavate rolle uuritava ametirühma suhtes tähistavad järgmised lühendid: TV – töövõtja; TVE – töövõtja esindaja (ametiühing, erialaorganisatsioon, usaldusisik); TA – tööandja esindaja. V tähistab intervjueeritavat, rühmaintervjuude korral on erinevate intervjueeritavate tekst tähistatud eri koodidega (nt V1, V4). K märgib intervjuerija teksti. Püstiste kandiliste sulgude vahel ([]) on teksti paremaks mõistmiseks lisatud intervjuuvälised täpsustused. Kaldkirjas kandilistes sulgudes (/ /) kajastatakse intervjuu käigus toimunud vahelerääkimisi. Kaldkriipsude vahel olevate punktidega (/.../) on tähistatud väljajäetud tekstiosad.

Artistid

Väljateenitud aastate pensionile jäävad artistidest pea pooled tantsijad enne 40. eluaasta täitumist. Valdav osa tantsijatest on siirdunud pensionile 44. eluaastaks. Vaid mõned üksikud on siirdunud VAP-ile vanemana kui 50 eluaastat. Muusikutel ja lauljatel on sagedasemaks VAP-ile siirdumise vanusevahemikuks 45 kuni 54. Vanuse poolest varem või hiljem pensionile jääjate hulk on väike, 60. eluaastaks on aga kõik pensionile siirdunud.

Väljateenitud aastate pensionäride hulk artistide ametigrupis on vähenenud 159-lt 2006. aastal 116-le 2012. aasta aprilli seisuga. 2011. aasta ja 2012. aasta 7 kuu jooksul ei lisandunud ühtegi esmakordselt VAP-i saavat tantsijat, teiste artistide osas lisandus 19 kuu jooksul 9, neist kolmele pensioni ei makstud, kuna nad jätkasid ametikohal töötamist.

Lisaks üldisele VAP-i saavate artistide hulga kahanemisele on kahanenud ka VAP-i saavate ja töötamist jätkavate artistide osakaal 79 protsendilt 2006. aastal 64 protsendile 2012. aastal. Suurim hulk töötamist jätkanud tantsijatest teenisid 2012. aasta aprilli seisuga sissetulekut kuni 400 eurot, arvestades juurde ka kuni 800-eurone sissetulekut, saab kaetud kolm neljandiku töötamist jätkanud tantsijatest. Teiste töötamist jätkanud VAP-i artistide puhul on jaotus sissetulekugruppidesse võrdsem, ootuspäraselt oli väikseim üle 1600 eurot saavate artistide hulk (Jõeorg 2012). Siinjuures tuleb märkida, et tegemist on vaid ühe kuu andmetel põhinevate järeldustega, mis ei pruugi kajastada üldist olukorda, kuna endised artistid võivad töötamist jätkata projektipõhiselt.

Esitatav ülevaade põhineb viiel intervjuul, ühe lindistamata vestluse kokkuvõttel ning erialaorganisatsiooni koostatud kirjal sotsiaalministrile.

Töölase tegevusega seotud terviseprobleemid

Intervjuudes osalenud töid välja erinevaid tööga seotud tervisekahjustusi. Füüsilise tervise probleemid erinevad artistide alarühmade lõikes.

Tantsijate puhul toodi eelkõige välja organismi tugistruktuuriga (eriti liigestega) seotud probleeme.

I7 V6 (TV): /.../ kõik tugistruktuur, mis meil siin organismis on, alates selgroost, suuremad liigesed, puusaliigesed, põlved. Põlveliigesed on mitu korda opereeritud mitmel inimesel, jalalabad, kõik vähegi, mis kõõlused jalalabas on.

I4 V (TVE): A'la mingid puusad tulevad või põlved või mis iganes, põlved nagu on /.../ täiesti nagu aamen kirikus ja no seljad, seljad vähem.

I4 V (TVE): Balletiartisti puhul on /.../ puusaliigeseluu kulumine /.../ nagu kutsehaigus.

Lauljad mainisid häälepaelte ja resonantsiga seonduvat.

I7 V3 (TV): /.../kuna ma olen ainult koloratuursopran ja laulan hästi kõrgelt, siis mul on olnud esinemisi, kus mul hakkab pea käima ringi kuna see resonants on nii suur ja kui hästi, hästi palju laulda koguaeg seda kõrget repertuaari, siis see kindlasti mõjub mu resonaatoritele ja /.../ mul konkreetselt on tõesti see nii tohutult hakkab võnkuma, et on tasakaaluga pärast raskuseid või kõrvade kohinaga ja igasuguste selliste asjadega [taastumine]. Ei, see ei võta väga kaua õnneks praegu, sest ma olen nii noor, aga ma kujutan ette, et viie aasta pärast on see juba hoopis, hoopis suurem probleem.

I7 V1 (TV): Aga, aga üks muidugi see laulja häälepaelad on ju nii pisikesed, kaks tükki seal ja sellega tuleb ikka väga hoolikalt ümber käia ja kui on vale õpetus või, või ise rumalast peast laulad endal need, need häälepaelakesed väiksed vigaseks, siis võib-olla ka taastamatu, pöördumatu see vigastus.

I6 (TV/TA): Sama moodi lauljatel häälepaelad, et on teatud, /.../ asjad, millest, millesse inimene nagu ise ei saa seda muuta, see on kõik juba nagu looduse poolt ette määratud.

Puhkpillimängijad töid füüsilise tervise osas välja sundasendi ja hingamisega seotud terviseprobleeme, samuti erinevate musitseerimisel kasutatavate lihaste, kõrvakuulmise ja hammastega seotud.

I7 V2 (TV): /.../ see asend mis on, näiteks ma võin siin ise rääkida seda, et mul /.../ diagnoositi epikondüliit ja teate mis haigus see on? See on tõesti et, mõne aja pärast hakatakse siia liigesesse tegema süste ,et tagasi anda, parandamatu praktiliselt üks. See tähendab seda, et ma haamrit juba käes ei hoia, tähendab et ma mõtlen et isegi kodutöodes ma, mis puutub tavalist manöövrit taldrikut, ma ei saa sööklas taldrikut ära viia, kukub käest ära.

I15 V1 (TV): õlg, trapets ja kael. Staatiline [**V2 (TV):** no see on see pilli hoidmine, staatiline asend ja sinna juurde see [**V1 (TV):** füüsiline] füüsiline pingutus koguaeg /.../ jah õla ja kaela ja sihukesed vaevused on.

I15 V2 (TV): /.../ kindlasti üks asi on, no kas ta otseselt kannatada saab, aga see hingamine on. Mängija hingab siis kui muusika lubab või kui dirigent lubab. Ta ei saa hingata siis kui ta tavatingimustes hingab.

I15 V1 (TV): Üks asi on füüsiline pool kindlasti on mingil määral sihuke hapniku tarbimise regulatsioon puhkpilli mängijal erinev kui mitte puhkpilli mängijal. Ta tõepoolest peab õhku kinni hoidma. Või ka hapniku vahetult organismis kinni hoidma, et kas see nüüd on hea või halb, no soovitatakse harilikul inimesel ka aegajalt õhku kinni hoida aga mitte nii tundide viisi nagu puhkpilli mängijal.

I15 V1 (TV): Huultega on täpselt samamoodi tunne kui seda vilistamist proovida. Huule lihas on suhteliselt väike lihas ja ta väsib suhteliselt ruttu ära.

I15 V1 (TV): Vanemad kolleegid ei kuule. Endal ka hakkab tulema, et ei kuule. Ülemistel ja alumistel ei tee vahet. Mida aeg edasi, seda suutlikkus väheneb.

T20: Tervisekahjustuste loetelusse (hambad, huuled, käe erinevad osad) lisati ka kõrva-kuulmine, mis võib kahjustatud saada.

I6 V (TV/TA): Samuti puhkpillimängijatel on no niisugused lihased, mis tavainimesel ei ole arenenud ja, ja need peavad tegema väga intensiivset tööd mitukümmend aastat ja ühel hetkel need lihtsalt ei, ei funktsioneerinud enam sellel tasemel, et seda saaks professionaalselt kasutada.

I6 V (TV/TA): Jah, ei just see sama et, et need asjad mis ei ole ette nähtud nagu nii, nii aktiivselt funktsioneerima nagu need on nendel väljateenitud aastate pensioni saajatel, et need lihtsalt ei toimi enam ühel hetkel. No puhkpillimängijatel on muidugi hammaste küsimus on no et, kui on lihtsalt kehvad hambad, siis võid ainult raha maksta hambaarstile, aga /.../ ühel hetkel lihtsalt /.../ see asi ei tasu enam ära.

Kõik artistide rühmad töid välja tööga seotud suurt vaimset pinget ja stressi, mida võimendab „asendamatus.” Kuna asendajaid on väga raske leida ja etendused/esinemised peavad toimuma, siis tuleb sageli töötada ka haigena. Samuti tõstab pinget pideva tipptasemel soorituseks valmisoleku vajadus, vastutus kogu kollektiivi ees ja sellega seotud eksimisvõimaluste puudumine.

I7 V3 (TV): Minu arust just kõige suurem on see närvikava ja psühholoogiline see, et nagu läheb väljas külmaks, vihmaseks ja hakkab nagu juba mingisugused alarimid tööle, /.../et koguaeg on see pinge kuklas, et /.../ haigeks jääda ei ole võimalik ja kui sa mõtled, et ma ei tohi, ma ei tohi, ma ei tohi ja kõik see on, nui neljaks jäädki juba sellest mõttest, mis sul koguaeg ketrab siin peas, et ma ei tohi jääda haigeks ja siis on kõik.

I7 V6 (TV): *Ja sama moodi on balletis, meil on töö niivõrd pingeline ja /.../ mingisuguse etenduse väljatoomine on väga pikk protsess ja kui sa haigestudki, siis tegelikult me käime väga tihti täiesti haigena tööl, me võtame oma palavikud maha, mõelge mis see südamele teeb. Võtame palavikud maha, lähme tantsime, teeme kõik sporti laval, sellepärast et ka ma olin sisse pandud, kui ma praegu ära kukun, siis kõik need, terve see trupp peab jälle tegema uuesti tööd ja aega ei ole selleks ja käivadki inimesed haigena tööl ja panevad oma tervise lavalaudadele.*

I7 V2 (TV): *Ja orkestris on täpselt samad asjad, tähendab, kui sa tunned ennast kehvalt, sa ei lähe sinist lehte võtma, sa ei lähe arsti juurde üldse kaebama. Heal juhul sa räägid kolleegile, et tõesti et mul on täna halb olla enesetunne, et ma ei tule, aga mis see tähendab, see tähendab ka nendelt jälle vastutulekut ja vabaaja kinni panekut, pigem on täpselt see, et peotäis tablette sisse ja tuleb ära teha.*

I7 V2 (TV): *Kusjuures kui ka enesetunne ei ole 100%, sa no on sul mingisugune häda, kas sa ei anna endale, sa ei tunnista ja sa ei anna endale armu, sa lähed ja teed seda eks ju [V5: Seda üle varju astumist on nagu väga palju] need on need faktorid, mis tegelikult selle töö juures just nimelt punasega kirjutab välja selle, miks me väärime seda varasema pensioni toetust /.../.*

I15 V1 (TV): */.../ teine asi on see mentaalne pool, et kuivõrd keegi jah sellistest ebaõnnestumistest üle saab, sest selliseid inimesi ei ole olemas, kes üldse ei eksiks. Muusika on selline valdkond, kus oled meeskonna mängija ja sa ei saa mitu korda proovida. Sa ei saa, kui mingi asi läheb valesti, et ütled, et /.../ peame loo kinni, ma teen uuesti. See kontsentratsioon ja valmisolek. Tegelikult see valmisolek, see küpsetab nii ära, tegelikult oskused on olemas ja kõik, tegelikult kapi taga tuleb välja aga see laval olek. Seal võivad olla erinevad komponendid, mis selle mängija tähelepanu, kontsentratsiooni nihutavad sellelt teelt ära.*

I15 V2 (TV): *Teine asi on ikkagi stressi situatsioon, et sa pead vastutama oma selle partii eest ja saalis noh, kogu selle saali ees, kogu auditooriumi ees. Ja see tekitab ikkagi pingeid kui /.../ kuidas keegi sellest üle on või kuidas keegi seda võtab.*

Informeeritus VAP-i olemasolust

Siin jagunevad vastanud eri rühmadesse. On neid, kes VAP-i võimalusest teadlikud pole või pole sellest töötamise alguses midagi kuulnud.

I7 V4 (TV): *Paljud ei teagi ilmselt seda, et see soodustus üldse olemas on, mingi vist mõnevõrra hiljem saadakse teada.*

I7 V3 (TV): *Meil ei ole sellest kunagi isegi juttu olnud,*

I15 V2 (TV): */.../ algul seda ei teadnudki, et üldse saab.*

Samuti tuuakse välja, et loomevaldkonna inimese jaoks pole tegu teemaga, mille peale pidevalt mõeldakse.

I7 V2 (TV): *Te küsite kas te olite teadlikud, kas me oleme teadlikud, me olime teadlikud ja me kunagi ei mõtle selle peale, sest me mõtleme kas me peame oma lepingus järgmised viis aastat vastu ja mõtled seda, et see 25 aastat tundub tohutult pikk aeg, kui see nagu mõelda ümber kontsertideks, proovideks ja närvikuluks, lindistusteks ja plaadistusteks, mis sinna peaks mahtuma, kui sa oled tipptasemel muusik, noh siis võib öelda täpselt sama, et mida teeb ütleme esitantsija /.../, aga tippmuusiku jaoks on see /.../ elu, /.../ kuhu rohkem ei ole vaja.*

Teadlikuks saadakse eelkõige kolleegide kaudu.

I15 V1 (TV): *Ma arvan, et noored kindlasti ei ole kui meie seda neile ei räägi, sest et minu esimesed, esimesed /.../ kokkupuuted olid ka sellega kui vanemad mehed rääkisid, et /.../ see kes pensionil on enam ei või pilli mängida.*

I15 V2 (TV): *et jah praegu on see et üks me peame seda rääkima. Aa et üks me peame seda rääkima järeltulevatele põlvedele ka.*

Samaaegselt rõhutatakse ka teadlikkust VAP-i võimalustest, seda eelkõige vanemaealiste infomantide poolt.

I6 (TV/TA): *No üks igaiüks kellel see õigus on, kõik teavad täpselt, ütleme loevad ikka neid aastaid, palju selleni on jäänud, selles mõttes, et mitte jääda kohe pensionile, aga et oleks võimalus jääda pensionile, seda ei kasutata nii massiliselt.*

I4 (TVE): *Ikka teab ja see nagu, et miks, muidugi, muidugi teavad nagu.*

Balletitantsijate osas toodi esile, et teadmine VAP-i olemasolust saab alguse juba balletikoolist.

I7 V6 (TV): *No mina võin öelda, et mina olin teadlik, et ee mina läksin oma peaga vene ajal üks ole balletikooli ja siis sellest räägiti, juba kooli minnes mina küll teadsin et, et tööstaaž on kakskümmend aastat ja siis tuleb pension ja teisalt üldse, et on võimalik reisida ja omada selline tore kogemusepagas endale, see on ainult pluss, et mina isiklikult olin jah kuulnud. Aga noortest ma ei oska öelda, kui teadlikud nemad on.*

I2 V2 (TA): *ja tantsijatel minnes balletikooli nad on teadlikud sellest. /.../sellega arvestavad nii vanemad, kui ka need seal ise/.../ et kakskümmend aastat töötamist ja edasi /... / pension. Et see on /.../ selle erialaga nii tihedalt seotud, et see on nagu kõikidele loomulik praegu.*

VAP-i tähendus, funktsioon, olulisus

Intervjuudes osalejad (sh tööandja esindajad) rõhutasid VAP-i olulisust ja vajalikkust.

I15 V1 (TV): *nüüd ma ei ole sunnitud mängima. Ma ei ole kohustatud mängima. /.../ Statistika näitab ära, et ega see VAP ilma asjata ei ole. Meie hilised kolleegid lahkusid meie seast hilises keskeas. 55. Režiim on oluline. Mida vanemaks jääd. Erinevad nüansid, mis väidavad, et VAP on vajalik.*

I6 V (TV/TA): *See on ikkagi väga oluline, sest just me ei tea, mis elu meile ette toob.*

I6 V (TV/TA): *Et, et igal juhul on see süsteem väga vajalik, kas see on 25 aastat, see on veel vaieldav küsimus, aga /.../ et inimesel on võimalus siiski /.../ miskil hetkel minna nagu väljateenitud aastate pensionile ja saada ikkagi kvalifitseeritud töötajana /.../ normaalselt äraelamisele nagu noh lisa, lisatasu.*

I4 V (TVE): *No eks ikka ta on nagu tähtis meil.*

Intervjuudes osalenud rõhutasid, et artistide jaoks on tegu olulise lisarahaga juhuks, kui oma tööd enam edasi teha ei saa. On kolleege, kelle jaoks see ongi ainuke toimetulekuvõimalus.

I6 (TV/TA): *Nii kui nii need ameti muutusega kaasnevad sellised asjad nagu palga alanemine ja need asjad, aga see, /.../ annab ikkagi võimaluse samaväärset elamist nagu, vähemalt mõned /.../ aastad /.../ peale tööst loobumist, mis ei pruugi olla üldse tema enda süü tõttu.*

I7 V1 (TV): */.../ see väljateenitud aastate pension muidugi on väike abi neile inimestele, kes tõesti oma erialast tööd enam edasi teha ei saa, see /.../ raha on muidugi suhteliselt väike, ta on vist suurusjärgus veerand või kolmandik vanaduspensionist.*

I7 V2 (TV): *Ma arvan, et see VAP praegu kompenseerib meie jaoks pisut seda, /.../ et meie töö ei anna raha, alarahastatud, ühesõnaga see panus on ehk alarahastatud, ma julgen seda väita ja see ongi ainuke see asi et, et kui juhtub ühel päeval, et sa kas ei mängi või ei tantsi või ei laula, siis on see, et sa ei ole tänaval.*

I7 V1 (TV): */.../ ma tean konkreetset, oma kolleeg, isiklikult tunnen inimesi kes, /.../ on saanud seda /.../ VAP-i ja see on ainuke sissetulek neil, nii et kui see ära võtta, siis on inimene näljas, siis ta läheb kas panka röövima või, või ma ei tea.*

I7 V1 (TV): */.../ainukene lootus paljude inimeste jaoks, kes saavad seda väikest raha kuni vanaduspensionini.*

Rõhutatakse VAP-i ainulaadsust ka lääne kolleegide vaatenurgast.

I7 V2 (TV): *Selle asja peale ütlen, et see on üks ainulaadne asi, kõik lääne inimesed, kolleegid ahhetavad ja ohhetavad, miks neil niimoodi ei ole ja et noh nende, neil on teistmoodi ametiühingusüsteem väga kõva, seda nagu niimoodi paralleelselt väga võrrelda ei saagi, aga igal juhul tunnevad selle üle tõesti suurt puudust ja nendel on muidugi teisi võimalusi /.../ No nii ühesõnaga võimalused on teistsugused, meil on teistsugused ja me oleme selle üle väga õnnelikud.*

Eelkõige eakamate artistide jaoks võib VAP-i käsitleda ka motivaatori ja täiendava garantiina omal alal edasi tegutsemise jätkamiseks sellealaste võimaluste ammen- dumiseni.

I7 V2 (TV): *Mina ütlen, et see on üks ainukene asi, mis veel motivatsiooni annab ja mis valgust nii-öelda näitab tulevikku, sellepärast et oma vanust ja kõike nagu ma siin juba mainisin, vigastusi arvesse võttes, siis ei ole see perspektiiv väga optimistlik, pigem /.../ see on ma arvan paljudele, väga paljudele inimestele, mitte ainult füüsilise ressursi nii-öelda kompensatsioon, vaid /.../ ka /.../ vaimses mõttes, tähendab see on, ma arvan, et see annab paljudele jõudu veel samal alal vastu pidada ja, ja kes vastu pidada ei saa, see läheb pensionile ja uus noor inimene tuleb ja saab koha ja saab ka õnnelik olla. Nii et tegelikult see loob ja toodab teatud rotatsiooni ja juba seda ka riiklikul tasemel, siis on meil põhjust ka muusikaakadeemiat elus hoida ja kõike muud, et meie lihtsalt Eesti, no mitte ainult selle kultuuri tootmise ja tarbimise ring on suhteliselt väike, selletõttu ma arvan, et meie tingimustes see on ainuvajalik ja ongi alternatiivne süsteem kõikidele teistele, mis hoiaks just nimelt elus ja oleks inimväärne kõikide jaoks. Noored saaksid peale tulla, vanad saaks väärilt eest ära minna.*

I6 V (TV/TA): *Vähemalt sel ajal kui mina, mina nagu seda antud hetkel seda muusikat õppisin, siis, siis ikkagi oli see mingisugune motivatsioon, et sul on võimalik natuke varem lõpetada, kui sul elu, elu mistahes keerdkäike teeb.*

Ümberkorralduste vajadused praeguse VAP-i osas

Pakuti välja, et VAP-i suuruse juures võiks arvesse võtta ka saaja panust loomemollektiivi tegevusse, mitte läheneda võrdsustavalt.

I7 V2 (TV): *Mina arvan, et saab teha paremaks ja saab võib-olla teha siiski paremaks nii nagu siin rääkis meil balletisolist seda, et panused on olnud erinevad. On ikkagi väga selge vahe, ma saan aru, kui osad inimesed on andekamad, võimekamad, mõnedel on tervised palju paremad /.../ ma mõtlen just seda tegelikult, et on vahe tõesti, et kas sa oled esitantsija või sa oled noh mitte tagatantsija, seda tuleb õieti mõista sest, ega need rollid, kategooriad eks ju. Sama moodi eks ju laulud. Ja/.../ siin võiks olla nüüd natukene nii, see mis on olnud see panus või väärtus või kas see on su palk või, või sinu ametikohastaatus, võib-olla siin tuleks teha erandi, see võiks olla natukene diferentseeritum.*

I7 V1 (TV): *Täpselt samamoodi on lauljatega ka, et /.../ kui ütleme töötavad 25 aastat kõrvuti koorilaulja või siis, või siis /.../ tipplaulja, kes teeb peaosi hommikust õhtuni kogu selle aja jooksul, siis kui nad selle VAP-i saavad, siis selgus, et need on täpselt ühesugused.*

I7 V1 (TV): */.../ ja tõepoolest seda diferentseerimist vaadata pigem siis tõesti, et /.../ need kes on nii-öelda rohkem panustanud, kas tänu oma andele või tööle või kõigele neile, tähendab ilmselt*

töenäoliselt ka mõlemale, et /.../ need saaks ka natukene erinevat pensioni kui teised esinejad, palga järgi lihtsalt saaks seda reguleerida kindlasti.

Leiti, et VAP-i võiks siiski välja maksta ka juhul, kui inimene jätkab oma ametikohal töötamist VAP-i ealiseks saamise järgselt.

I15 V2 (TV): /.../ ma pean seda natuke ebaõiglaseks, et seda ei maksta välja [kui edasi mängid]. See ei ole minu meelest õige, kui palju aega on sellesse panustatud.

I15 V1 (TV): Tähendab, et võiks olla selline võimalus, et kui inimene, kes on välja teeninud 25 aastat ja kui ta on enda eest ikka nii hästi hoolitsenud, et ta suudab seda edasi teha, siis ta võiks ju samal alal jätkata, nii nagu metsamehed või [K: politseinikud.] kaevurid ka veel. [K: Ei.] ei või jah? [K: Politseinikud võivad jätkata. Ja pensioni saada.] See võimalus ju võiks jääda. Näiteks miks peab [nimi] oma väljateenitud rahast loobuma kui ta suudab ja tahab edasi mängida.

Arvati, et suurem VAP stimuleeriks äraminekut siis, kui loometöö enam rahuldust ei paku.

I15 V2 (TV): Kui VAP oleks nagu kindlasti noh ütleme, et suuremalt tasustatud kui ta praegu on, siis ei mängiks edasi. Aga niikaua kuna protsessi on veel nautimise järgus siis tahaks jätkata.

Vestluse käigus tõstatati ka küsimus eri tüüpi orkestrite pillimeeste VAP-iõiguslikkusest.

T20: Ühel juhul küsiti, et miks on VAP kitsendatud ja selle staaži alla käivad vaid teatrite puhkpillimängijad (täiskohaga tööd politsei orkestris VAP-i staaži hulka ei arvatud).

Soovid ja võimalused erialal töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt ja sellega seonduvad piirangud

Puhkpillimängijad püüavad VAP-i järgselt jätkata, mõjuriteks on nii soov kui ka töötasu.

I15 V2 (TV): Ma mängin edasi jah, sellepärast et soov mängida

T20: Tööd tehakse nii kaua kui võimalik, VAP-i staaži täitumise järel mängitakse sageli edasi.

I6 V (TV/TA): No kuna siin on ikkagi kindel kuupalk siis, siis see motivatsioon on väga suur, et sugugi mitte ei tumberda kohe ära, ma tean, tegelikult ma tean omast kogemusest ainult ühte /.../ inimest, kes lahkus päevapealt peale seda, kui ta oli selle pensioni kätte saanud ja see oli aastal /.../, et sai 42 aastaseks ja lahkus päevapealt, aga peale seda ei ole küll, et selle pärast /.../ ei lahkuta jah.

Tantsijate osas on jätkamine pigem erand, lauljatel sõltub jätkamine häälest.

I4 K: *Et tantsijatel tegelikult ei ole võimalust jätkata? V (TVE):* Tantsijana kindlasti mitte. Ei no selles mõttes, noh Kõrb tegi oma juubeli aasta tagasi, viiekümneselt tantsis ideaalselt, aga see on erand.

I2 V2 (TA): *No tantsijaid ei saagi nagu pidada [V1 (TA): Jah]. V2 (TA):* Samas valdkonnas pole võimalik. **K:** *Tantsijatel? V2 (TA):* Jah. **K:** *Lauljatel? V1 (TA):* Sama moodi häälest see sõltub, see muutub.

Võimalikud lahendused töötee jätkamiseks erialaselt lähedasel tööl või sama tööandja juures VAP-i staaži täitumisel

Tööandja oleks küll huvitatud VAP-ile minevatele artistidele töökohtade pakkumisest, kuid paraku jätkub neid kohti vähestele.

I6 (TV/TA): *Tööandja on vägagi motiveeritud selles suhtes, et /.../ süsteemist väljastpoolt tulles on nii palju õppimist et, et kui esimesed seitse aastat läheks selle süsteemi selgeks õppimiseks, siis hakkab inimene juba mõtlema, et äkki peaks kuskile edasi minema, et see tööandja saab nagu valmispaketi kohe kätte, et ütleme paari kuune koolitus teisele ametikohale samas asutuses ja/.../ siis, siis saab seda töötajat juba täies mahus kasutada, mis uue töötaja puhul ei tule kindlasti enne poolteist, kahte või kolme aastat, kõik tuleb ajaga.*

I6 (TV/TA): *Noh siis ega administratsioonis väga palju töökohti ei ole ettenähtud, et kuni kolm oleks esmamõistes nagu võimalik, aga kui nüüd mõelda selle peale, et kahekümmel inimesel on õigus, siis need kolm tükki, suhteliselt vähe ikkagi, teatud protsent.*

I2 V1 (TA): *Tegelikult see sõltub /.../ mõni meil jätkab küll, aga pigem on saanud nendest repetiitorid või [I2 V2 (TA):* Viimasel ajal mitte, viimasel ajal kahjuks mitte, et tegelikult ega see [asutuse nimi] /.../ neid töökohtade arv ei ole täidetud eks ole, selles mõttes, kui tantsija lõpetab oma tantsukarjääri ära, siis seal ei ole enam automaatset üleminekut] paraku kõigile ei ole pakkuda.

I6 (TV/TA): *neid saab kasutada ka muudel sama asutuse ametikohtadel, sest nad teavad süsteemi, nad teavad kuidas asjad on aastakümneid toimunud ja neil on informatsioon muusikast kui sellisest, et neid on igas kollektiivis on väga mitu töökohta sellised, kus on siiski kasutatud oma endiseid pillimängijaid, et meil [asutuse nimi] /.../ on kaks /.../ sellist praegu tööl ja see on nagu jätkuvalt olnud niimoodi, et /.../ mõnedele antakse võimalus jääda samasse asutusse.*

Puhkpillimängijate osas võiks eelkõige kõne alla tulla õpetaja töö, kuid õpilasi ei pruugi jätkuda.

I15 V1 (TV): *Ainult õpetaja.*

I7 V2 (TV): *Pedagoogina ainukene variant. Ühe kahe õpilasega, ee kümme eurot nädalas.*

T20: Alternatiivne töö valdkonnas pillimängija karjääri lõppedes on vaid pedagoogiline.

Ka tantsijate osas ei ole erialaga seotud sobivaid ametikohti (nt pedagoogi omi) eriti pakkuda, samuti ei pruugi võimalikud ametikohad igauhele sobida või siis nõuavad täiendavat väljaõpet.

I4 V (TVE): /.../ ütleme jääda nagu sellesse süsteemi, on hästi keeruline. Hästi keeruline selle pärast, /.../ et neid pedagoogide ametikohti ei ole. Ütleme kui inimene otsustab, et hakkab koreograafiks ja siis esiteks, sellist asja ei otsustata, selleks on vaja andeid ja see on täiesti teine eriala

I7 V5 (TV): /.../ et need kes lähevad, need ikkagi on kas siis treenerid ka või ongi õppejõud. Kui sa tahad juba jah mingit spetsiifilist rada mööda, kasvõi näiteks pilatese treeneriks, siis on vaja juba mingit muud rahalist ressursi, seepärast need juba on kulukad ütlemise koolitused, eks ole.

Samuti pole lauljatel erialase töö jätkamiseks eriti võimalik töökohti leida, taas on kõige realistlikumaks pedagoogina tegutsemise võimalus.

I7 V3 (TV): Kui sul juba häält enam ei ole, siis ei ole nagu erialaliselt küll midagi teha. Aga kui näiteks ee lõpetatakse leping, mis iganes siis on, Eestis ikka väga, väga midagi teha ei olegi lauljana. On ainult üks kutseline koor, fila kammerkoor ja see nõuab juba pääsemiseks väga spetsiifilist häält, et mina oma häälega kohe kindlasti sinna ei saaks, see on nii, et ega väga ei olegi ja pedagoog peaks ikkagi suutma ette laulda. Ma arvan, et see pedagoog oleks ka siis ainukene tee.

Soovid ja võimalused teisel eriala töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt ja sellega seonduvad piirangud

Uue tegevusala leidmine on küllalt keeruline, sest töökogemused on väga spetsiifilised. Ka õppima minek on vanema inimese jaoks keeruline.

I7 V6 (TV): No mina nüüd siin jään paari kuu pärast pensionile eks ole ja ega ka /.../ konkreetseid plaane ei ole, täpselt selline tung, et see mis antakse, seda ma võib-olla vastu võtaks ja prooviks, et ongi see, et /.../ tööturg on küll öeldakse et lai ja sa oled nagu noor inimene, aga /.../ kes mind seal nii-öelda välismaailmas väga ootab ilma teistsuguste töökogemusteta. Et see on keeruline, hästi keeruline küsimus. Sa pead tõesti leidma mingisuguse uue /.../ tee või uue suuna, et see on keeruline.

I7 V2 (TV): Jah, väga paljude alade jaoks oled sa välismaailma jaoks autsaider täiesti praktilistel põhjustel eks, vanus, töökogemus, oskused, et ikkagi sa leiad, et oma ala valdkond, kus sa võiksid veel nagu midagi teha, teostada. Meie jaoks võib olla see siis pedagoogina, kas

kuskil siin või seal, kuigi ka pedagoogi ka ütlemine või see pedagoogitöö on /.../ sedavõrd vähe tasustatud, et ausalt öeldes ega endale sellega endale mingisuguseid /.../ sotsiaalseid majanduslikke garantiisid mitte mingisuguseid ei loo.

I7 V5 (TV): *Ma tean seda, et ma olen piisavalt vana, et ma suudaks enam koolis õppida, noh ma ise ma tunnen, et ma ei taha aga ma ei tea, mis edasi saab.*

Kaheldav on ka, kui hästi loomeinimesele täiesti teissugune töö sobib.

I2 V1(TA): *Teate see on natuke tundlik teema selles mõttes et, et ta on olnud laval tantsija ja pakkuda talle võib olla sellist tööd, mis noh ei ole enam selline esindustöö nii öelda, et siis see ei pruugi olla noh kõige õigem sellele inimesele. Et, Et kui aga ta on avatud erinevatele väljakutsetele, siis miks mitte. Oleme valmis ka meie pakkuma erinevaid asjaajamistöid, mis iganes protseduure.*

Ümberõppe osas on ka sellealase soovi korral suureks takistuseks rahaliste vahendite puudus. Leitakse, et riik võiks ümberõpet toetada.

I7 V5 (TV): */.../ Ma tahakski, et riik soodustaks või tahaks, et ma läheks ja õpiks teise eriala, sest mul ei ole endal neid ressursse minna õppima, ma tunnen, et mu aju on väsinud ja kui mul oleks see võimalus riigi poolt, siis ma läheksin ja mul tekiks indu ja ma tean ma olen kohusetundlik ja ma, ma saaks sellega hakkama, mul ei ole nagu, riik ei paku mulle mitte midagi.*

I4 V (TVE): *Aga on inimesi, kes lõpetavad näiteks tantsimise ja /.../ õpib näiteks füsioterapeudiks, mis on tegelikult tantsijatele väga vajalik teave ja see, kui tal on nagu see taust olemas, nagu oma 20 nagu aastat nagu /.../ solistina ja see, et ta tunneb nagu see, aga ma ei saa teda aidata /.../ ja kui aastamaks on nagu 2500 eurot, kust ma võtan selle /.../.*

I7 V5 (TV): *Tegelikult oleks mingi ressurss jah, et sul on nüüd see välja teenitud, me pakume nüüd sulle sellise võimaluse, näiteks, et mida ma tahaksin võib-olla õppida on füsioterapeudiks mind huvitaks, kui mulle antaks võimalus riigi poolt, et see tasustatakse, ma läheksin õpiksin selleks.*

I15 V1 (TV): *igal pool on vaja töömeest. Inimesed ise mõtlevad. Hindavad ja vaatavad oma oskusi.*

Võimalikud lahendused töötee jätkamiseks teises valdkonnas VAP-i staaži täitumisel

Uue eriala omandamine.

I2 V1 (TA): *On väga erinevaid inimesi, mõned on hakkajamad ja on mõelnud sellele juba varem. On hakanud käima, kas ülikoolis õppimas mingit muud eriala juurde. Mõnedele*

inimestele tuleb see tõesti väga järsult ja nad on isegi mõnda aega päris korralikus šokis sellest. Jaa sõltub inimesest, kui kiiresti ta jälle omale jalad alla saab. Kas ta läheb uut eriala õppima, kas ta hakkab omal erialal ee tegutsema, kas koreograafina või on toeks kuskil ühingu juures asjaajajana või nad spetsialiseeruvad tantsijad just massaažile. Lauljate puhul ma väga konkreetselt ei oskagi öelda, aga ikkagi pigem on ta seotud õpetamisega.

VAP-i kaotamise võimalikud mõjud

VAP on artistidele vajalik, tema kadumine põhjustaks raskeid probleeme.

I7 V1 (TV): See VAP on seal vahepeal just väga /.../ mõistlik variant, on ta siis nii pisike, kui ta on. Kui sedagi veel ära tahetaks võtta, siis on ikka jama majas.

I7 V1 (TV): See ei tohiks mitte mingil juhul ära kaduda, see on kõige tähtsam sõnum.

I4 V (TVE): /.../ mina selgelt ei poolda nagu selle, nende [K: Ära võtmist] väljateenitud aastate ja lõpetamist ja nii edasi.

I7 V2 (TV): /.../ aga kui seda ei oleks ma julgen arvata, et võib-olla seda need inimesed ei mõtle, kes õnnelikult hetkel seda tööd teevad ja naudivad, aga, aga need päevad hakkavad järjest lähemale tulema ja see /.../ on depressioon ja tragöödia nende jaoks ma arvan, meie riigis vähemalt.

Isegi kui VAP-i kaotamise mõtet aktsepteeritakse, ei jäeta märkimata tema võimaliku kaotamise mõju konkreetsete inimeste tasandil.

I4 V (TVE): kokku võtta on nii, et selles mõttes ütleme, et ee ütleme mõeldes reaalselt nagu nendele küsimustele ja selle vajadustele on see, et ma saan aru, et see on /.../ väljasurev süsteem. /.../ ma arvan, et kui see VAP kaob, on nagu kümnekond inimest, kes saavad väga haiget.

VAP-i kaotamine võib töötajate leidmist tunduvalt raskendada.

I2 V2 (TA): Ma arvan küll, et ja lihtsalt meil on väga raske leida seda tantsijat, see on veel üks probleem.

I6 V (TV/TA): No ma arvan, see pink jääb veel lühemaks [võimalus valida/leida pillimängijaid].

I15 V2 (TV): Üldiselt kaovad eesti soost /... inimesed /.../ [erialalt] ära.

I15 V1 (TV): Inimesed muutuksid veel selektiivsemaks võib-olla [I15 V2 (TV): Kindlasti] oma eriala valikul. Et juba praegu, erinevatel põhjustel praegu ei ole võtta mängijaid. /.../ Need, kes on konkurentsivõimelised üritavad minna laia maailma. Suurtesse orkestritesse.

I7 V4 (TV): *Ma ise midagi ei muudaks vist, teise kohta kohe tööle ei lähe ju (...) siis ma ei tea, tuleb kuidagi edasi elada ja siis tuleb kuidagi selle mõttega, et mingi, kui ei saa mängida enam, siis tuleb minna kooli õpetajaks ja (...) jaa (...) noh, kui õpetamise kõrvalt mingit muud eriala õppida, see on ju üpris lihtne.*

Leitakse, et VAP-i kaotamisel ei tohiks otse jälgida teiste maade eeskju, kuna sinne palgatase on teistsugune ja ei võimalda enda rahalist kindlustamist olukorraks, kui erialast tööd enam teha ei saa.

I7 V1 (TV): *Igal juhul on kõlasid on kuulda olnud, et see tahetakse ära kaotada kuna läänes mujal seda kuskil ei ole. See tähendab, et seda mitte mingil juhul teha ei tohiks, sest et, sest et Palgavahed on meil ikka meeletult suured, kui võrrelda siin riigikogulase ja, ja riigiametnike kõrgete riigiametnike palku ja kunstiinimeste omi, siis on see ikka alatu, kui see ka nüüd ka ära võetakse, siis ainukene, ainukene lootus paljude inimeste jaoks, kes saavad seda väikest raha kuni vanaduspensionini.*

I7 V2 (TV): *Me tuleme absoluutselt teisest sotsiaalsest kontekstist /.../, me tuleme absoluutselt teisest riigikorrast, teisest süsteemist, tegelikult me ole ikkagi selle mõju all veel paratamatult sinna maani kuni meie palgad ei ole konkurentsivõimelised nii enda, enda riigis sees ja /.../ ka võrreldes mujal maailmas. Et see kõike asju ei saa, ei tohiks niimoodi üks ühele eksportida.*

I7 V1 (TV): *Kui teda ei oleks, siis ma tean konkreetset, oma kolleeg, isiklikult tunnen inimesi kes, kes on teatud aja kuni vanaduspensionini saabumiseni on saanud seda, seda VAP-i ja see on ainuke sissetulek neil, nii et kui see ära võtta, siis on inimene näljas, siis ta läheb kas pankaröövima või, või ma ei tea*

I2 V1 (TA): *Mina leian et see tähendab tööandjale ikkagi mingisugust kohustust, või ma ei tea, kas see peaks olema tööandja kohustus, või peab see olema riigi poolne, et /.../ nagu on mujal Euroopa teatrites see nii öelda pensionisammas nendele inimestele, sest neil lihtsalt ei ole võimalik füüsiliselt töötada, jätkata enda tööd mingist elueast alates.*

Ettepanekud VAP-i võimaliku kaotamisprotsessi osas

Enne VAP-i kaotamist tuleks uus toetusüsteem kindlasti üles ehitada.

I15 V2 (TV): *See süsteem on selline, et kindlasti on jama, kui see süsteem ka nüüd lammutada ja midagi asemele ei tule.*

I4 V (TVE): *Aga see /.../ ei ole võimalik nagu, et ma võtan kõigepealt viimase ära ja siis hakkamõtlemata sellele, mida ma asemele teen. /.../ kõigepealt /.../ kinnitage ja organiseerige mingisugust teist süsteemi ja siis võtke see /.../ olematu asi ära.*

I2 V2 (TA) [V1 (TA): *Ja enne kui tegeldakse väljateenitud aastate pensioni kaotamisega, peaks olema töötatud välja juba uus süsteem*] Jah kindlasti.

Üleminek uuele süsteemile peaks olema sujuv, neile, kes on pikema osa VAP-i staažist täitnud, peaks VAP-i endiselt võimaldatama. Mingi staaživahemiku osas võiks kõne alla tulla ka osaline VAP.

I4 V (TVE): *No mingisugune süsteem oli, moodul oli tekitatud /.../ ma arvan, et nagu nende väljateenitud aastate pensionitega selline /.../ süsteem, et võimalik et kui selle kaotamiseks läheb, ütleme kui inimene on 19 aastat töötanud, ütleme noh a'la nagu see 15 kuni 20 on ära teinud ja 2013 otsustatakse, et kõik, punkt. Need kes on nagu, nagu ütleme 16-ndale aastale, tööaastale juba lähevad, nemad ikka saavad seda. ((räägivad üksteisele peale)) Ütleme 10 kuni 15 on see, et neil on õigus, kui nad ütleme, kui praegu on staaži 10 ja pool on ees veel, on see et sa tead, et kümne aasta pärast sa saad näiteks 50% sellest VAP-ist ja kui sa oled viis aastat töötanud, siis sorri, aga nüüd hakka mõtlema, mis sust nagu 15 aasta pärast saab. Ma arvan, et sellel on loogika ja see on nagu, nagu sujuvam ja nagu, et selles mõttes nagu esiteks inimeste, inimestele antakse nagu, antaks nagu mõtlemisaega.*

Märgitakse ka, et VAP-i osas hakkaksid kulud nagunii jooksvalt vähenema ja kuna VAP-i mastaabid riigi tasandil on niigi väikesed, pole mõtet seda järsult kaotada.

I4 V (TVE): *Ma arvan, ma arvan, et see VAP hakkab /.../ iseenesest kaduma, selles mõttes, et ütleme, /.../, et seda ei tasu nagu /.../ kaotada /.../, et kulud nagu riigile lähevad iga aasta aina väiksemaks /.../ Et selles mõttes nagu, et /.../ riigieelarvelistes mastaapides on see, see nii olematu raha, see on olematu.*

VAP-i võimalikud asendusmehhanismid

Väga oluliseks peetakse korralikku palka, mis võimaldaks äraelamist erialase töö lõpu järgselt.

I7 V2 (TV): *Mina võin öelda ka, et sinu mõttele, sinu toetuseks ütlen seda, et tuleks lõpetada ära selle humanitaarabi käitlemine ja tuleks hakata balletisolistile maksma väärikat palka, et kui ta on 20 aastat ära elanud, siis ta võiks rahulikult, vähemalt esimesed 15, 20 aastat oma ressursi kasutada, mida ta on teeninud ja avada omale ükskõik millise butiigi või eluvaldkonna leida ja rahulikult edasi elada, nautida ja pakkuda ka teistele, sest et leiutada seda, et kuidas me saame teid vigaseid nüüd aidata ja anname natuke, see tuleb kõik selle pärast, et meil ei ole palka, millest elada ja rääkimata, et sul oleks pärast pangakontol pärast pensionile jäämist mingisugustki raha, et poest leiba osta.*

I7 V2 (TV): *Jah kui võrrelda palku näiteks Soome rahvusooperis ja meil, siis noh see reguleerib ka selle, kui palju läänest üldse inimesi tuleb meile tööle. /.../ Töö aktiivsel perioodil sa teenid lihtsalt nii hästi, et sa paned kõrvale ja hetkel kui sinu leping katkeb, siis sa lihtsalt elad mingi aeg ja siis sa vaatad kuidas saad hakkama, aga loomulikult see on ka väga abstraktne ja üldine, see ei ole midagi konkreetset ei saa öelda, aga /.../ inimene saab olla natukene oma /.../ oleviku ja nagu tuleviku peremees, praegusel juhul ei ole vist ühte ega teist.*

Isiklikule säästmisele ei saa lootma jääda, kuna rahalisi vahendeid on selleks lihtsalt liialt vähe.

I15 V2 (TV): *Nii et mingisugusest säästmisest ei saa juttu ollagi, see on alavääristav.*

I15 V1 (TV): *Surm ka ei võta sealt, kust ei ole võtta. Ammugi siis puhkpillimängijad.*

Palju tehakse juttu spetsiaalsest fondipõhisest rahakogumisest/kindlustussüsteemist karjääri lõpu puhuks. Überspetsialiseerumist soodustaks sellest fondist suurema summa kättesaamine karjääri lõpetamise järgselt.

I7 V6 (TV): *Või siis oleks mingisugune /.../ fond või töökindlustus, kuhu siis koguneks kui inimene lõpetab ära oma ameti, et ta saab siis nagu selle kahekümne aasta eest nii-öelda selle mingisuguse nii-öelda poti eks ole ja sa ise otsustad kas sa paned selle raha siis kuskile enese koolitusse või ma hoopis puhkan eks ole või avan seal tõesti mingisuguse, ma ei tea, oma trennid eks ole, oma väikse kooli, noh see on inimese enda valik. Ja tõesti mitte nii, et sul on ainult kaks kätt taskus ja, ja sa ei teagi mida teha, nagu filmis „Noor pensionär,” seal on ju kõik öeldud, sellega on kõik öeldud.*

I15 V2 (TV): *Ütleme jah, see on see sihuke panustamine, mingi eri puhkpillimängijate fond /.../. Ütleme, et riik panustab selle VAP-i näol. Ja /.../ töövõtja ja tööandja omaltpoolt. Noh tööandjad on tegelikult riiklikult vastutusel. Ta on riik, jah, sest eraorkestreid meil ei ole sellisel tasemel, et noh . [V1 (TV): Üldse Euroopas ei ole. Ameerika on selle peale üles ehitatud. Ameerika muusikaturg on suur.] Et, kui mingisugune jah puhkpillimängijate pensionifond.*

I4 V (TVE): *Mina mõtlesin natuke sellist asja, et tekitada nagu [esindusorganisatsioon] juures sellist fondi, et /.../ sihtotstarbelist fondi, et mida, millega on võimalik nagu liituda /.../ liit koguks ja konkreetset ümberõppeks.*

I2 V2 (TA): *Seda [kindlustus] on osades teatrites kasutatakse sellist süsteemi jah, et on näiteks Soome Rahvusooperis neil on eraldi rida selle kohta, kus nad iga aasta maksavad siis teatud kindlustussummad, nii tööandja, kui töövõtja. Mõlemad omalt poolt siis kasvatavad sellist fondi ja et ühel hetkel, kui ta on nii öelda pensionieas või einoh, mitte vanaduspensioni eas, aga lihtsalt on sunnitud töölt lahkuma, see võib ka olla mingi trauma tõttu, see üldse ei pruugi olla ka*

seotud mingi [I2 V1 (TA): staaži täituvusega] staaži täitumisega. Lihtsalt, et sellel hetkel tal on võtta mingi rahasumma, et oma elu ümber korraldada.

Samaaegselt on pensionifondidega toimunu teinud inimesed ülimalt kahtlevaks ja ettevaatlikuks raha fondidesse kogumise suhtes.

I7 V2 (TV): Kindlustuse peale ei saa praegu üldse kuskilt loota. Näidake, siis tuleks küsida kohe niimoodi, ükskõik ütleb, näidake palun seda kindlustusfirmat ja agentuuri, kes nagu tahaks midagi niisugust, kui meil juba panga siseselt kõik need sambad, mis on nagu siin olnud ühte ja teist pidi, need on juba ammu absurdsed, kui lühikese ajaga, siis kui keegi tuleb tööle ja mõtleb, et ma 25 aasta ette ehitan endale mingisuguse kindlustuse või asja, ma ei usu, et inimesi palju on, kes sellesse usuvad ja inflatsioonid ja muud asjad sinna juurde eks ju, rääkimata sellest, et euro võib-olla kukub kohe ära, siis see on /.../ hüpoteetiline.

I7 V4 (TV): Kui luua selline kindlustamise alus, et sa maksad oma palgast iga kuu mingisuguse protsendi ja see raha läheb kindlustusse või, või vabalt valitud börsile, siis kui läheb börsile, on hästi see kasvab sul see kindlustussumma ja siis, ja siis mõeldakse endale roosilisem pilt, et näed et kahekümne aasta pärast majandus kasvab iga aastaga viis protsenti ja siis kui sa enam ei suuda mängida, siis vaata kui palju raha sa saad, aga reaalsus on hoopis teine. Sa ei pruugi juba eladagi selle ajani ja teiseks viimase viie aasta jooksul on vähemalt, kas üldse börsilt teenitakse raha või? See, kui see samamoodi läheb nagu pensionisüsteem.

I15 V1 (TV): Meil on praegu see kogemus ühesuunaline, me maksame sinna sisse, kas tuleb ükskord see tagasisuunaline liikumine. Mis siis saab, ei tea. Sry. Arvutasime valesti ja raha on otsas. Me ei tea seda. Kogemus puudub, me ei oska seda kommenteerida.

Leitakse, et riik oleks VAP-i kaudu siiski tunduvalt kindlam partner.

I15 V2 (TV): No jah kui kindel see fondide värk on üldse? Kui usaldusväärsed need fondid on? See riik selle VAP-i näol on hetkel usaldusväärsem kui need. Et üksasi on kindel vähemalt ja samas see /.../ kokkuvõttes ei ole see kõige suurem väljaminek. Neid mängijaid ei saa olema kunagi nii palju, et see muutuks riigile nii suureks koormuseks.

I7 V2 (TV): Ma arvan, et kindlustussüsteem on liialt /.../ subjektiivne, individuaalne, emotsionaalne ja tegelikult seda ei saa võtta alternatiivina sellele, mida riik peaks siin ära tegema.

Leitakse, et oleks oluline juba enne karjääri lõppu hakata artiste saabuvateks muutusteks ette valmistama, pakkudes nõustamis- ja karjääriplaneerimisvõimalusi.

I2 V1 (TA): . Et, et kõige suurem puudus ongi, et nad ei ole oma karjääris selliseks järsuks lõpuks ette valmistatud.

I2 V1 (TA): teine asi kus tööandja kindlasti saab panustada, on välja töötada sellised ettevalmistavad programmid võib olla selline karjääri planeerimise mingisugune ee üksus, mis tegelekski konkreetselt nende töötajate, no ütleme artistide sellise ettevalmistamisega, et nad hakkaksid mõtlema selle, et nende karjäär balletitantsijana võib üsna pea läbi saada, et mida nad siis tegema hakkaksid või millest nad on huvitatud, suunata neid erinevatesse ma ei tea kas ülikoolidesse või siis anda neile mõtteid kas või et **[I2 V2 (TA): nõustamisteenust]** nõustamisteenust just.

Oleks vaja ka ümberõpet riigi poolt soodustavat süsteemi.

I4 V (TVE): /.../ selle riigi positsioon peaks olema nagu selles mõttes et /.../ nagu selline, et kui juba inimene tuleb ja ütleb kuule, mul tekkis nagu mõte, ma tahan õppida seda eriala ja riik peaks soodustama seda kuidagi. /.../ ma ei ütle, et /.../riik peab nagu maksma inimesele palka selle eest, et ta õpib või et noh, noh mingisugune süsteem, kindlasti on seal Sotsiaalministeeriumis nagu kõikide nende programmidega ja nii edasi on nagu tunduvalt, tunduvalt pädevamaid inimesi, kes suudaksid seda süsteemi välja mõelda. Aga lihtsalt /.../ küsimus on praegusel hetkel see, et nagu /.../ mina näen seda nii et, et /.../ riigi poolne suhtumine sellesse on /.../ suhteliselt selline ükskõikne.

Muud erialarühma tööalase tegevusega seotud olulised probleemid

Artistide erialadel on Eestist järelkasvu raske leida. Balletikool pole seoses mitmete põhjustega enam nii atraktiivne kui varem.

I15 V2 (TV): [Pilli]mängijaid on vähe.

I2 V2 (TA): meil on juba praegu selline situatsioon Eesti riigis, et nii vähe õpilasi, kui praegu balletikoolis on ei ole kunagi olnud, et kahjuks tänapäeva inimesed ja lapsevanemad ei taha oma lapsi panna sellele erialale kuna siin ongi täpselt, et eelteadvus juba see, et räägitakse sellest väljateenitud aastate pensioni kaotamisest, pluss traumade oht, pluss sul ei ole piisavalt palka, et sa oled ja see selline karjääri katkemise võimalus igal hetkel, igast traumast üks ole, see on jälle riskid on nii suured.

Artistid tunnevad puudust spetsiaalse kindlustuse (nt hääle kaotamise puhuks) võimalustest, mida Eestis hetkel ei pakuta ja mille teostamine välismaal ei ole majanduslikult võimalik.

I7 V3 (TV): /.../ Eestis pole see [kindlustamine] võimalik, siis leidsin ühe, ma ei tea kuidas seda nimetatakse agendi, kes iganes, kes on sportlaseid läbi Soome riigi kindlustanud ja kui me jõudsime palkadeni ja nende summadeni, siis /.../ need summad on nii drastiliselt suured, et see

mitte keegi ei hakka meie palkade juures ennast kindlustama. Mitte ükski kindlustusfirma ei võta seda riski.

I7 V5 (TV): *Tegelikult mina olen aru saanud, et balletiartistid on ERGO poolt kindlustatud invaliidsuse vastu, aga ma ei kujuta ette, mida see reaalselt tähendab, meil ei ole keegi invaliidistunud veel. Invaliidiks me jääme pärast seda, kui me oleme kakskümmend aastat ära tantsinud.*

I7 V2 (TV): *Eestis ei ole niisuguseid /.../ firmasid ja kindlustusi kes oleks üldse tegeleenud või enda jaoks üldse lahti mõtestanud selle vajaduste olulisust, nende endi jaoks ja meie jaoks, selles mõttes ei ole ka mingisugust summat kuskilt teada, mida peaks millegi eest maksma.*

Kokkuvõtteks

Artistidest kuuluvad VAP-iõiguslike hulka **tantsijad, lauljad ja puhkpillimängijad**. VAP-i teemal nende kutsealade esindajatega kõneledes tuli tõdeda, et isegi kui esineb ühisosasid, on **probleemid ja võimalused neil kolmel grupil erinevad**.

Kõik artistid nimetasid oma töö üheks oluliseks raskuseks pidevat vaimset pinget, mis tuleneb teadmisesest, et haigestumine pole võimalik, kuna asendajat pole võtta. Füüsilise poole pealt on raskused erinevad – tantsijatel kannatavad eelkõige puusad, põlved ja jalalabad, lauljatel hääleaparaat, ning kõrgetel nootidel laulmisest tingitud resonants tekitab probleeme; pillimängijatel pilli hoidmisest tingitud (õla, kaela ja küünarnuki hädad), aga ka otseselt pillipuhumisest tingitud hammaste ja huulte probleemid, kõrvakuulmise langus.

Artistid tõdesid üksmeelselt, et VAP eriala valikul rolli ei mänginud, kuna artistiks hakatakse eelkõige kutsumusest. Samas tõdeti, et teadmine varasemast pensionile jäämise võimalusest oli eriala valikul boonuseks. VAP-ist teadlikkuse osas eristuvad tantsijad, kes on VAP-i võimalusega kursis juba õppima asudes. Lauljate ja pillimängijate puhul tõdeti, et teadlikkus on juhuslik ning tulnud eelkõige vanematelt kolleegidelt, kes on hakanud VAP-i kasutama.

VAP-i peavad artistid enda jaoks oluliseks, seda nii võimaliku lisarahana karjääri lõppedes (mõnel juhul ka ainus sissetulek) kui ka motivaatorina oma elukutsel staaži täitumiseni töötamiseks. Olemasolevale süsteemile heidetakse ette, et see ei arvesta artisti tehtud töö koormust (esinumbri töö ja panus on suurem kui n-ö rea omadel), saadav summa on nii väike, et ei võimalda väärikalt elada ning puudub võimalus saada pensioni ja samal ametikohal edasi töötada.

Töötamise jätkamise osas eristuvad jällegi tantsijad, kes tõdesid, et isegi nõutud 20 aasta täis tantsimine on väga pingutav ning sageli tuleb ette enne staaži täitumist karjääri lõpetamist traumade tõttu. **Staaži täitumisega reeglina ka lõpeb tantsija töö, sest füüsiline „kulumine“ ei võimalda enam kõrgtasemel esinemist jätkata**. Samas toodi ka välja, et tantsijate jaoks võib karjääri lõppemine tulla siiski järsku ning varem lavalaudadel esitantsija rollis olija

ei pruugi osata muutustega kohaneda. Seetõttu **tuntakse vajadust tugisüsteemi järele, mis aitaks tantsijal hakata varem mõtlema selle peale, mis saab temast edasi ja millised on tema võimalused siis, kui ta laval enam esineda ei saa. Pillimängijatel ja lauljatel on staaži täitumise järgselt, eeldusel, et suudetakse nõudeid täita, võimalik edasi töötada.**

Võimalused jätkamiseks valdkonnas on artistidel üldiselt vähesed, põhilise väljundina nähakse pedagoogilist tööd. Tantsijad on väljendanud huvi ka muude ametite osas, kuid on probleemina nimetanud väljaõppega seotud takistusi. **Artisti erialane ettevalmistus annab talle väga spetsiifilised teadmised ja oskused, mis laiemalt tööturul, väljaspool valdkonda, kasutust ei leia. Rahaliselt toetatud täiend- või ümberõpe oleks tantsijate meelest hea võimalus end tööturul konkurentsivõimelisemaks teha, kuna ka õppimise ajal on vajalik sissetulek äraelamiseks.**

VAP-i kadumise väljavaade artistidele ei meeldi. Tõdeti, et kuigi makstav summa on väike, on see abiks. Samuti leiti, et nende kogukond pole nii suur, et VAP-i maksmine võiks riigil üle jõu käia. **Oluline probleem, mida VAP-i kadumine võib võimendada, on Eesti päritolu artistide pealekasv.** Juba praegu on tantsijate ja pillimängijate andmetel probleeme uute artistide lisandumisega. VAP-i kadumisel see probleem tõenäoliselt süveneks ning välisartistid saaksid pigem reeglits kui erandiks. Toodi välja, et enne olemasoleva süsteemi lammutamist oleks vaja välja töötada selle asendus, mis võimaldaks sujuvat üleminekut nii, et keegi muudatuste tõttu ei kannataks.

Rääkides VAP-i alternatiividest, toodi välja, et korralik palk, mis võimaldaks end artisti karjääri lõpuks kindlustada, võiks olla võimalik alternatiiv. Fondilaadsesse eri osalejatega pensionivormi suhtuti ettevaatlikumalt. Tõdeti, et **kõige kindlam viis ikkagi mingit pensioniraha saada on siis, kui seda maksab riik** (mitte kui see on seotud mingite fondide tootlikkusega). Samuti toodi välja, et **praeguste väikeste palkade juures omapoolne säästmine poleks lihtsalt võimalik.**

Kuna tantsija karjäär lõpeb teiste artistidega võrreldes varem ning staaži täitudes pole edasitöötamine võimalik, on selle kutseala inimesed rohkem huvitatud ümber- või täiendõppe võimalusest. Sellega seoses väljendati ka seisukohta, et tegelikult **võiks olla küll fondisüsteem, mis karjääri lõppedes annaks võimaluse valida – kas võtta fondi kogunenud summa välja ja ise otsustada, kuidas seda rakendada (nt ümberõpe, oma tantsustuudio) või jätkata igakuuliste väikeste väljamaksete võtmist.**

Mitte otseselt VAP-i temaga seotud, ent selle temaatikaga haakuv, on probleem, et **Eesti artistidel pole võimalik end kindlustada.** See aga tähendab, et karjääri ennetähtaegse (st enne VAP-i staaži täitumist) lõppemise puhul trauma või töövõime kaotuse tõttu jääb praegu artist igasuguse hüvituseeta. Lauljate puhul hääle ning tantsijate puhul jalgade kindlustamine

on midagi, mis mujal maailmas on levinud ja enesestmõistetav. Eesti puhul on aga sellist kindlustusvõimalust vajajate hulk niivõrd väike, et keegi pole valmis seda ette võtma. Samuti on enese kindlustamine taas kord seotud madalate palgade teemaga – **kindlustusvõimaluse olemasolul ei pruugi meie artistid lihtsalt suuta seda endale lubada.**

Kaevandustöötajad

Väljateenitud aastate pensioni saavate kaevandustöötajate arv on 2012. aastal pea viis korda väiksem kui 2006. aastal (210 2006. ja 43 2012. aastal). 2011. aastal ja 2012. aasta 7 kuuga lisandus 17 esmakordselt väljateenitud aastate pensioni määrangu saanud isikut, kellest 12-le VAP-i ei maksta, kuna nad jätkasid pensioniõigust andval ametil.

Töötavate pensionäride osakaal on mõnevõrra kahanenud (77% 2006 ja 67% 2012). Töötamist jätkavate pensionäride osas on esindatud enam-vähem võrdselt kõik sissetulekugrupid, veidi rohkem on inimesi madalama sissetulekuga gruppides ning vähem 1200-1600 eurost sissetulekut saavate pensionäride grupis. Kaevandustöötajad siirduvad sagedamini välja-teenitud aastate pensionile vanusevahemikus 45 kuni 49 aastat (58%) ja 50 kuni 54 (23%) eluaastat. Enne 40. eluaastat ja pärast 60-aastaseks saamist. väljateenitud aastate pensionile siirduvaid kaevandustöötajaid pole (Jõeorg 2012).

Täiendavalt tuleb arvesse võtta, et lisaks VAP-ile on kaevandustöötajatel võimalus ka soodustingimustel vanaduspensionini taotlemiseks.

Järgnev kokkuvõte põhineb neljal kaevandustöötajatega tehtud intervjuul.

Ametirühma tööalase tegevusega seotud terviseprobleemid

Kaevurite töökeskkond on tervisele väga ohtlik: gaasid, tolm, madal temperatuur.

I9 V (TVE): *See töö on väga ohtlik töö. Maa alune töö.*

I12 V (TVE): *Aga gaasi ja muude ohutegurite poolest on see töö endiselt ohtlik. Niiskus, tolm.*

I9 V (TVE): *Praegu on nii, et suure võimsusega diiselmootorid jahvatavad tahma nii: peenteks osadeks [et hingad sisse lihtsalt], mis ee läheb.*

I9 V (TVE): *lõhketööde suits /.../ hulgub siin ringi, diiselmasinade suits eks ole. Ja inimesed on seal sees.*

I9 V (TVE): *Ventilatsiooniprobleemid on neil kogu aeg olnud, eks ole.*

I12 V (TVE): *Kaevanduses võib mitte ainult sein, meil nimetatakse seda toestikuks (zaboi) Siit võib kukkuda, ülevalt võib kukkuda. Vesi võib üle ujutada. Kõik sellised tingimused. Gaas. Vot ei pannud tähele. Mehhanisme on praegu palju töös. Neist tulevad CO heitegaasid.*

I12 V (TVE): Mõned töötavad 2-3 päeva, aga mõned laskuvad 2-3 korda maa-alla ja rohkem kaevandusse ei lähe. Tõepoolest, ise mäletan, kui esimest korda läksin, et tunne pole meeldiv, kui kõik väriseb, virvendab, isegi õhk, kui lööklaine tuleb.

I11 V (TVE): Ma arvan, et praegustes tingimustes on see [VAP] veel vajalik, ee sellepärast et need töötingimused, nagu näiteks kaevuritel on: maa all, temperatuur aastaringselt 6-8 kraadi, heitegaasid, diisli heitegaasid, see on väga ohtlik. See on tõestatud. Seetõttu ma arvan, et neid pensionitingimusi ei tohi kuidagi muuta.

Töökeskonnast tulenevad erinevad tõsised terviseprobleemid.

I9 V (TVE): /.../ diiselmasinade väljaheitegaasid tekitavad vähki. Kopsuvähki ja neeruvähki.

I9 V (TVE): Aga meil surevad need inimesed, kes on töötanud buldooseri peal. Tähendab need masinad, mis eraldavad eks ole seda.

I9 V (TVE): Südamehädad on. Siis on ee nägemisepuuded, eks ole. Kuulmisepuuded. Sest lõhketööd taovad puruks meie kuulmise, eks ole.

I11 V (TVE): Palju haigestumisi, väga suur arv haigestumisi. Nii kopsu- kui seljahaigusi ühesõnaga. Radikuliit ja palju, palju muud.

I11 V (TVE): Ja lisaks kahjulikele faktoritele on veel pidev stress, töö maa all. Iga hetk võib midagi juhtuda. Seal on põlevkivigaas, mis võib plahvatada ja tekib tulekahju. See on samuti stress, mis mõjub organismile.

Tervist positiivses suunas mõjutada võivad abinõud

Erilisi võimalusi töötingimuste parandamiseks kaevandustes tööandja esindajate poolt ei nähta.

I11 V (TVE): Aga kaevandustes. Ma isegi ei tea, kuidas seal saaks parandada /.../ töötingimusi. Jah, saab muidugi ära koristada ja seejärel teha suured investeeringud. Bilaz´id maa-alt ära viia ja panna asemele elektrikonveierid. Aga tõsta temperatuuri seal kahekümne kraadini pole lihtsalt reaalne. Selleks kulub nii palju elektrienergiat, et see pole lihtsalt reaalne. Nii et seal on üsna keeruline. /.../ Ma ütlen, et kui elektrijaamas vahetatakse välja seadmed, tulevad uued energiaplokid, siis see jah võimaldab oluliselt parandada töötingimusi.

I3 V (TA): No kahjuks tööandja ei saa midagi muuta ja teha tervise jaoks need allmaatöödel /.../ vaatamata sellele, et võib investeerida tehnikasse, võib vähendada need võimalikud testid, aga nii nagu nii see töö, see töö jääb nagu ta on /.../ei ole võimalik, et pealmaatöödel no enam vähem, aga kui inimene kaheksa tundi tööpäevas viibib füüsiliselt maa all, pimedas [K: Ei ole midagi teha?], ei ole midagi teha, et ei saa teha maa all see nagu minul kabinetis.

Võimaliku abinõuna pakutakse välja puhkuse pikendamist ja tasuta meditsiinilisi (taastus)protseduure.

I11 V (TVE): *Puhkuseaja pikendamine ma arvan. Siis see pole enam... Praegu on neil kuni nelikümmend üheksa päeva. Ja ma arvan, et alternatiiv oleks minimaalselt 3 kuud. Nad töötavad maa-alustes tingimustes, 6-8 kraadises temperatuuris, see on üsna raske ja gaasiga saastatus on väga kõrge. Tähendab: puhkuseaja pikendamine, töötasu suurendamine ja ee (0.4), mis veel võiks alternatiiviks olla. (0.7) Ja lisaks sellele veel ravikindlustusest inimestel, kes seal töötavad, on tervislik seisund tunduvalt halvem kui neil, kes töötavad normaalses tingimustes. Nad pöörduvad tihedamini arsti poole ja nende tervisekindlustus peab olema kõrgem ja ee tasuta teenuste arv peaks olema suurem. Garanteeritult tasuta.*

Samas leitakse, et puhkus on niigi pikk.

I12 V (TVE): *Puhkused on niigi pikad.*

Informeeritus VAP-ist

VAP-ist ollakse informeeritud ja kardetakse selle kaotamist.

I11 V (TVE): *Oi, nad kõik teavad ja need, kes on töötanud teatud arv aastaid. /.../ Seetõttu nad teavad sellest ja kasutavad seda.*

I11 V (TVE): *Jah, neid hoiatatakse.*

I12 V (TVE): *Nad teavad. Inimesed, kes töötavad, tulevad spetsiaalselt kaevandusse, et see pension endale välja teenida.*

I3 V (TA): */.../ no võib olla tööle asumisel ja kui ta on noor inimene, siis ta võib olla ei mõtle selle peale, aga kui ta töötab kaks või kolm aastat, siis ta saab aru, et see on tema jaoks tähtis ja võib olla kui temale tehakse pakkumine minna kuskile, kui ta töötanud viis aastat või kümme aastat või kaksteist aastat, et kuhugi minna teisele ee erialale või teisesse ettevõttesse, võib olla see mõjutab et ta jääks edasi siin, et mitte kaotada oma need staaži ja kogunud aastad.*

I3 V (TA): *See on tavaline asi /.../ kaevurite jaoks ja, et nad teavad, et nad käivad tihti kontrollivad oma tööstaaži, arvutavad, küsivad, et nad ei unusta et nendel see asi on ja loomulikult nad peavad tundlikult suhtuvad sellesse, et äkki tuleb see päev, et see soodustus ja see boonus nende käest võetakse ära riigi poolt ja kui see tööseadusandlus oli muudetud aastal 2009, siis iga aasta, igal aastal nad kardavad, /.../jah et selles et teema nende jaoks on tundlik.*

VAP-i tähendus, olulisus, funktsioon

VAP annab võimaluse kuidagi toime tulla, kui kaevanduses töötada enam ei saa.

I9 V (TVE): *Ja see on vajalik, ja ta ei ole suur raha, vat ta ei ole suur raha. Aga ta näed annaks mingisuguse võimaluse, hingetõmbe võimaluse. Inimene ee kas ta siis saab seal linnas tööd või ei saa või ma ei tea. Mida ta kurat tegema hakkab. Tä ei oska ju mitte midagi, Nagu mina ei oska*

arvutiga tööd teha, Nii ei oska tema ka mitte midagi seal linna peal teha. Labidaga ta võiks ju midagi teha, aga palju neid labidamehi siis vaja on. Nad koristavad seal linna vahel.

VAP on kompensatsiooniks raskete töötingimuste ja tervise kaotamise eest.

I11 V (TVE): See on nende jaoks oluline esiteks seepärast, et nende tervis kannatab väga tugevalt. Haigestumised.

I12 V (TVE): Kuid asi on selles, et seda makstakse selle eest, et inimene kaotas oma tervise. Ja see pension on vajalik, kui on tervistkahjustavad töötingimused. Maa-alused töötingimused, neid peetakse ebatervislikeks ja seda pensioni tuleb maksta.

VAP võib olla ka motivaatoriks kaevandusse tööle asumiseks.

I3 V (TA): /.../ kui inimene teab, et ta töötab nendel töödel, keerulistel töödel, tervist kahjustavatel töödel, siis inimese jaoks see tähendab motivatsioon ja tööandja jaoks ka, näiteks kui tuleb inimene, näiteks noh keemiatööstusest või ee, siis kui sama töötasu, samad soodustuste süsteem, samad puhkuse pikkus, aga kui näiteks mõjub ka see väljateenitud aastate pension võib olla see on boonusena või läheb otsustavaks, et ta just mitmest pakkumisest võttis seda, et on võimalik saada, teenida endale lisaboonus oma tuleviku jaoks.

Ümberkorralduste vajadused praeguse VAP-i osas

VAP-i saamisel võiks lubada jätkata töötamist samaaegselt pensioni saamisega, kuni tervis kannatab.

I11 V (TVE): Põhimõtteliselt, kui nad lubaksid, riik lubaks saada pensioni ja jätkata tööd samal töökohal, siis ma arvan, et mingi osa töötajaid jääks edasi tööle. Kuni tervist jätkub, nad saaksid jääda. Aga muidu. Et jääda pensionile ja jätkata töötamist, sellega nõustuvad ainult väga kõrgepalgalised. Aga selliseid on väga vähe.

Soovid ja võimalused erialal töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt ja sellega seonduvad piirangud

VAP-i staaži täitumisel töötatakse edasi eelkõige kõrgema sissetuleku saamise pärast, võimalusel minnakse pensionile ja proovitakse töötada mujal.

I12 V (TVE): Peamine motivaator on raha. Raha. Raha ei ole. Tulevad: „Töötasu on väike, aga minu turjal on veel tütar kahe lapselapsega. Väimees ei tööta.“ „Mina ütlen:“ Vabanda, sulle makstakse töö eest, mitte selle eest, et sa veel kedagi toidad. /.../ Ma oleks juba ammu, aga nende pärast. Mul pole enam tervist, aga ma istun siin.“

I12 V (TVE): *Aga enamuses inimesed jätkavad töötamist /.../ raha pärast töötavad edasi.*

I3 V (TA): *Ma arvan, et see sõltub sellest et, kui nendel on töökoht, nemad on võimelised ümberõppida, aa et töötukassa pakub nende ümberõppimise võimalused ja nende tervis lubab ümberõppida, siis ma arvan et, ja kui nad vaatavad et kui /.../ nad on võimelised edasi töötada, siis nad töötavad edasi kuna pakutav töötasu nendel on kindlasti suurem, kui see pension või töötasu on, mis teised ettevõtted või teised väljaspool ametikohad pakuvad. Ma arvan et, ma arvan, et see on minu isiklik arvamus, et nad vaatavad rahalist poolt ka, kahjuks praegustel tingimustel.*

I11 V (TVE): *Tähendab /.../ enamus läheb pensionile /.../, aga jätkavad, jätkavad ainult need, see kategooria, kellel on majanduslikud raskused. Enamus läheb ikka sellele pensionile.*

Olulisemaks äramineku põhjuseks on terviseprobleemid.

I12 V (TVE): *Minu juurde tulevad ka inimesed ja ütlevad, et: „Vot, ma töötaks veel küll, aga tervist pole enam, et kaevanduses töötada.“*

I11 V (TVE): *Nad /.../ lähevad üle sellisele tööle, kus on normaalsed töötingimused ja /.../ pole tervistkahjustavaid tingimusi.*

Edasitöötamise võib otsustada arstliku komisjoni läbimine.

I12 V (TVE): *Umbes pooled vist [jätkavad tööd]. Sellepärast et tervised juba. Minu juurde tulevad ka inimesed ja ütlevad, et: „Vot, ma töötaks veel küll, aga tervist pole enam, et kaevanduses töötada.“ Ja praegu komisjon ka praagib hästi inimesi välja. Maa-alused, et kui juba on mingid tüsistused, siis ei anta enam luba maa all töötamiseks. Ta ise vastupidi peab ennast veel terveks, et ma töötan veel, aga komisjon praagib välja. Seetõttu käib väljapraakimine ka komisjoni poolt väga hästi.*

I9 V (TVE): *Aga enamuses ee lahkutakse siis, kui enam arstid ei lase läbi.*

Kaevanduses töötamisega võib tekkida ka emotsionaalne seos.

I9 V (TVE): *Vot kaevandusega on niimoodi, et kui inimene on andnud oma käe kaevandusele, allmaatöödele, siis ta enam ei saa siit ära minna, sest teda hoiab kaevandus nagu kinni ja niikaua, kui inimesel on tervist ja arstid lubavad temal töötada, sest meie kaevurid käivad üle kahe aasta kindlasti /.../, seal kontrollitakse, kas ta allmaatööde jaoks on näiteks /.../ veel kõlblik ja nii edasi ja kui inimene on kõlblik, siis ta ära ei lähe.*

Head töötajat ei taha ka juhtkond pensionile lasta.

I12 V (TVE): Ülemus hoiab sellisest [töötab hästi ja võib minna pensionile] töötajast kinni. Meil on selliseid, neid inimesi pole palju, kes on üle kuuekümnene või kuuekümnene ligi ja töötavad, sest ee nende seas on ka inseneriharidusega.

Võimalikud lahendused töötee jätkamiseks samas ettevõttes teisel tööl VAP-i staaži täitumisel

Võimalusi samas ettevõttes teisel (maapealsel) tööl töötamiseks on minimaalselt, perspektiivis nähakse ette töökohtade arvu vähendamist.

I9 V (TVE): Ee see võimalus on [töötada maa peal kaevanduses], aga see on minimaalne. Noh vabrikus on, siin on meil naised üks ole. Noh paar meest on ka seal, ütleme lukksepad ja nii edasi. Noh. Aga /.../ ta ei ole, sest töökohta ju praktiliselt ettevõttes ei ole ju.

I11 V (TVE): Ma ei usu, et meil tekivad täiendavad töökohad, sest teades /.../ meie tööstusharu arenguprognose, nii energeetikas kui põlevkivikaevandamises, /.../ siis töökohtade arv väheneb. Töökohti jääb vähemaks.

I3 V (TA): No suhteliselt väike, et kui räägime 700st inimesest jaa, kellel on see õigus ja kui kümnele leiame rakenduse või kahekümnele /.../.

I12 V (TVE): Aga maa peal on kõik töökohad hõivatud. Seal on nooremad. Üldiselt need, kes on maa peal, isegi ilma tervistkahjustavate tingimusteta on meil selliseid töökohti vähe. Nad on kõik hõivatud. Ei ole nii, et sa noorema inimese asemel. Et ma tulen kaevandusest ja seal maa peal töötab noorem 45-aastane ja ma panen tema asemel tööle 65-aastase. Kohti meil muidugi on. Autotransport maapealne. Jällegi- tehnoloogiliselt jah, aga meil on selliseid töökohti vähe, kus pole tervistkahjustav. Võib-olla kuskil 10% ringis on kohti.

Tööandja esindaja arvates püütakse vabade maapealsete töökohtade olemasolul pensionile läinutega arvestada, töövõtjate esindaja kahtleb selles.

I3 V (TA): No kui meil on vakantsset ametikohad ja on olemas sellised ametikohad, kus inimene saab rakendada, siis loomulikult tuleme vastu töötajale.

K: Kui motiveeritud oleks tööandja pakkumaks headele töötajatele, kes on juba pensionile läinud, muud töökohta? **I12 V (TVE):** Mitte mingit minu meelest. Ainult tutvuse kaudu. Ainult tutvuse kaudu saab ta neid jätta.

Soovid ja võimalused teisel erialal töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt ja sellega seonduvad piirangud

Töötamisest teisel erialal võidakse olla huvitatud.

I12 V (TVE): *Sõltub sellest, milline töö. Millisele tööle ma lähen. Mina ise ka näiteks, kui tervis oleks halb, istu kuskil uksehoidjana. Või istu kuskil valvurina. Kõik. Seda see lubab.*

Piirajaks on tööpuudus, vabu töökohti pole.

I9 K: *Aga ettevõttest väljas? Millised on võimalused? /.../ V (TVE):* *No linnas ei ole. Sest linnas on tööpuudus nii suur, et /.../, ma ei tea, mis sa seal linnas teed. Ei ole noh. Sa ei saa seal midagi teha.*

I11 V (TVE): *Puhtalt majanduslikud, jah. Puhtalt majanduslikud.*

Võimalikud lahendused töötee jätkamiseks teises valdkonnas VAP-i staaži täitumisel

Mujal töö leidmise võimalused põhinevad eelkõige isiklikel kontaktidel.

I12 V (TVE): *Kellelgi näiteks naine töötab kuskil. On olemas püsiv sissetulek. On selliseid inimesi, et töötab oma pensioni välja ja siis töötab edasi perefirmas või kuskil. Või mõni tuttav sõidab ja pakub talle tööd kuskil maa peal. Pluss veel see pension. Siis nad lähevad ära.*

I12 V (TVE): *Kus tutvusi on. Kes võtab 55 või 60-aastast töötajat? Ainult tutvused. Aga siis kui on koondamised. Ei, keegi ei võta neid. Tutvusi pole, ei võeta kuskile. Vot. Meie regioonis seda enam. Kus sul on tutvused, sinna võetakse. /.../ Tööle saada on võib-olla isegi lihtne, aga pärast tööandjalt rahasid kätte saada on vägagi raske. Nad vormistatakse miinimumpalgale.*

VAP-i (või ka muude pensionisoodustuste) kaotamise võimalikud mõjud

Soodustuste kaotamine võib mõjutada kaevurite tervist ja eluea pikkust.

I11 V (TVE): *Ma arvan, et meil suremus lihtsalt kasvab. Sellepärast et, /.../ töötada kuuekümne viienda eluaastani sellel töökohal pole lihtsalt võimalik. Inimesel ei jagu ei tervist ega jõudu, et töötamist jätkata.*

Kui VAP-i äravõtmine puudutab paljusid, kellel sellealast staaži juba kogutud, võivad järgneda väga teravad reaktsioonid.

I12 V (TVE): *Riigikogu uus koosseis pakkusid sellist varianti, et need, kes on üle 2 aasta töötanud, neile jätta alles. Aga neil, kes on vähem töötanud, ära võtta see staaž. Aga selliseid on meil vähe, kes on alla kahe aasta töötanud. See oleks siis valutu. Keegi ei hakka mässama nende 5 inimese pärast. Aga kui neil see, nagu öeldakse, läbi lõigata, siis tuleb suur rahulolematus.*

Arvatakse, et pensionisoodustuste kaotamisel võidakse tööandjalt nõuda tunduvalt kõrgemat töötasu.

I11 V (TVE): *Ma arvan, et tuleb probleem, neil [tööandjail] tuleb tõsta töötasu. Tuntavalt tõsta töötasu, sest paljud lihtsalt lähevad ära. Teenides välja näiteks kümme aastat maa-alust staaži, võib inimene minna teise ettevõttesse ja jätkata töötamist seal. Aga ta teab, et viiekümne kolme*

aastaselt läheb pensionile [siin mõeldakse ilmselt soodustingimustel vanaduspensioni]. /.../, siis töötajad nõuavad lihtsalt töötasu suurendamist. Ma ei tea, kaks-kolm korda. Tööandja jaoks on see tõsine.

Võivad väheneda võimalused tööjõu leidmiseks ja töötajate motiveerimiseks.

I3 V (TA): No ma arvan, et meie see boonus, mis annab see õiguslik alus pensioni vormistada, et see kaob ja tööandja natukene kaotab oma atraktiivsuse poolt.

I3 V (TA): Ja, tööandjas kaotab et ,et see üks motivatsioonisüsteemist oluline tegur kaob.

I9 V (TVE): Ja vaata, peaks ikkagi olema niisugune võimalus, et /.../ meil inimesed tahaksid minna maa alla tööle. A kui me nüüd hakkame niimoodi ära lõikama jupikaupa, siis ee mm praegu ee inimesed kõik ootavad, et mis nende sellest /.../ sooduspensioni ja mis siin /.../ nendest küsimustest saab.

I9 V (TVE): Ja me kõik teame seda, et kui see nüüd võetakse ära, siis varsti, läheb aega siis nii mitu kuud, kui läheb. Siis te tulete uuesti tagasi ja küsite minu käest jälle, et kui me nüüd viime Teid kuuekümne kolme peale ja varsti viime kuuekümne viie peale ja. Et kas siis kaevandusse ka veel mõni tööle tuleb, no mina ütlesin, et ükski eestlane ei tule juba täna. Ja ükski venelane ei tule ka.

Samas ei pruugi inimestel olla piisavalt muid töö leidmise võimalusi.

I12 V (TVE): Praegusel hetkel inimesi sellest ilma jätta ei tohi, aga ma arvan, et meie tööpuuduse juures lähevad inimesed kuhu iganes. /.../ Praegu on inimene iga tööga nõus, et lapsed ei peaks nälgima.

VAP-i võimalikud asendusmehhanismid

VAP-i asendamiseks erilisi võimalusi ei nähta.

I9 V (TVE): Alternatiivi ei ole. Lihtsalt ei ole.

I9 V (TVE): Ei ma ei näe jah. Ma ei näe sellepärast, et ega see ilmaasjata ei ole paika pandud niimoodi. Vat see on ikka läbi töötatud ja mõeldud.

Kaheldakse ka palgatõusu mõjus.

I12 V (TVE): Pakuvad palgatõusu, aga kahe aasta pärast on see samasugune /.../ Võtavad ära. Näiteks hinnapoliitikaga, inflatsioon sööb ära, ei tõuse. Ja see töötasu langeb kohe endisele tasemele. Kui mitte madalamale. Praegu on meil enam-vähem riiklik ettevõtte ja ametiühing mõjutab kuidagi. Kuidagi mõjutame. Kuidagi mõjutame, et töötasud makstakse välja. Aga ... eraomanik. Tema teeb kõik miinimumi järgi. Nagu öeldakse tööturg, jne.

Pensionisammastes kaheldakse, kuna ei loodeta pikale pensionipõlvele.

I11 V (TVE): *Mina, mina vaatan seda asja (pensioni samba süsteem) üsna pessimistlikult, sellepärast et paljud lihtsalt ei ela pensionini. /.../ Või noh, elavad ja lähevad pensionile, elavad paar-kolm aastat ja kõik. Seepärast inimesed /.../ võtavad kõiki neid sambaid üsna rahulikult ja ma tean, et paljud pole neid vormistanud.*

Samuti ei usuta pensionifondidesse, kardetakse inflatsiooni.

I12 V (TVE): *Esiteks need fondid. Inflatsioon sööb sul selle raha ära. Ja midagi ei jää. Vot need 4 %. Sööb ära ja välja makstakse sama raha, mis ta kümne aasta eest paigutas. Rahal pole väärtust. Summa on suurem, aga ostujõud.*

Pakuti välja, et väljamakseid teisest sambast võiks alustada varem.

I3 V (TA): *No kui riigi poolt või see kolmas või teine samba pension võib olla mingid, mingid [K: Mingit moodi et hakatakse varem välja maksuma] no ja, jaa, et see kolmesamba pensioni arvatavasti ei ole võimalik anda näiteks teise samba miks mitte, näiteks.*

Muud erialarühma tööalase tegevusega seotud olulised probleemid

Kaevuri töö raskust ja sellega seotud probleeme ei teadvustata.

I9 V (TVE): *Praegu ju meie ei mõtle üldse inimese peale. Me oleme unustanud ära, et kaevur on ka inimene ja kujuta ette, tead ee misukestes tingimustes. Mitte keegi kurat ei tööta siin Eestis niisugustes tingimustes. Mitte keegi, mitte kuskil.*

Kuna kaevandusvaldkonna spetsialiste ette ei valmistata, on kaevandustesse töötajate leidmine keeruline.

I11 V (TVE): *Täna on see suur probleem. See hakkab kujunema suureks probleemiks. Need spetsialistid, eriti puudutab see neid juhtivaid spetsialiste, kes töötavad maa all, tähendab. Eestis ei valmistata kaevureid ette, pole neid /.../ instituute ja tehnikume. Ja nende asemele on juba keeruline leida inimesi. Päris tõsine probleem. Seepärast palutakse paljudes kohtades juba inimestel jääda ja edasi töötada, kuni nad jaksavad ja neil jätkub jõudu ja tervist pensionil olles töötada.*

I12 V (TVE): *Aga praegu on defitsiit, eriti on puudus inseneridest. Praegu pole isegi /.../ inseneride kaadrist ma üldse ei räägigi.*

Kokkuvõtteks

Allmaakaevandustes töötavate inimeste tervisekahjustused on tingitud eelkõige töökeskkonnast – madal temperatuur, niiskus, õhus lendlev tahm, heitgaasid ning pidev stress ohust, et juhtuda võib õnnetus. Töökeskkonnast tingitud haigustena nimetati kõige rohkem

kopsuvaevusi, vähki ja radikuliiti ning rõhutati, et haigestumist on väga palju. **Tõdeti, et kahjuks pole eriti võimalik midagi ette võtta töökeskkonna tingimuste parandamiseks.** Võib-olla oleks heitgaaside osas võimalik asendada diiselmasinad elektripõhiste vastu, ent sissehingatava tahma vastu ei aitaks ka respiraatormaskid. **Tervise toetamiseks pakuti välja, et puhkused võiksid olla pikemad (samas tõdeti, et tegelikult on need juba niigi pikad) ning tasuta meditsiinilised taastusprotseduurid teeksid head.**

Kaevurid on oma VAP-iõiguslikkusest väga teadlikud ning võimalus varem pensionile jääda on üheks motivaatoriks tööle asumisel. Sama kinnitas ka tööandja esindaja, kelle sõnul valiku korral kahe võrdse pakkumise vahel otsustatakse pigem VAP-iõigust andva ameti kasuks.

Üldiselt jätkavad kaevurid, kel vähegi tervis lubab ning kes on läbinud tervisekontrolli, pärast VAP-i staaži täitumist töötamist. Põhjuseks on eelkõige raha, kuna pension on väike ja äraelamist ei võimalda. Samuti pole töövõimaluste osas eriti alternatiive (Virumaa piirkond, kus on enamasti keskmisest suurem tööpuudus). Ka tööandjal napib võimalusi allmaatöötajatele maapealseid töökohti pakkuda. Need, kellel on võimalik mingit muud tööd teha, hakkavad seda ka tegema.

VAP-i kaotamise korral leiti, et kaevurid võivad hakata mässama. Reaalsemalt aga tõdeti, et kuna sissetulekut on vaja, siis tehakse tööd edasi ning kuna töö on tegelikult nii raske, et riikliku pensionini „välja ei vea“, kasvab ka suremus. Pikemas perspektiivis aga väljendati seisukohta, et kahaneb oluliselt inimeste hulk, kes oleksid valmis allmaatöödel oma tervist kompensatsioonita kahjustama. Toodi välja, et tegelikult valitseb juba praegu olukord, kus spetsialistidest on puudus.

Alternatiive VAP-ile ei nähtud. Ühelt poolt väljendati vajadust pikema puhkuse ja kõrgema tasu järele, teiselt poolt aga tõdeti, et puhkus on juba praegu pikem kui keskmisel töötajal ning palgatõus poleks lahendus, sest kas võetakse see hiljem ära või sööb selle inflatsioon. **Pensionisamba-põhise lahenduse osas väljendati umbusku, kuna kogemus väljamaksetega puudub ning näitajad pole praegu julgustavad.** Samuti on tervisekahjustused sageli nii suured, et enne surma saadakse pensionil olla vaid mõni aasta.

Probleemi nägi VAP-i kadumisel ka tööandja, ühelt poolt siis töötajate leidmise osas, teiselt poolt aga survet oluliselt suuremaks palgaks. Ka tööandjate esindaja tunnistas, et VAP-i kadumisel kaoks tööandja atraktiivsus ning töötajate ligimeelitamiseks tuleks midagi välja mõelda.

Pedagoogid

Pedagoogide osas on väljateenitud aastate pensionäride hulk 2006. aastast kasvanud 96-lt 157-le 2012. aasta aprilli seisuga. Vahemikus 2011 kuni 2012 (7 kuud) lisandus 32 pedagoogist isikut, kellele määrati esmakordselt väljateenitud aastate pension ja kellele see pension ka välja makstakse.

Töötamist jätkab valdav osa pedagooge (2012. aasta seisuga 84,7%). Pooltel töötavatel pensionäridel jääb 2012. aasta aprillikuu seisuga palgasissetulek 400 ja 800 euro vahele, 30%-l 800 ja 1200 euro vahele ning vaid 9 protsenti töötavatest VAP-i saavatest pedagoogidest teenis 2012. aasta aprillis enam kui 1200 eurot. Alla 400-eurost palgasissetulekut sai 2012. aprilli seisuga iga kümnes töötav VAP-i pedagoog.

Vanuse lõikes vaadates jäävad pooled pedagoogid väljateenitud aastate pensionile vanusevahemikus 50 kuni 54 aastat. Pärast 59. ning enne 40. eluaastat pensionile jääjaid pole, enne 44. eluaastat kasutavad pensionile jäämise võimalust vaid üksikud (Jõeorg 2012).

Järgnevalt esitatav info põhineb kahel VAP-i-õiguslike pedagoogidega teostatud fookusgrupiintervjuul.

Ametirühma tööalase tegevusega seotud terviseprobleemid

Fookusrühmades osalejad rõhutasid, et töö nõuab pidevat füüsilist ja vaimset valmisolekut.

I16 V2 (TV): *Ja see nõuabki nii füüsilist kui vaimset valmisolekut, ja mitte lihtsalt, et sa saad hakkama, aga sa oled tõesti valmis selleks, et sul on veel, jääb nagu energiat ja mõtteid ja võimeid veel nagu kõik veel üle.*

Vaimselt poolelt rõhutati pidevat pinget, mis on seotud erivajadustega laste ja nende õpetamise eripäraga ja võib viia omapoolse läbipõlemiseni.

I16 V5 (TV): *See on ikka tohutu pinget ja selline närvi, no et sa pead hoidma ennast koguaeg hästi rahulik, koguaeg kontrolli all, et selliste raskete vaimupuudega lastega näiteks see on ikka, see on suur katsumus. Igaüks ei saagi sellega hakkama.*

I16 V4 (TV): *Ja minul on konkreetne juhtum minu eelnevast töökohast, kus üks noor õpetaja/.../ sai täiesti psühhiaatrilise, noh sellised rasked, nii sügavad häired olid juba, et ta käis psühhiaatri vahet ja nüüd pole enam ka mõned kuud töötand ja taastub. Et noh täiesti on nii, nii raske on [vaimne kurnatus] ja füüsiline on ka, et tõesti südamehastepõletikud, noh tohutud somaatilised häired tekkisid.*

I17 V3 (TV): *Minu meelest on väga raske see vaimne pinget, /.../ sa kulutad ennast nii palju, et sa oled pidevas stressis, /.../ see olukord on selline, eks need lapsed on keerulisemad, /.../ see kõik*

kuidagi on üsna väsitav eks ju, et kuuled ise, vahetunnis on lärm eks, tunnis on sul mingid probleemid, võib-olla tunnis ei ole, aga käitumisprobleemid tulevad eks ole enne ja pärast õppetundi sama moodi ja sa tegeled ja sa tegeled ja sa tegeled ja sa väsid nagu psüühiliselt või vaimselt, eks. Ma leian, et vot see on see koht, miks oleks eripedagoogidel oluline säilitada see VAP.

I16 V5 (TV): Sa saad vähem tagasi, kui sa saad ju norm laste pealt. Ühesõnaga sa ei saa seda tagasisidet ja mingil hetkel võib tekkida see, et sa tammudki mingisuguses ühes kohas kinni, sa räägid koguaeg ühte ja seda sama juttu, sa selgitad ja selgitad ja selgitad ja ei lähe nagu see asi edasi, nii et nagu endal võib tekkida selline nagu väike taandareng.

I17 V1 (TV): Aga olgem ausad, lapsed on läinud ka keerulisemaks /.../ kui 12 aastat tagasi, kui mina tööle tulin, selliste probleemidega nagu praegu tegeleme, ei olnud, ei olnud selliseid, kes tuleb võtab laua ja lööb sind, peksab kõhtu, näkku, kuhu iganes, saab torkab pliatsiga, loobib toole, see on reaalne elu.

Füüsilises plaanis on oluline regulaarne vajadus füüsiliseks sekkumiseks seoses laste abistamise või ka konfliktide lahendamisega.

I16 V7 (TV): Teine asi on seegi, et sa ei ütle, et tule siia või sa lähed ja võtad ja kõnnid, juba see füüsiline abistamine on hoopis teine kui see, et ütled et lähme jookseme sinna.

I17 V1 (TV): Mina konkreetselt ise olen saanud hammustada, ma olen ise saanud mõne asjaga pihta, et see on füüsiline /.../ see füüsiline on tõstmise vajadus ühesõnaga.

I16 V3 (TV): Me hoiame konkreetselt siin, neid tuleb, noh näiteks tänane juhtum, et kui ta läheb teisele lapsele kallale, siis ma pean ta ikkagi füüsiliselt sealt eemaldama.

Informeeritus VAP-ist

Informeeritus VAP-ist on erinev. Leidub neid, kes sellest ei teagi.

I16 V4 (TV): Väga paljud ei teagi, et selline asi on üldse olemas.

I17 V4 (TV): Sest inimesed ei tea seda üldiselt.

I17 V3 (TV): /.../ minu tuttavad eripedagoogid ei tea seda.

I16 V2 (TV): See puudutab küllalt väikest ringkonda, see ei ole nii levinud info.

I16 V5 (TV): /.../ ja ma tean inimesi, kes arvatavasti oleks selle täiesti võinud endale nii-öelda siis juba välja nõutada, aga nad ei, ei olegi seda teinud, sest nad arvatavasti lihtsalt ei teagi ja töötavadki edasi.

I17 V2 (TV): Kes see noorena ikka pensioni peale mõtleb.

VAP-i kohta pole ka spetsiaalselt infot jagatud.

I17 V1 (TV): *Sest tööle tulles muide seda ka ei ole ju öeldud, et erivajadustega lastega sa saaksid nüüd kõrgema pensioni või selle boonusena pensioni või mis iganes, seda ju ei ole. See on ikkagi /.../ meie jaoks on see tulnud ikka puhtalt juhusliku infona.*

VAP-ist võidakse küll kuulnud olla, kuid täpsemat infot ei omata ja seda pole ka hankida püütud.

I16 V7 (TV): *Ma olin kunagi kuulnud, aga ega lähemalt ei tea ausalt öeldes mitte midagi /.../ No väga ei ole süvenenud, mis moodi ja kuidas ja niimoodi.*

VAP-ist saadakse sageli teadlikuks kolleegide abil.

I16 V4 (TV): *Ütleks pigem siis, kui hakkavad juba eest minema, et see mulle tuli see paar aastat tagasi õnnestus et, et mitmed läksidki teadlikult tavasüsteemi tööle, selle sama, selle pensioni pärast.*

I16 V2 (TV): *Et hea, kui kedagi kolleegide hulgast see puudutab, siis selle kollektiivi kasutajad [K: Et saadakse teada?] saavad ka siis rohkem teadlikuks.*

I17 V5 (TV): *Meie õppisime, me ei teadnudki seda /.../ meie saime sellest teada üks kuus, seitse aastat tagasi, et sihuke asi üldse olemas on. /.../ üks meie kolleeg sai selle teada ja siis üks kolleeg lahkus meie majast selle, selle pärast/.../ me ei uurinud keegi, me ei teadnud sellest.*

I17 V3 (TV): *Kui keegi on juba kasutanud seda VAP-i, siis ikkagi see töökollektiiv juba omavahel suhtlevad.*

Samas toodi välja ka VAP-ist teadlik olemist.

I17 V4 (TV): *Meie inimesed ikka teavad.*

Rõhutati, et varasematel aegadel tuldi eripedagoogiks õppima sageli just soodustuste pärast.

I17 V1 (TV): *Mingil määral ütleme see VAP-i kes, ühesõnaga et mina mäletan, et kui mina astusin defektoloogiat et, et siis oli ju ka üliõpilastel oli see stipendium kõrgem ja siis me seda teadsime, et ka nendel pedagoogidel, kes töötavad erivajadustega lastega on õpetaja see kõrgem palk.*

I17 V4 (TV): *Teil ei olnud enam, aga meie ajal oli ja meie ajal oli ja kohe raudselt see mõjutas, ma kohe tean /.../ inimesi, kes selle pärast tulid õppima, et on paremini tasustatud pedagoogid kui tavapedagoogid.*

VAP-i tähendus, olulisus, funktsioon

VAP-i käsitletakse eelkõige kui lisavõimalust süsteemist valutumaks väljumiseks, kui pingele enam vastu ei pea.

I16 V3 (TV): Võib-olla selles valikuvõimaluses, et see annab mulle võib-olla teatud määral siukse vabaduse mingil hetkel, et mõtlen, et võib-olla kui ma teaks, et veel viis aastat, veel kümme aastat ja siis, siis võib-olla see närvisüsteem oleks ka nagu või peab paremini vastu.

I17 V3 (TV): Väljateenitud aastate pension laiemalt on ikkagi töö spetsiifikast tulenevalt /.../ väike nagu selline lisaboonus, kompensatsioon /.../, et saada varem pensioni, kuni sa viitsid, kaua jaksad.

I17 V3 (TV): Mina tunnen selle VAP-i suhtes, et see on nagu päästerõngas eks, et kui ma enam tõesti ütleme 15 aasta pärast tunnen, et ma ei jõua on ju, et siis see VAP annab mulle nagu võimaluse ikkagi valida nagu töökohta, eks ju natukene, ma ei saa aru, kas te saate aru sellest mõttest, räägin piisavalt selgelt [**K:** Et sa saad valida, kas sa jätkad siin majas või siirdud teise majja] ja et kui ma lähen teise majja, et siis et [**V1 (TV):** No sa saad nii kui nii minna teise majja, keegi ei keela sul] jah aga see võib-olla lihtsustab seda otsust eks, et ma mitte ei punnita läbi oma [**V2 (TV):** Sul on mingi garantii olemas] jah, et ma mitte ei punnita läbi oma /.../ närvide.

I17 V3 (TV): Igatahes mina näen seda VAP-i ikkagi sellise nagu inimese psüühika võidmise vahendina, et sa ei tööta ennast hulluks, vaid sa võtad aja maha, rakendad ennast kuskil mujal, rahulikumas olukorras ja oled täisväärtuslik kodanik edasi.

VAP-i võib käsitleda ka kui tunnustust eripedagoogi raskele ja keerulisele tööle.

I16 V2 (TV): Minu meelest ka see, et kui see juba on olemas, see VAP, et see juba näitab, et see on nagu tähtis ja sellele pööratakse tähelepanu. See nagu tõstatab seda olukorra tähtsust ja tõsidust ja siukest asja, nende inimeste olukorda ja seda töörasekust, et see ei ole lihtsalt nii sama, vaid sellel on tõesti need /.../ probleemid ja olukorrad on täitsa tõsised, mitte see ei ole nii sama kingitus see on nagu, see on märkamise vorm.

I16 V5 (TV): Aga see on liigutav, kui selle peale mõeldakse, et sellise raske töö tegijatele sellist võimalust pakutakse üldse.

Samuti võib VAP motiveerida erialase järelkasvu kujunemist.

I16 V4 (TV): Motiveerib noori ka jälle selle eriala peale tulema.

Ümberkorralduste vajadused praeguse VAP-i osas

Leiti, et VAP-i saamisel võiks olla lubatud erialasel tööl jätkamine.

I17 V1 (TV): Ja samas nagu, eks ju politseinikud võivad jätkata, siis tekib ikkagi see jälle ebaõigluse tunne ka siis õpetajate suhtes, miks õpetaja siis halvem on, me töötame 16 aastat ja me ei saa seda eks ju.

Arvati ka, et VAP-iõigus võiks laieneda ka tavakoolide õpetajatele, kelle töö on samuti väga pingeline.

I17 V5 (TV): Tegelikult võiks olla mitte ka ainult eripedagoogidel, vaid ka õpetajatel laiemalt võiks olla VAP-i õigus ikkagi, et teatud noh et motiveerida inimesi, kes tegelevad selle raske tööga tavakoolis.

Soovid ja võimalused erialal töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt ja sellega seonduvad piirangud

Üldjuhul jätkavad eripedagoogid võimalusel töötamist samal erialal ja samas asutuses.

I16 V5 (TV): Paljud meist töötavad ju edasi ja, ja ma tean inimesi, kes arvatavasti oleks selle täiesti võinud endale nii-öelda siis juba välja nõutada, aga nad ei, ei olegi seda teinud, sest nad arvatavasti lihtsalt ei teagi ja töötavadki edasi, kusjuures neil oleks täielik õigus sedasi teha, et minna ära, /.../ teise töökohta ja endale välja küsida nii-öelda, aga ikka töötatakse edasi oma keskkonnas ja, kuid ta on õnnetu, eks ole. 40 aastat.

I16 V1 (TV): No ma kaalusin seda asja, aga ei olnud minu meelest soodne mulle ja mulle meeldis siin töötada ja ei tahtnud.

I16 V5 (TV): No jah, ma praegu nagu, ma arvan, et no praegu on päris palju noori peale ka nagu tulnud, aga ikka üldiselt, et ollakse päris pikka staažiga siin koha peal jah, et väga sellist nagu jooksmist ei ole teistesse kohtadesse, et minu meelest suht püsiv on kollektiiv ikkagi, jah.

I16 V7 (TV): Mina ka ikka eeldan, et ma jõuan ja jaksan töötada, ikka päris hea meelega. Ma tulen hea meelega tööle ja ma jõuan ja jaksan praegu veel. Nii et ma ei ole küll nagu pidanud mõtteid mölgutanud, et ma peaks kuskile mujale minema, praegu veel mitte, sõltub mis elu toob.

I17 V4 (TV): No ma tean küll, et kui ma oleksin mingil ajal lahkunud töölt erivajadustega laste õpetajana või eripedagoogina, siis ma oleks seda saand, aga see ei ole mind ühesõnaga nagu, see ei ole olnud see, et ma nüüd ainult selle pärast lahkun, seal peaksid siis mingid muud põhjused veel olema, miks ma lahkun.

I17 V6 (TV): Me oleme sellised kuidagi erialakindlad või jäänud, et see raha pärast nagu ei ole ära läinud.

I17 V3 (TV): Aga no peab ju tööl käima eks ju, et selles mõttes noh ma pean tööl käima, kui ma olen selle eriala valinud ja nagu erialale truu oled, siis sa töötadki.

Võimalikud lahendused töötee jätkamiseks erialaselt lähedasel tööl VAP-i staaži täitumisel

Eripedagoogidel on küllaltki lihtne leida tööd tavakoolis. Samas pole selleks erilist soovi.

I16 V4 (TV): *Mina mõtlesin kodus selle peale ja jaa ma ei kujuta ennast näiteks eriti tavasüsteemis et vist nagu ei lahkuks isegi. Ma ei tea, võib-olla tõesti, kui kõik me lapsed noh muutuvadki nii raskeks, et mul lihtsalt füüsiliselt enam jõud enam üle ei käi, võib-olla siis mõistusega võtad, et tavasüsteemis saaks võib-olla hakkama paremini, aga praegu ei kujuta ette, et nii kaugele ei mõtle kah.*

I17 V5 (TV): *Jah, ma olen töötanud tavakoolis jaa tavakooli ma tagasi ei läheks, /.../ tahaks nagu omal erialal jätkata.*

Pingega seoses võivad vanuse kasvades tekkida lahkumismõtted, aga reeglina sellele tegusid siiski ei järgne, oma erialaga ollakse tihedalt seotud ja sellelt lahkuda ei taheta.

I17 V2 (TV): *Vahel on emaotsioon laes, siis mõtled ma lähen ((naeravad)) ((räägivad üksteisele peale)) [V3 (TV): Igal kevadel on see mõte] [V1 (TV): Järjest rohkem nagu] [V4 (TV): Igal kevadel tuleb see mõte, et siis kuidagi suvega nagu kaob jälle ära, aga kevadel neid kolleege, kes ütlevad, et ma mõtlen selle peale ja ma otsin ja ma vaatan, neid on alati].*

I17 V3 (TV): *Tegelt on ka see, et mida pikem see staaž on, seda rohkem ikkagi mõtled selle peale, et kas veel või mitte. Just ma mõtlen enese psüühika hoidmiseks [V5 (TV): Aga teiselt poolt jälle nagu kripeldab ka nagu, aga kuhu ma siis lähen ja miks ma pean minema lillepoodi müüjaks, kui ma olen tippspetsialist].*

Soovid ja võimalused teisel erialal töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt

Võimalusi töö leidmiseks oleks ka teistel erialadel, kuid need ei pruugi olla eriti atraktiivsed.

I17 V5 (TV): */.../ no ja siis kõik võimalikud need ametnikud, kes tulevad et nõustamiskeskused, kas või haridusosakond, mis iganes.*

I17 V2 (TV): *Kui sa oled end õpetajana üles töötanud ja oled saanud tippspetsialistiks, on väga raske minna muule erialale ja jätkata tippspetsialistina.*

VAP-i kaotamise võimalikud mõjud

VAP-i kaotamine tekitaks pettumust ja tõstataks küsimuse eripedagoogi töö väärtustamisest.

I17 V3 (TV): *Pettunud oleks.*

I17 V5 (TV): *Oleks üks tõend jälle sellele, et ikkagi pedagoogi ei väärtustata, võetakse need vähesedki asjad ära, mis on nagu noh mingid garantiid, mis seadusega on antud ja, ja kui, kui midagi veel, siis tekib tunne, et ikkagi veelgi vähem väärtustatakse pedagoogi tööd, eripedagoogi tööd antud juhul ju. Jah, jah, sest kui vanasti anti jah, jah see 25% palgalisa ja see võeti ära, see kõrgem stipp, need on kõik ära võetud, kui see ka ära võetakse, siis ongi see tunne.*

Samuti võib VAP-i kaotamine vähendada motivatsiooni eripedagoogina töötamiseks.

I16 V4 (TV): Siis võib-olla mõnel ametikohal mõtledki õudusega, et issand 25 aastat veel ja põled veel kiiremini läbi äkki.

I16 V3 (TV): Või siis teine variant on, et ee, et [V4 (TV): Ei lähe isegi äkki mitte, ma ei tea] või on see, et targem on kohe ära minna, kui oodata, et lihtsalt kui ma mõtleks, et veel 25 aastat ma peaksin näiteks töötama, ma olen 41, see tähendab ongi üks ole, mis see meil pensioniiga praegu on [V5 (TV): Kasvab] [K: See kasvab jah] 65 ja kasvab, no see on, siis ta jääb 25 aastat, et siis ma vist mõtlen küll, et äkki ma peaks siis homme juba midagi ette võtma [V2 (TV): Et kas siis kümne aasta pärast või pigem nüüd] jah pigem nüüd, et 10 aasta pärast ma lihtsalt võib-olla enam ei kvalifitseeru kuskile. Paremini siis nüüd ja kohe.

Ettepanekud VAP-i võimaliku kaotamisprotsessi osas

Leitakse, et VAP-i peaks asendama mingi muu vahend, mis rõhutaks töö erinevust ja võimaldaks majanduslikku toimetulekut.

I16 V4 (TV): Miski peaks nagu jääma, mis eristab ikkagi nagu meie tööd tavakooli õpetaja tööst [V5 (TV): Miski peaks jääma jah sest] see erinevus peab jääma ikkagi. [V2 (TV): See erikooli õpetaja, see on mitte lihtsalt sõna, vaid tegelt see töö on ka erinev jah ja see peaks kuidagi välja kooruma].

I17 V2 (TV): Tähendab, et mina, nad võivad selle VAP-i kallale minna, aga siis tuleb asendada mingi muu mehhanismiga, aga me ei tohi majanduslikult kaotada, elu läheb aina kallimaks.

VAP-i võimalikud asendusmehhanismid

Asenduseks võiks olla palgatõus ning palga ja staaži sidumine, samuti võimalik eripension.

I17 V3 (TV): Tähendab palgatõus punkt üks, staaži ja palga sidumine punkt kaks, miks mitte ka väike eripensioni teema.

I17 V3 (TV): Mulle ikkagi tundub, et see staaži ja palga sidumine oleks hea motivaator ja see ka näitab see tunnustamise või sellist see eriala on oluline, see hoiab inimesi koolis eks.

I17 V5 (TV): Ikkagi see staaži /.../ ja palgatõus, see on võib-olla kõige motiveerivam, et üldse reaalne asi, viis aastat jookseb, kümme aastat jookseb.

Kõrgem töötasu annaks eripedagoogidele täiendavaid taastumisvõimalusi ja motiveeriks jätkama.

I16 V5 (TV): [kõrgem töötasu motiveeriks] Natuke ikka, sest siis oleks võimalik nagu kas või inimestel käiagi kuskil ja jaa oma mingeid hobisid harrastada, ja see ka annaks jõudu.

I16 V5 (TV): No vanasti oli 25% kõrgem palk nõukogude ajal siin koolis. Kas või sedagi, no kas 25 aga midagi võiks, võiks olla ikkagi [**I16 V7 (TV):** Viis aastat varem pensionile] no midagi natuke võiks ju mõelda siis riik, et ta neid inimesi nagu ikkagi hindaks.

I17 V3 (TV): Tuhat eurot kätte [**V1 (TV):** See ei ole ju palju palutud, eks ole] [**V4 (TV):** See on ikka väga vähe küsitud, see tuhat eurot kätte nagu].

Leitakse, et otstarbekas oleks sisse seada süsteem, kus eripedagoog saaks teatava aja töötamise järgselt võtta puhkust ja tegeleda enesetäiendamisega. See periood võiks olla ka tasustatav.

I16 V6 (TV): /.../ meil võiks olla selline süsteem nagu mujal, ütleme et töötan kolm aastat ja siis mul on nagu enese selle nagu Soomes on, et ma saan puhata, no näiteks aasta täiendada ennast ja siis lähen jälle tagasi /.../.

I16 V2 (TV): Mina eelistaks küll julgelt 5+1, et kui see aasta jääb iseendale, siis ma mõtlen küll täiendusi, nii palju asju on isegi oma eriala juures, mis on lihtsalt aja ja energia tõttu jäänud tegemata ja unaruses, aga tegelt oleks tarvis teha.

I16 V2 (TV): Mina näeks sellist varianti, et kui inimene teatud aasta hulga, ma ei oska nüüd numbrit pakkuda, töötab ära ja kas on siis ettenähtud või tema ise avaldab soovi, et nüüd aastast pausi midagi muud teha ja siis tagasi naasta samale kohale, mitte kuskilt nullist alustada, et see on just väga eluterve.

I16 V5 (TV): Ja et ta ei oleks sellel hetkel rahatu, vaid ta saaks ka mingisugust oma keskmist palka või midagi ikka edasi, et teda saadaks ka maksta kinni selle puhkuse ajal ka, et ta ei peaks niisama võtma selle puhkuse.

Erialal töötamise jätkamist VAP-i täitumise järgselt võiks soodustada osakoormusega töötamise võimaluse pakkumine koos osalise eripensioni saamisega.

I17 V5 (TV): Minu arust oleks ikkagi normaalsem, kui see väljateenitud aastate pension, kui see 15 aastat oled ära töötand näiteks, sa tunned, et sa tegelikult võid veel jätkata eks. Et sa ei pea valima 24 tundi endale nädala koormuseks, vaid sa võtadki näiteks 12 ja see, see väljateenitud aastate pension, mida sa saad kompenseerib selle palgavahe ära, mis tekib, aga tegelikult, kas ma olen nädalas 12 tundi või 24 tundi ikka meeletu vahe ju.

I17 V4 (TV): Jah selle raha võrra, mis ma sealt saan selle pensionina, ma võtan väiksema koormuse ja, ja siis ma ei kulu ka nii palju, no loogika on see eks ju.

Pensionifondidesse raha kogumise osas ollakse ülimalt skeptilised, kuna süsteem pole ennast seni õigustanud.

I16 V4 (TV): *See tundub vastutuse ära veeretamisena või [teise pensionisamba analoog].*

I16 V5 (TV): *See on kuidagi nii selline, jälle selline kaugel ja selline, et kas ta on või, või ei ole lõpuks, et ma ütlen oma isiklikult, et mina üldse nendesse sammastesse ja asjadesse ei usu. /.../ Täpselt, seda kardan ka mina, nagu alati, ma ei usalda selliseid asju.*

I17 V3 (TV): *No mina hakkan vastu [pensionifondide süsteemi], selles mõttes, kui õpetaja palk on niivõrd väikene, kui ta praegu on ja see töö on nii närviline ja kui ma saangi võib-olla 63 aastaselt pensionile ja jaa võib-olla ma 65selt suren juba, siis ma pigem elan praegu täisväärtuslikku elu, kui ma ootan seda kahte aastat, et ma selle teise samba kätte saan.*

I17 V1 (TV): *Mina olen ikka tõepoolest pettunud, tõepoolest ma ei usalda [pensionifondide süsteemi].*

I17 V4 (TV): *No see on nii nagu see kolmas samm, aga paneme, paneme ja lõppkokkuvõtteks oleme ilma ja, see on ju kohutav, kui suure miinusega ta töötab, ma võtsin ruttu, ruttu oma raha välja, et mõnegi euro selt saaks, see on täitsa tõsiselt, sest see ei ole see mis, mis meile lubatud või millest on räägitud.*

Muud erialarühma tööalase tegevusega seotud olulised probleemid

Leitakse, et vajadus eripedagoogide järele on viimasel ajal isegi suurenenud, erivajadustega lapsed on varasema ajaga võrreldes rohkem.

I16 V5 (TV): *Jah mina olen ka ikka seda mõelnud et, et meil ei lõppe töö, meil tuleb järjest juurde, et tavakoolides ka on järjest rohkem lapsi, kes vajavad tugispetsialistide abi jaa et, et jätkuks ainult seda võimalust koolidel neid inimesi palgata, sest ma lihtsalt mõtlen selle peale, et järgmisest aastast nagu vist väga ei rahastata tugispetsialiste tavakoolides, nad pead selle raha leidma, riik eraldi ei anna selleks nagu raha, et võib-olla, see võib-olla üheks selliseks takistuseks, aga üldiselt vajadus on suur.*

I17 V5 (TV): *Mina arvan, et tegelikult käitumishäirete hulk on suurenenud ja sellest tuleneb päris palju muid asju ka. No ja tähelepanu ja hüperaktiivsus on ka suurenenud ja vot sellest tuleneb jälle õpiraskused, mis jälle on nagu meie kontingent.*

I17 V1 (TV): *Aga olgem ausad, lapsed on läinud ka keerulisemaks, ikka on läinud küll, kui 12 aastat tagasi, kui mina tööle tulin, selliste probleemidega nagu praegu tegeleme, ei olnud, ei olnud selliseid, kes tuleb võtab laua ja lööb sind, peksab kõhtu, näkku, kuhu iganes, saab torkab pliatsiga, loobib toole, see on reaalne elu.*

I17 V1 (TV): *Ega kas või see sama spetsiifiline õpperaskus, meil olid küll, omal ajal olid tasandusklassid olemas aga, aga no nii massiliselt nagu neid praegu diagnoositakse, ikka ei ole jah.*

Tuntakse muret, et tavakoolides käivad praegu ka need lapsed, kes tegelikult peaksid olema erivajadustega laste koolis.

I17 V5 (TV): *Ei tähendab statistiliselt nad ei ole olegi nii palju vähenenud, aga need lapsed ei ole enam abikoolides, need lapsed ongi kaasaja hariduse tõttu tavakoolides istuvad, sest meie laste arv ju ka väheneb ju iga aastaga, aga need lapsed on tavakoolides olemas, Tartu linn on neid tavakoolides no küll ja rohkem, kes peaksid peaksid olema siin, aga kuna lapsevanem valib koolitüübi lõpuks, siis nad istuvadki tavakoolis.*

I17 V3 (TV): *Et otsus on küll olemas, psühhiaater on vaimse taseme määranud, nõustamiskomisjon on määranud lihtsustatud õppekava ja lapsevanem ütleb, et ei minu laps jätkab tavakoolis, ma ei pane teda erivajadustega laste kooli.*

Taas tõstatatakse madala palga ja eripedagoogi töö vähese väärtustamise probleem.

I17 V4 (TV): *Just täpselt, sest et see palk on ju tegelikult õpetajal nigel, aga [V2 (TV): See on tööline palk eks ole]*

I17 V3 (TV): *No ongi tööline palk, aga tegelikult me oleme 5 aastat õppinud ülikoolis, me oleme tippspetsialistid oma erialal eks. [V4 (TV): Töölised saavad rohkem ma arvan] [V2 (TV): Jah, oleneb, mis tööd teevad] kohati kindlasti [V4 (TV): Praegu saavad rohkem, sest no nüüd on juba see aeg, kui uuesti ostetakse Soomest need ehitajadki tagasi, et ei jagu endale] [V2 (TV): No ehitajatest ma üldse ei räägi /.../ bussijuhid ja kõik saavad ju tegelikult juba rohkem] just nimelt see prioriteet on väga õige sõna, et tõesti no et just see pettumus ja see, et kellest hoolitakse, kelles nähakse seda tulevikku ühesõnaga et kui me mingid väga, meie jaoks väga tähtsad asjad lükkame kõrvale ütleme, et no tõesti lastele noh ütleme ära tegemine, ka eripedagoogidele.*

I17 V4 (TV): *Ma just tahtsingi seda ka, enne juba mõtlesin, kui sa oma seda rääkisid, et augustiks tunned et sa /.../ oled puhanud, et tegelikult ega õpetaja palk ei võimaldagi puhkamist, õpetaja palk võimaldab ainult oma perel kõht täis süüa suvel, aga et me võtaksime kätte ja me läheksime reisiksime või käiksime kontsertidel või, või kas või spaades või kus iganes inimene puhkab, seda tegelikult ju õpetaja palk üldse ei võimaldagi.*

Probleemiks on ka noorte leidmine kutsealale. Mitmed noored on lahkunud välismaale. Ehkki vanemad eripedagoogid pole välismaale minkest eriti huvitatud, tekitab lahkumine küsimuse eripedagoogide järelkasvu garanteerimisest.

I17 V1 (TV): Väga kehv on lugu, mina õpetan ülikoolis ka juba aastaid ja praegu noori ei tule, et meile tuleb, vanasti tuli meile praktikale 10, 12 inimest, siis nüüd on 3, 4 ja nendest eripedagoogika haru on valinud kaks, kolm, sest see on juba õppida niivõrd raske.

I17 V3 (TV): No mina räägin päris hästi saksa keelt ja mulle see ettepanek tehti tegelikult Saksamaal, et abiõpetajana oleks ma teeninud praeguses situatsiooni kolm korda rohkem, kui ma praegu teenin kooli juhina /.../ **[V2 (TV):** Sinu staatus oleks kannatanud] Minu staatus oleks ka langenud /.../ **[V4 (TV):** Meie asutus otsib noort inimest, kes tööle tuleks, siis seda tegelikult ei ole, nad lähevadki] ja praegu näiteks eelmise aasta see kõige tublim tudeng, kes meil oli, läks Saksamaale, [nimi] läks Saksamaale. **[V5 (TV):** Ja ma ei ütle, et nad tagasi tulevad] **[V2 (TV):** Kas nad läksid erialasele tööle?] Jaa [nimi] on kuskil erivajadustega laste koolis.

I17 V5 (TV): Minu kursuselt läksid 3 või 4 tüdrukut Rootsi tööle, puhtalt palga pärast [**K:** Ja samal erialal?] meie erialal jah **[V3 (TV):** Aga see ei pruugi olla üks ju õpetaja, aga kui sa oled selle erivajadustega laste koolis abiõpetaja, lihtsalt see mis meie puhul on, et me ei lähe, sest me oleme selles eas, et me ei ole enam sellised, kellel peret ei ole, noh mul on pere siin, et noored lähvad ja see tähendab seda, et tegelikult neid noori enam peale tulemas ei ole, ja siis tulevad need, kes ei saagi mujal pool hakkama]

Kokkuvõtteks

Vestlustes eripedagoogidega tuli välja, et nende töö tervistkahjustavaks teguriks on pidev vaimne pingeline, kuid ka füüsilised raskused. Vaimset teeb töö raskeks pideva enesekontrolli vajadus, mis on erivajadustega laste õpetamiseks äärmiselt vajalik, kuna pedagoog peab suutma alati säilitada rahu ja toime tulema laste eripärast tingitud raskustega. Füüsiliste raskuste poolest nimetati kahte nähtust – ühelt poolt tahavad vaimse erivajadusega lapsed mängida veel väikelapse mängu (nt hüpitamine), mis nõuavad pedagoogidelt füüsilist pingutamist, teiselt poolt tuleb ette juhtumeid, kus pedagoogid peavad jõuga kinni hoidma agressiivset last, et ta saaks ennast ja teisi vigastamata maha rahuneda. Töö keerukuse osas nimetati ka korduvalt seda, et kuigi töömaht tundide osas nädalas võib olla ca 35 tundi, on tegelikult tehtava töö hulk suurem. Töökoormus kasvab õppematerjalide ettevalmistamise arvelt, kuna erivajadustega lastele õppematerjale on vähe ning olemasolevad materjalid ei sobi kõikidele lastele ühtmoodi, mistõttu on pedagoog kohustatud tunni läbiviimiseks ise materjale välja töötama.

Vestlusingides tuli välja, et kui rääkida üldiselt **VAP-i teadlikkusest eripedagoogide hulgas**, siis seda hinnati pigem halvaks. Tõdeti, et teadlikkus on tulnud pigem juhuslikult tänu sellele, et mõni kolleeg on staaži välja teeninud ning pensionile siirdunud. Toodi ka välja, et **nõutud 15 aasta eripedagoogi staaži täitudes tavakoolidesse ümber asumist ei plaanita, kuna oma valdkonnas tuntakse end kompetentsemana ning tahet tööd edasi teha jagub**. Samas

mööndi, et mida kauem seda tööd teha, seda sagedamini tulevad mõtted tööst loobumise kohta.

VAP-i kadumine põhjustaks eripedagoogide hulgas pettumust ning tõenäoliselt oleks ka rohkem neid, kes vaimse tervise säilitamise nimel töölt lahkuksid. Toodi välja, et eripedagoogide töö erineb oluliselt tavakoolide pedagoogide tööst, mistõttu nende eristaatust tuleks ka kuidagi märkida või tunnustada. VAP süsteemi kadumisel tuleks see kindlasti millegagi asendada. Lisaks mainiti ka seda, et kuigi arvud näitavad, et erivajadustega laste koolides õpilaste hulk kahaneb, pole see tingitud selliste laste hulga vähenemisest, vaid tõsiasi, et erivajadustega lapsed pannakse sagedamini tavakoolidesse. Vajadus eripedagoogide teadmiste ja oskuste järele on pigem kasvamas.

Praegu kehtiva VAP süsteemile alternatiivide leidmise osas olid eripedagoogid ideede poolest produktiivsed, välja toodi neli võimalust:

1) „5+1“ – vestlustes toodi korduvalt välja, et eripedagoogide jaoks on oluline nn „akude laadimise“ võimalus. Kuigi suvepuhkus annab teatava võimaluse end välja puhata, ei peeta seda piisavaks. **Alternatiivina kirjeldati mõnel pool Euroopas rakendatavat süsteemi, mille kohaselt eripedagoogil on pärast viis aastat töötamist õigus ühele tasustatud aastale, mida ta võib kasutada enesetäiendamiseks või lihtsalt tööst puhkamiseks.**

2) Kõrgem töötasu – leiti, et eripedagoogide töö on raskem võrreldes tavakoolide pedagoogidega. Suurema staažiga pedagoogid mäletavad, et varasemal ajal oli eripedagoogidel ette nähtud neljandiku võrra kõrgem palk kui tavakooli pedagoogil. Sellise vahe taastamine võiks olla üheks töö raskusi kompenseerivaks vahendiks.

3) Staažiarvestus – süsteem, mille kohaselt eripedagoogi töötasu kasvaks vastavalt kogunenud aastate staažile (nt 5, 10, 15 aasta täitumisel). Sellise süsteemi plussina toodi veel välja, et tegelikult on eripedagoog „küps“ ca 14-15 aastaga ning kogunud inimeste tööle jäämise motiveerimine on äärmiselt vajalik.

4) VAP ja osakoormus – **poolehoidu leidis ka mudel, mille kohaselt oleks teatud staaži saavutamisel võimalik vähendada töökoormust sissetulekus eriliselt kaotamata. Ehk siis vähenenud koormusest põhjustatud palgavahe kataks pension. Selline süsteem oleks kasulik mõlemapoolselt, kuna säiliks suurte kogemustega spetsialistide rakendamine ning spetsialist saaks töötada väiksema koormusega, mis vähendaks läbipõlemise riski.**

Kolmepoolse osalusega (töövõtja, tööandja, riik) pensioni kogumise osas olid eripedagoogid skeptilised, kuna praegune tavapensioni sambasüsteem näitab end pigem miinuses kui plussis

olevat, ning leiti ka, et **pole lihtsalt sellist sissetulekut, millest võiks veel raha tuleviku tarbeks kõrvale panna.**

Lennundustöötajad

Lennundusvaldkonna töötajate hulgas on väljateenitud aastate pensioni saavate hulk 2012. aastaks võrreldes 2006. aastaga mõnevõrra kasvanud (225-lt 269-le), kahanenud on aga töötavate pensioni saavate töötajate osakaal (68% 2006 ja 41% 2012). Valdav osa lennundusvaldkonna VAP saajatest on lennukoosseisu töötajad (2012 on neid 213). Lennukoosseisu pensionäridest suurem osa 2012. aasta aprilli seisuga edasi ei töötanud (töötamist jätkab 37,6%). Tööd jätkavatest pensionäridest sai 42% suuremat sissetulekut kui 1600 eurot ning 27% väiksemat sissetulekut kui 400 eurot, ülejäänute sissetulek jäi 400 ja 1600 euro vahele.

Töötamist jätkab $\frac{3}{4}$ lennujuhtidest pensionäre, kelle koguarv 2012. aastal on vaid 16. Pea pooled tööd jätkavatest lennujuhtidest saavad palgasissetulekut vahemikus 400 kuni 800 eurot ning vaid neljandik üle 1600 eurost sissetulekut.

Veelgi väiksem on insener-tehnilise töötajaskonna pensionäride hulk – 13, kellest vähemalt pooled jätkavad töötamist. Saadava töötasu osas on võrdselt esindatud kõik sissetulekugrupid, välja arvatud üle 1600 euro saajad, keda insener-tehnilise personali osas polnud. Väljateenitud aastate pensioni saavate stjuuardite ja stjuardesside hulk on 2012. aastal 27 ning töötamist jätkab neist 41%. Tööd jätkavatest stjuuarditest/stjuardessidest said pooled sissetulekut 400 kuni 800 eurot, üle 1200-eurost sissetulekut selle eriala pensionärid ei teeninud. Alarühmade lõikes sõltub pensionile jäämise vanus ametirühmapõhistest nõuetest. Kuna lennundusvaldkonna alla käib neli erinevat VAP-i-õiguslikku ametit, millest igaühel on erinevad nõudmised ja eeldused väljateenitud aastate pensionile saamiseks, erineb mõneti ka realselt pensionile minemise vanus. Sellest tulenevalt jäävad pea pooled lennukoosseisu töötajad väljateenitud aastate pensionile 44. eluaastata täitumise järgselt, 55-aastasena ja vanemana on pensionile jäänud 8% lennukoosseisu töötajatest. Lennujuhtide osas on senised pensionärid väljateenitud aastate pensionile siirdunud vanusevahemikus 50 kuni 54, ühe hilisema erandiga. Insener-tehnilise personali valdavaks väljateenitud aastate pensionile siirdumise vanusevahemikuks on 55 kuni 59. Stjuuardite ja stjuardesside valdavaks väljateenitud aastate pensionile siirdumise vanusevaheks on sarnaselt lennujuhtidega 50 kuni 54 (Jõeorg 2012).

Järgnevalt esitame koondülevaate lennundustöötajatega tehtud intervjuudest.

Ametirühma tööalase tegevusega seotud terviseprobleemid

Lennujuhi töö on ülimalt stressirohke ja võib põhjustada mitmeid haigusi.

I10 V2 (TV): Lennujuhi töö loetakse maailmas /.../ üheks stressirohkemaks tööks, ehk siis pluss veel see, et sa päevast päeva töötad siis kuvaritega, silmanägemine, närvikava, südame -ja vererõhkkonnahaigused, et mis kõik võivad sinna peale tulla./.../. Ehk siis kui sul on, mis iganes, kõrge vererõhk, mingisugune krooniline haigus, silmanägemine läheb ära see on individuaalne, et kuidas kellegi stressitaluvus on.

I8 V (TVE): /.../ vist oli see vererõhk oli äkki või oli selline /.../ infarkte on olnud. Ma, ma arvan, et siin oskab, osatakse statistiliselt paremini vastata või vastaks uuringud välismaalt, sest meil ei ole olnud juhuseid, kus keegi oleks pidanud lahkuma. Meil on olnud küll juhuseid, kus kellegi litsents on ajutiselt peatatud, ei tegelikult oli üks tüdruk, kellel oli südamerütmihäire vist, kes suhteliselt ka kahe aasta pärast vist pidi töö lõpetama, et temal oli see, et see on jah olemas üks.

I8 V (TVE): Jah ja seda, see on stressirohke töö, ma tulen ikka tagasi. See on väga suurte nõudmistega töö ikkagi, et ee et ee meil lennundusvaldkonnas nagu süsteemid uuenevad ju vahetpidamata kogu aeg, et sa pead olema ka valmis õppima ja ilmselgelt siis see tekitab samamoodi stressi tal, pärastpoole on muidugi uued süsteemid on muidugi uuemad ja paremad, aga ka protseduurid ja kõik muutuvad, nii et ka see on stressirohke.

T13 (TVE): Stressirohkes keskkonnas aastaid tööd tehes kaasneb paratamatult suurem tõenäosus tervise kahjustumisele ning töövõime võib langeda niivõrd, et mingil hetkel enne üldist riikliku pensioniiga pole võimalik lennujuhi tööd jätkata.

Seoses vanusega võib sooritusvõime väheneda.

I10 V3 (TV): Ja kindlasti nagu, kui sa oled üle viiekümne on siis nagu stressitaluvus ja ka reaktsioon on juba teine, eks ole nagu, et sellepärast see ongi nagu füüsis mida inimene võiks ka nagu, et jah et kui nii-öelda kui tugev sa oled veel, eks ole nagu. Aga noh inimesed on nii erinevad, et jah, et mõni ütleb ka nagu 45ndal aastal, et jah, et ma ei ole nii tugev, enamus ka. Mõni ütleb ka 50ndal, et jah, ma veel saan ka edasi jätkata

I1 V(TA): Miks nad võib olla ei saa oma operatsioonilist tööd teha on ühest küljest sellepärast, et nende kiirus väheneb vanemaks saades ja mõned saavad oma kogemuse najal seda kiirust kompenseerida ja mõned ei saa. Nende tervis on ikkagist halb, neil on iga aasta tervise kontroll ja neil on päris karmid tervise nõuded.

I1 V(TA): Pigem see on nagu sellised teemad, mis tulevad vanusega või võib olla ka tööga, et süda, vererõhk ja nagu sellised asjad.

Tervist positiivses suunas mõjutada võivad abinõud

Pingelise töö mõju võiksid aidata maandada pikem puhkus, lühem tööaeg ja täiendavad taastumisvõimalused.

I8 V (TVE): näiteks võiks ju olla seaduses kirjas pikem puhkus lennujuhtidele, lühemad töönädalad, muiide see on väga ebaõiglane, et lennujuhid on ära võetud lühendatud tööajast [**K:** Millal see juhtus, oskate öelda?]. See juhtus ikkagi mõned ajad tagasi. Meile hetkel kehtib tavaline tööaja norm, mis on 40 tundi, et ee, et ee lühem tööaeg oleks nagu kindlasti aitaks kaasa sellele, kui see oleks seaduslikult reguleeritud, siis see oleks üks võimalus, võimalik oleks ka erinevad soodustused tervisespordikeskustes ja muidugi siis ikkagi see pikem puhkus ja varasem võimalus ikkagi varasemalt ka see pensionile minna, et sul oleks selline võimalus olemas, sest muidugi kui inimene on igatpidi, noh kuidas ma ütlen siis, terve ja elujõus, siis ta ei tahagi minna veel.

I8 V (TVE): /.../ lennujuhtidele võiks kehtida kindlasti ka lühendatud tööaeg.

T13 (TVE): Riik peaks võimaldama lennujuhile tema aktiivsetel tööaastatel mitmekülgseid võimalusi tervise hoidmiseks: pikem puhkus, lühem tööaeg, erinevad soodustused tervise ja spordikeskustes, tervisealane teavitustöö jne.

Informeeritus VAP-ist

Teadlikkus VAP-ist võib olla erinev.

I8 V (TVE): Sellest ei räägita üldse.

I8 V (TVE): Ma arvan, et see ei tule üllatusena, mina tegelikult mäletan küll seda, seda räägiti ammu.

I5 V1 (TA): Teadlikud ja, noh mina võin küll öelda, et nad on ka huvitatud. No muidugi ei ole nüüd viimase paari aasta kogemus mul puudub, aga ennem seda küll, väga kergekäeliselt seda ikkagi ei võeta.

I1 V (TA): Nad on sellest teadlikud /.../ lennunduses on tugeva assotsiatsioon, kes on väga teadlik oma õigustest /.../ mina ei vaata, et millal kellelgi aeg täis saab, et see on ikkagist iga inimene ise teab, et millal tal see aeg täis saab.

Noorte jaoks pole VAP aktuaalne teema.

I1 V (TA): Ma arvan, et eriti ei ole /... [teadlikud VAP-ist tööle tulles]. Ükski noor /.../ ei mõtle sellele /.../. Ma arvan, et noored on väga ei arvesta sellega. Nad ei tea ju, selles mõttes et ega siis lennujuhi ametist suurt ei teata, et nad võib olla ei oska mõeldagi selle peale, et nad üle viiekümne aastast seda tööd enam teha ei taha, nad ei oska sellega nagu arvestada, ma arvan, et nad selle peale ei mõtle.

I5 V1 (TA): Ütleme niimoodi, et ega [**I5 V2 (TA):** No mina arvan, et jälle see sama jutt, et kui need noored tulevad, siis nad ei tule tegelikult] pensioni pärast [**I5 V2 (TA):** ja /.../ sellepärast ja ma arvan, et nad nagu väga ei tea ja nad pole ka huvi tundnud ausalt öeldes selle vastu, et

selline asi on üldse olemas] Et tegelikult me nüüd nagu ka ei afišeeri seda kuskil, et ilmselt nad kogemata viivad ennast kurssi. [I5 V2 (TA): kuulevad kolleegidelt ja selles mõttes, siis kindlasti neile tundub, et oh jumal see on nagu nii kaugel et] 10 aastat see on pikk aeg jah

I10 V2 (TV): *Ma arvan meil on nii, meil on tegelt see lennujuhtide seltskond on nüüd nii noor, et ma ei usu, et keegi praegu üldse vaevab oma pead pensionitega.*

I10 V3 (TV): *Meil on jaa väga suur vahe nendel inimestel, kes on juba pensionil, kes alles praegu lähevad pensionile, need kes järgmisena tulevad, see on liiga suur vahe, aja vahe on suur, üle 10 aastat vist.*

VAP-i küsimused tõusevad üles aeg-ajalt, teatavate ajavahemike järel, ja võivad seonduda seadusemuudatustega.

I5 V1 (TA): *See oli [teema], mina mäletan viimane suur puhang oli siis, kui oli see ee seadusemuudatus, et stjuardessidele seitsme ja poole asemel oli nüüd 10 aastat vaja lennata, siis käisid inimesed rääkimas /.../, see on nagu hooti, ma ei tea, millest see tingib, mis selle tingib üldse, see huvi selle teema vastu on hooti. Kui ühel hetkel keegi hakkab rääkima arutama siis seda, seda siis ka arutatakse.*

VAP-i nõuete täitmist jälgitakse ka tööandja poolt.

I5 V2 (TA): *Tahan lisada, siis üldises plaanis me ikkagi seda ma ütlen, me ikkagi jälgime ütleme töögraafikute koostamisel ja lendude planeerimisel, et inimene ikkagi peaks selle 500 tundi nagu täis saama.*

VAP-i tähendus, olulisus, funktsioon

Lennujuhtidele annab VAP võimaluse varem pensionile minna, kuid ei taga äraelamist.

I10 V6 (TV): *Seaduse järgi me saame ju kümme aastat varem pensionile minna, põhimõtteliselt sellele pensionile, enda pensionile, kui need va vanapensionid on, praegu nagu 63 saavad pensionile vist jah, aga meie, meil on võimalus minna pensionile kümme aastat varem, aga jällegi see number, mis me saame seda pensioni, see on lihtsalt naljaga selline, loomulikult, et me ja mina praegu saan seda pensioni, aga loomulikult ma selle rahaga eest ei saa üldse elada. Ma ei saa isegi korteri üüri selle eest makstagi /.../ Asi on selles, et sellel pensionil ei arvestata üldse seda sotsiaalstaaži, seda sotsiaalkindlustusstaaži põhimõtteliselt, mis ma maksan, mis asutus maksab meie eest. Seda üldse ei võetakse arvesse, absoluutselt ja sellepärast ongi meil väike pension.*

I10 V6 (TV): No, kui ma kaotan töö, siis ma jään ainult selle rahaga, enam mul ei ole mitte midagi. [K: Aga Teil on võimalus töötada?] No praegu jah, töötamegi praegu, see pension ainult annab, põhimõtteliselt seda pensioni saab ainult kätte kui mul kaob see lennujuhi litsents, kui litsents on olemas ja ütleme, mul on 53 ja rohkem aastat, aga ma jätkan tööd, keegi ei maksa seda pensionit siis.

VAP on mõningaseks boonuseks töö lõpetamise vajaduse korral.

I1 V (TA): Ma tean, et tegelikult ei suuda [lennujuhid] seda operatsioonilist tööd üldjuhul nagu sinna kuuekümneni nii kui nii teha. Ja jaa selles mõttes on see nagu /.../ boonuseks, et nad saavad mingit kompensatsiooni siis juba varem.

Lennukoosseisu töötajatele on VAP teatava kindlustunde andjaks ootamatuste puhuks.

I5 V1 (TA): See pigem on nii, et kui sa nooruspõlves lendad oma 10 aastat ära üks ole, siis on pärast ükskõik mida sa teed, sa tead, et kui väsimus tuleb peale, siis sa, siis sa lähed, sul on võimalik varem koju jääda pensionile. Ma arvan, et see pigem motiveerib rohkem inimest ja töötajat ennast oma edasist elu planeerima.

I5 V2 (TA): No ma ei tea, kas see motiveerimine on õige sõna, kui pigem ta annab sulle mingi pisikese /.../ kindlustunde, mis iganes minuga ühel hetkel võib toimuda, minu tervisega või minu muude asjadega, siis vähemalt see on mul tagataskus nagu olemas [V1 (TA): Jah, et jah võib-olla tõesti siis niimoodi]

I5 V1 (TA): Jah, see on lihtsalt üks hüve, mis on, mis on /.../ ju riigilt jäänud et, et ilmselt on neid hüvesid siin muid ka, mille pärast olla.

Teised olemasolevad soodustused

Lennujuhtidel on põhimõtteliselt olemas ka litsentsikindlustus juhuks, kui tervisega midagi juhtuma peaks, aga see pole piisav edasise normaalse äraelamise kindlustamiseks.

I8 V (TVE): Meil ei olegi vastavaid näiteid [K: Ei olegi keegi nii olnud?], ma tulen jälle tagasi sinna, et /.../, et see on hea küsimus, aga noh meil on väga kindlad kah reeglid, et kui see tervis alt veab, siis tegelikult on üle neljakümneselt ee lennujuhtidel on olemas selline asi nagu litsentsikindlustus iseenesest, mis on põhiliselt tervisekindlustus.

I10 V2 (TV): Aga ikkagi see kindlustus ei kata su tulevikku [V6 (TV): No loomulikult ei kata] see on sul konkreetselt, kui sa miskil põhjusel [V6 (TV): Nagu litsentsi kaart on selline] lihtsalt litsents kaob ära ja sa ei suuda tööd jätkata. See on ikkagi ühekordne nii-öelda bonus sul sellena. [K: Näiteks silma] just, juhtub õnnetus, torkad metsas silma peast välja endal, ei saa

tööd teha, siis on, siis on olemas lennujuhtidel litsentsikaotuse kindlustused maailmas. Me töötame ka siis selle nimel, aga see ei kata sul ikkagi siis seda pensionipõlve.

Ümberkorralduste vajadused praeguse VAP-i osas

Leitakse, et VAP-i suurus ja staaži pikkus võiksid olla enam seotud.

I10 V6 (TV): Ja veel üks asi on väga imelik, ma lihtsalt toon siin teile näite, et meil töötasid lennujuhid kunagi, aga nad ammu lahkusid, seaduse järgi, et saada seda pensioni, on vaja töötada lennujuhina 12 aastat staaži, paljudel on väljatöötamisel 12, 13, 14 aastat ja nemad on ka nagu 53 ja vanemad praegu ja nad on ammu ka võrdselt nendel pensionitel, sama pension nagu mul, aga mul on lennujuhi staaž 33 aastat, nendel oli lennujuhi staaž 12, 13 aastat, aga pensioni me saame absoluutselt samasugune numbritega, no see absoluutne jama ja absurdne asi.

VAP peaks olema seotud saadava palga suurusega.

I10 V3 (TV): Järeldus on selline, et lennujuhi pension peab kindlasti on seotud lennujuhi palgaga.

I8 V (TVE): No võiks olla vähemalt 80% teenistusest, et inimene ikkagi suudaks jätkata oma elu ju, see 217 eurot on ju, lennujuhtide palgad üleüldiselt on ikkagi ju suhteliselt kõrged /.../ Meie põhipalk on 2090 euri, /.../ kõvasti üle keskmise palga ja, ja kui nüüd mõelda selle peale, et see langus oleks nagu nii suur, siis see ei ole jah siin motiveeriv tõesti ehk siis ikkagi, ikkagi nagu ma arvan, et ee selle lennujuhi viimase sissetuleku edasist maksmist või siis ee või siis tunduvalt suurema mingi protsendi või osa see maksmisest.

I8 V (TVE): See ei peaks olema niisama lihtsalt võib-olla suuremad numbrid, aga see peaks olema, võiks olla ikkagi mingisugune nagu normaalne selline protsent sinu töötasust või teenitud töötasust, sest sa oled ka riigile ju makse maksnud, noh ikkagi ju pikalt ja aastaid, selle pärast on nähtavasti ka need aastad olemas seal ju, eks ole sa oled töötanud ju nii kaua ja need aastad on mõjutanud sinu elu, ka selle stressi ja kõige selle, selle põhjal, et see on ju ikkagi nendele erialadele, kus on see põhjendatud, noh jah artistid või tantsijad jah.

Mõnede lennundusega seotud erialarühmade osas ei vasta tingimused enam VAP-i saamisele.

I1 V (TA): aga inseneridega on selles mõttes, et nad ei lähe ju pensionile, vaid teevad seda tööd edasi eks ole, aga lihtsalt praegu tänapäeva töötingimused ei ole enam seda õigust anda. /.../ et neid aparate, mis seda mille keskkonnas töötamine seda õigust andis, enam ei ole lihtsalt. Nii et on ports inimesi, kes on seal töötanud ja kes peaks sinna VAP-i ikka jõudma, sest tal on selleks

õigus, aga need kes on hiljem alustanud tööd, no neil ei ole, seal ei ole midagi nende jaoks ka muutunud, nad ei ole nendes tingimustes ka töötanud eks ole. Ma arvan, et neil ei olnud ka sellist ootust, et äkki nad saavad ka.

Soovid ja võimalused erialal töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt ja sellega seonduvad piirangud

Võimalusel jätkatakse VAP-i staaži täitumise järgselt nii lennukoosseisu ametites kui ka lennujuhtide seas töötamist, kuna VAP on saadava palgaga võrreldes ülimalt väike ja alternatiivseid töökohti ei pruugi samas ettevõttes leida.

I1 V (TA): *Ei nad ükski kes on saanud väljateenitud aastate pensioni, ei ole nagu /.../ koju jäänud.*

I5 V2 (TA): *Noh kuna me ilmselt praegusel hetkel oleme ikka nagu situatsioonis, et see väljatöötatud aastate pensioni siis rahaline pool on niivõrd väike, siis tegelikult töötajad töötavad kõik edasi.*

I5 V1 (TA): *Ja et ega väga ei ole lahkujaid sellel põhjusel, et ei, mul on nüüd VAP olemas [V2: Selle pärast ei ole ühtegi olnud siin] jah ega need töötajad /.../ siin oleneb, kuidas asjalood kokku jooksevad.*

I5 V1 (TA): *Et vabatahtlikult jah ju väga vähesed lihtsalt omal soovil lähevad ära.*

I10 V6 (TV): *Meil on inimesed, kellel on juba rohkem, kui 53 aastat, kellel on võimalik juba minna pensionile, aga nad jätkavad tööd, et nad valdavad seda litsentsi ja nad loomulikult ei saa seda penssi. Ta saab praegu lihtsalt seal palka, põhipalka ja kõik.*

I10 V5 (TV): *Kui on võimalik töötada, siis ma jään tööle, kui see juba tööandja arvab, et meid veel võib kasutada.*

I8 V (TVE): *Ei, ei lahku üldiselt töölt ikkagi, sellepärast et see põhiline põhjus on ikkagi see imeväike rahasumma, millest inimesed ei ela lihtsalt ära ja peale sellegi kui inimene tegelikult on täiesti ju tööjõuline ja igatpidi, miks ta peakski nagu lahkuma. Aga meie tööandja ka ei paku alternatiive, et kui sa ei saa teha tööd ühel noh sellisel vastutusrikkal ja stressirohkel ametikohal, mis iganes põhjusel, et siis ei tule sealt ka alternatiive vastu, aga see muidugi aitaks, seda küll.*

T13 (TVE): *Kuna VAPile siirdunud lennujuhile makstav pensioni suurus on temale viimati makstud töötasust ca 8%, rääkides netosummadest, siis ei ole sellise pensionisüsteemiga võimalik harjumuspärast elukvaliteeti säilitada.*

Erialaga võidakse olla seotud ka emotsionaalselt.

I5 V1 (TA): *Et siin on tõesti ma ütlen veelkord, ma arvan, et see on elustiil neil, ma arvan.*

Samas on olemas inimesi, kes tegelikult võiksid juba erialaselt töölt lahkuda.

I10 V6 (TV): *Meil on tõesti praegu kuskil paar, kolm inimest, no paar inimest on, täpselt ma ei taha nimetada nimesid, kes tõesti istuvad ja pingutavad praegu siis need aastad välja. Sellepärast, nendel pole kusagile minna, nad ei saa mitte kusagile minna praegu, nad lähevad ära siit, nad ei leia mitte midagi, neil ei ole tööd lihtsalt.*

I10 V3 (TV): *Mitte ainult lennujuhtimises, vaid üldse nagu ettevõttes ka nagu on sellised inimesed, kes on juba noh, vabandust, aga väga vanad ja peavad pensionile minema, aga pingutavad veel.*

Võimalikud lahendused töötee jätkamiseks erialale lähedasel tööl VAP-i staaži täitumisel

Lennujuhtide jaoks on mitmeid võimalusi lennunduse valdkonnas töötee jätkamiseks.

I8 V (TVE): *Lennujuht teeks, kui lennujuht on ikkagi töötanud aastaid lennunduses, siis ta võiks olla kas konsultant, instruktor, lennundus, lennuamet noh, lennujaamades, igal pool võib noh on seda tööd lennundusvaldkonnas ikkagi jah. Ma arvan ka Eesti lennujuhtide kogemused on nii head, nad võivad suunduda kas või välismaale isegi iseenesest samamoodi konsultantideks.*

Samas puuduvad konkreetsemad sellealased kokkulepped tööandja ja töövõtjate esindusorganisatsiooni vahel.

I8 V (TVE): *See on väga oluline hetkel. Meil käivad hetkel läbirääkimised firma juhtkonnaga just sel samal teemal, et mis saab inimesest, kui ee, kui ta on juba vanemaks saanud, aga ta ei ole mingil põhjusel suuteline enam oma tööd tegema lennujuhina, et mis tast saab kuna, kuna ikkagi see pension, väljateenitud aastate pension on ju ikkagi imeväike. Inimene tegelikult on ka tööjuline igatpidi, aga ta seda tööd ei saa teha, et me oleme küsinud ka oma tööandjalt, et mis võimalused meil siis on ja ega me tema, nende poolt ei ole ka saanud lahendusi, ei ole saanud kindlust, me praegu soovime seda lepingut sõlmida nendega väga, et meil oleks see, et see väljateenitud aastate pension on /.../ nagu väga väike hetkel.*

T13 (TVE): *Praegu ei ole tööandjal mingit kohustust pakkuda VAP-le siirdunud lennujuhile uut töökohta, rääkimata ümberõppevõimalustest. /.../ puudub teave, kas tööandja võimaldab ka edaspidi VAP-le suunduvatel lennujuhtidel jätkata /.../ tööd mingil muul ametikohal.*

Seni on probleemid lennujuhtide osas lahendatud, kuna tegevuse lõpetajaid on olnud vähe.

I1 V (TA): *Kui nad on suutelised mingit tööd tegema ja huvitatud, siis me oleme väga motiveeritud, sest praegu on pigem nendest inimestest puudu, meil ei ole nagu kedagi üle.*

I1 V (TA): /.../ kui mõni inimene sealt operatsioonilisest tööst välja tuleks, siis meil oleks talle midagi pakkuda, iseasi kas ta /.../ sobiks selleks tööks, et praegu nagu meil on olnud võimalus pakkuda neile vahetuse vanema tööd, nendest kes on praegu operatsioonilisest tööst välja tulnud.

I8 V (TVE): Ma pigem ütleks selle kohta niimoodi, et seda vajadust ei ole olnud hetkel,/.../ meil on mõned vanemlennujuhid küll vanemad, kes on suundunud nüüd operatiivselt töölt vahetusevanemaks, kus nad operatiivset tööd ei tee, aga küll nad jätkavad vahetusevanemana ja see ongi juba kus kasutatakse ära nende kogemusi, siis nemad koordineerivad vahetuse tööd ja noh siis nende palk on ka muidugi langenud.

Inimesed on ka ise töö vahetamise soovist õigeaegselt märku andnud.

I1 V (TA): Aga muidu on nad ju täiesti tööjõulised inimesed, kellel nagu pikk tööperiood võiks veel ees olla. Selles mõttes ma arvan, et selline võimalus ümberõppeks oleks kindlasti väga positiivne neile, et kui meil on võimalik midagi pakkuda ise, siis me seda pakume ja siis nad tavaliselt on seda tööd teinud ka enne, et nad ei oota kuni see VAP tuleb, et mis ma nüüd teen eks ole, tavaliselt nad juba siis näitavad varem initsiatiivi üles, et ma tahaksin midagi muud ka kõrvalt teha

I1 V (TA): Pigem nad juba ennem siis annavad märku, et nad ei taha operatsioonilist tööd enam teha ja siis me oleme nagu leidnud neile mingisugused võimalused siinemaani.

Samas võivad probleemid kerkida edaspidi, kui pensioninõuete täitjaid tunduvalt lisandub.

I1 V (TA): Ma ei oska öelda praegu, mis tegelikult kümne aasta pärast mis seisus me siin oleme.

Lennukoosseisu ametites liialt varakult uue töö leidmise üle mõtlema ei hakata.

I5 V2 (TA): Nii see ka ei ole, ikkagi see /.../ vanusepiir, naistel siis 53, et sinnamaani, noh nüüd on meil mõned üksikud, kes hakkavad sinna jõudma, alles siis nad hakkavad mõtlema mingi teise töö peale mingis lennundusvaldkonnas, kas siis lennujaamas või siin, enne mitte.

Soovid ja võimalused teisel erialal töötamise jätkamiseks VAP-i järgselt ja sellega seonduvad piirangud

Arvatakse, et motivatsiooni töötamiseks peaks ka erialase töö lõpetamise järgselt jätkuma.

I1 V (TA): Ma arvan, et nad [lennujuhid] on piisavalt noored ja elujõulised, et veel mingit muud tööd teha.

Paraku on Eestis erialaselt lähedase töö leidmine piiratud.

I10 V3 (TV): Eriti Eestis, eriti Eestis oleks /.../ näiteks, noh kui me toome need suured riigid, isegi Soome, eks ole, kui sa lähed pensionile, siis sa ikka saad mingisuguse, ma ei tea, lisatöö instruktorina, koolitaja, noh et mingi nagu väike nagu töö eks ole, et siis natuke võib-olla teenida. Eestis kui sa lähed pensionile lennujuhina, siis on, siis on praktiliselt lõpp.

I10 V3 (TV): Selle pärast, et nagu, et mujal ei ole nagu selle ameti jaoks tööd, et mis ma teen lennujuhina, kui ma olen üle viiekümne aasta, eks ole, et Tallinnas nagu tööd minu jaoks ei ole eks ole, nagu liiga vana, ütleme niimoodi, et kus siis veel, on ka seal täis ja palk on ka seal ma arvan väike, Tarkon on ka täis, et ei ole kuhugi minna, võib-olla lennuametisse.

I10 V5 (TV): /.../ aga lennujuhtidel on selline probleem, et ee neil on nii spetsiifiline eriala, et kusagile minna veel, see võtab aega ja oskusega natukene omandada. Ee meie tehniline pool on kindlasti, mis me teame, siis on võimalik me teadvused kasutada kuskilt mujal, aga ja me selline küsimus, et see tuleb üles leida mingid töökohad.

I10 V5 (TV): No see on tehniline teenindus nagu [K: Näiteks?] nagu telerite parandus, arvutite parandus ja ma ei tea, kas isegi mingid elektritööd teha, siis mis seotud sellega tööd, aga nüüd läheb järjest hullemaks.

VAP-i kaotamise võimalikud mõjud

VAP-i kaotamisega võib kaasneda pettumus ja rahulolematuse: inimesed jäävad ilma millestki, mida neile lubatud on.

I1 V (TA): Need, mis on ju välja kirjutatud, need on ju niikuinii jäävad eks ole, ega neid ju keegi ära ei võta. Et ma arvan, et inimesed, neile on ju midagi lubatud, eks ole, nad on millegagi arvestanud. Ma arvan, et nad on päris pettunud, ütleme võib olla seal need kes nagu, kellel on võib olla natuke sinna jäänud.

I1 V (TA): Ma arvan, et kui see on niimoodi, et järgmine aasta enam ei ole, siis on meil siuke punt rahulolematuid inimesi, kes tegelikult on pettunud, võib olla siis mitte nii väga tööandjas, kui riigis eks ole.

I5 V2 (TA): Ma ei tea, kas tööandja seisukohalt midagi muutub, noh pigem see töötajate, /.../ kes on ikkagi sellele nagu mõelnud ja et tal oleks mingi pisukenegi kindlustunne, siis nad on kindlasti äärmiselt nõrдинud, sest ee sest ma olen nagu sellesse panustanud ja kui ma olen olnud ikkagi ettevõttes juba, mõned on meil siin 30 aastat lennanud.

I5 V1 (TA): See on selline jälle pettumus süsteemi ja riigi suhtes /.../ sest et mina näiteks tõesti teadlikult lendasin täis oma pensioni seitse ja pool aastat, pidasin väga ranget arvestust ja võtsin vastu kontorist töökoha ja siis muutus aasta pärast, tuli kümme aastat. Okei, mul on võimalus iseenesest teoreetiliselt mul on võimalus minna ja veel see kaks ja pool aastat lennata, aga olgem

ausad ma olen väga kurb selle pärast./.../ Mina küll pingutasin selle nimel, aga ma ei lähe sellepärast ettevõttest ära, sest pigem see annab mulle šansivõimaluse seda juurde, juurde teenida.

T13 (TVE): Kui riik, kes on sisuliselt ka tööandja, kaotab VAP-i, siis lennujuht, kes stressirohke töö tegemisega riskib pikemas perspektiivis ise enda terviseга, võib kõrgemas eas kaotada motivatsiooni anda oma panus Eesti lennunduse arengusse. Samuti näitaks selline käitumine üles ka hoolimatut suhtumist.

Esitati ka seisukoht, et VAP-i kaotamine ei omaks erilist mõju, kuna praegune VAP on väga väike.

I10 V3 (TV): *Asi või-olla ongi nagu selles, et me eriti nagu vahet ei näe, kas ta on või ei ole, [V2 (TV): Jah] sellepärast ta on nii väike, et [V6 (TV): See on niivõrd pisike summa, et ma üldse ei näe vahet, kas olen ma pensionil või ei ole ma pensionil] huvitav on vaid see, et palju ma täna saan raha kätte ja siis ma otsustan ise, mis ma sellega teen, teenin.*

Tööandja esindaja oletab, et VAP-i kaotamisel nõutakse selle asendamist tööandjalt.

I1 V (TA): *No kõige pealt kindlasti kasvaks surve [töövõtja esindusorganisatsioonile], kes siis ilmselt hakkab nagu tööandja käest siin seda sama välja nõudma, ma kujutan ette.*

Lennujuhtide osas on VAP-i kaotamise mõju raske prognoosida, kuna VAP-i taotlemiseni jõudmine võtab valdavalt veel aega.

I8 V (TVE): *Meil ei ole ju kogemust nagu ma ütlen, nii et mul on väga raske öelda, mis siis muutuks täpselt /.../ suure tõenäosusega ikkagi kui lennujuht ei ole võimeline siis riikliku pensionini seda tööd jätkama, samas siis alternatiivseid variante nagu üldse ei ole, on võimalik ju stressi tõus, veel varasem nagu läbipõlemine või selline asi, see on ikkagi nagu sotsiaalne garantii või tagatis, mis, mis võiks, võiks olla, ehki ta on hetkel väike. Ma arvan, et see oleks see muutus. Mul on nagu natuke raske rääkida selles mõttes, et meil ei ole keegi veel siirdunud sinna kuna ma ütlen, et see kogukond on nii noor.*

T13 (TVE): Kui VAP-i üldse ei oleks, siis on hetkel keeruline öelda, mis muutuks, kuna puudub kogemus (lennujuhid on kõik nii noored, et realselt VAP-i kasutada ei ole olnud vajadust). Suure tõenäosusega ei ole lennujuht võimeline riikliku pensionini lennujuhi tööd tervislikel põhjustel jätkama. Olulisel kohal on siin ka n-ö läbipõlemise võimalus.

Ettepanekud VAP-i võimaliku kaotamisprotsessi osas

Vaja oleks üleminekuperioodi. et inimesed teaksid muutuseks valmistuda.

I5 V1 (TA): /.../ siis ta kindlasti ei tohiks olla väga niimoodi järsult, nüüd sellest kuupäevast ja kõik, see peaks ilmselgelt olema mingi ülemineku periood ja et inimesed noh teaksid juba ette et, et ära üldse planeerigi sealt seda varasemat kojujäämise võimalust. Ma ei tea, võib-olla tänapäeva inimesed on natuke teise mõtlemisega, need noored ja kõik aga, aga no ma ei tea, ma küll ei arva jah, et inimesed, kes on isegi siin juba viis aastat töötanud nad, nad juba teavad, et kümme aastat töötades on see võimalus, et ee ja see ülemineku periood peaks kindlasti olema.

VAP-i võimalikud asendusmehhanismid

Lennujuhid ja nende esindajad töid VAP-i asendusvõimalusena välja tööandja pensioni sisseseadmist.

I10 V2 (TV): /.../ tööandja pension või mis iganes, et ta saaks normaalse palgaga ja õigel ajal minna ära, et ta ei paneks selle oma, nii-öelda selles lõpu /.../ ajas seda endale veel seda tervise riski veel juurde tänu sellele stressile et, /.../ see edasi töötamine, vähemalt see konkreetselt lennujuhtimise alal, see on nagu, see on väga ohtlik asi, pigem just välja sellest asjast.

Ettevõtte poolt makstavat pensioni võiks toetada ka riik. Arvestatava suurusega pensioni nimel võiks ka töövõtja olla nõus praeguse sissetuleku mõningase vähenemisega.

I10 V3 (TV): /.../ riik peab /.../ või võiks teha sellised soodustused, kui ettevõtja maksab oma pensioni töötajale ehk siis noh jah, et minu jaoks nagu, kui mina olen juba üle neljakümne eks ole, mina olen rohkem huvitatud sellest noh kuna mul on juba noh oma korter või siis seal maja või mida iganes, eks ole, mina olen rohkem huvitatud sellest et, et minu pension on tagatud eks ole, et jah. Mind võib-olla hetke see tänane number, see palganumber ee noh see suur nii-öelda see suurus nagu, see võiks olla nagu vähem eks ole nagu, aga ta võiks olla nagu suunatud rohkem nagu pensionile, et lihtsalt on meil hetkel nagu sellised tingimused, et jah ma tahan täna saada kõik raha, mida ma saan eks ole, et kuhugile panna, et saaks ka pensionil ka elada.

Tööandja pension motiveeriks ka töövõtjat, et ta jätkaks töötamist samas ettevõttes ega lahkuks Eestist.

I10 V3 (TV): Jah, tööandja pension, aga sellel peab olema nagu, noh riik peab soodustusi teha, kui ettevõtja maksab pensioni ja ka, ka sellel on ka teine nii-öelda pluss, et siis see motiveerib töötajat ja nagu, kui ta teist, hea et ta nagu ühes ettevõttes on, et pigem nagu see staaž ju motiveerib, et jah, ma jään sellesse ettevõttesse sellepärast, et mul on selline ka pensioni ei kao et [V2 (TV): Miks mitte jah] ja see ka nagu motiveerib nii võib kuidagi nagu hoiab inimesi siin Eestis eks ole jah, et ma ei tee niimoodi, et jah ma lähen töötan viis aastat Norras, tulen tagasi eks ole jah ja [V2 (TV): Saan vara pensionile] jah, jah.

Tööandja poolt on ka lennunduses mõeldud oma pensionikindlustussüsteemile, mis vajaks samuti riigi toetust.

I5 V1 (TA): *Me oleme küll mõelnud muideks kindlustussüsteemi, sellist pensionikindlustust sisse viia inimesele, aga see on alles mõttefaasis, see ka eeldab mingisuguseid ressursse, et ee, et noh võib-olla seda tulevikus, aga see samas, see ongi, noh ma ei tea, minu tunnetus selles osas on, kui riik on seadnud inimestele ootused, et siis noh kas nüüd tööandja peaks seda tõesti oma õlule võtma, kas võib-olla siis võiks ka selle nii-öelda pensionisüsteemi kindlustuse ka osaliselt riik enda kanda võtta. Me võime ju samamoodi ka siis koostöös midagi välja mõelda äkki hoopis.*

Samas väljendatakse töövõtjate poolt pensionifondide toimivuse osas tugevaid kahtlusi.

I10 V2 (T I10): *Ehk siis jah, praegu vaadates neid pensionifondide tootlikust ja siukest asja, siis on see pensionisambad ja see on täiesti nagu mõttetu rahapaigutus. [V3 (TV), V6 (TV): Absoluutselt jah.] See ei, see ei soosi absoluutselt seda pensioni kogumist kuskil fondides ja asju [V6 (TV): Inflatsioon sööb need kõik raha ära nagu nii] just [V3 (TV): Viimane aasta noh näiteks ka nagu, et see saab, see võib alla kukkuda nagu ühe päevaga ja, ja sa ei näe oma raha ja keegi ei vastuta ka].*

Toimetulek tuleks garanteerida ka neile, kes on tervislikel põhjustel erialase töövõime kaotanud.

T13 (TVE): Alternatiivina VAP-le näeme võimalust, et tööandja, kui riigi esindaja, jätkab lennujuhtidele, kes on tervise tõttu töövõimetuks jäänud, nende viimase töötasu maksmist.

Neil, kes erialaselt töölt lahkuvad, võiks olla kasutada ümberõppe periood, mille jooksul garanteeritakse ka mingil tasemel sissetulek.

I1 V (TA): */.../ mingisugune ümberõppe periood /.../ et kui tal on võimaldatakse mingi ümberõpe ja /.../ ka sissetulek sellel ajal, kui sa ümber õpid. /.../see oleks igati mõistlik, kui arvestada seda, et inimesi jääb järjest vähemaks, kes tööl käivad.*

Kokkuvõtteks

Lennundusvaldkonnas puututi uuringu käigus kokku eelkõige lennujuhtimisvaldkonna inimestega. Otseselt lennundusega tegelevate inimeste osas jäid kokkupuuted mõistetavatel põhjustel (läbirääkimised uue kollektiivlepingu teemal; ettevõtte juhi vahetus; saneerimine ja suuremahulise koondamise teated) vaid põgusaks, pilootide intervjuerida ei õnnestunudki. Samas võib oletada, et pilootide olukorral on küllalt palju sarnasust (ülimalt kõrge vastutustase, kõrge töötasu, pidev terviskontroll, madal VAP) lennujuhtide omaga.

Lennujuhtide töö on ülimalt vastutusrikas, oluline on täpsus, sest eksimustel võivad olla katastroofilised tagajärjed. Kõrge stress on põhiliseks lennujuhi ameti VAP-iõiguslikuks tegev tegur. Spetsiifilisi terviseprobleeme otseselt välja tuua ei saa, sest pingest tingitud probleemid

võivad olla erinevad. Samuti on lennujuhtidel põhjalik ja rangete nõuetega tervisekontroll, mida mitte läbides oma ametis jätkamine pole võimalik. Tervise säästmise osas käidi välja ideid lühema tööädala ja pikema puhkuse näol, mis aitaksid tööpingega paremini toime tulla.

Kuna alates 1990. aastatest koolitatud lennujuhte pole olulisel määral veel VAP-ile siirdunud, puuduvad üldiselt kogemused, mida VAP-i väljateeninud lennujuhtidega peale hakata. Senini on lennujuhi tööst tervislikel põhjustel kõrvale jäänutel olnud võimalik asutuses tööd jätkata. Üldiselt võetuna aga pole senini keegi (tööandja, töövõtjate esindus) eriti selle peale mõelnud, mida hakata peale ja kuidas võimalikult hästi rakendada endiste lennujuhtide teadmisi ja kogemusi. Praegusel ajal aga käivad vastavasisulised läbirääkimised tööandjaga töövõtjate esinduse eestvedamisel.

VAP-ist rääkides tõdeti, et sellekohane teadlikkus on pigem halb. Eriti teadlikkus tõsiasiast, et VAP-i summa on väike, moodustades hetkel umbes kümnendiku töötava lennujuhi palgasissetulekust. Vestluses toodi ka välja, et tegelikult VAP-i staaži täitudes töötataksegi võimalust mööda edasi, sest pension on äraelamiseks liiga väike, ent vanus ja väga spetsiifilised oskused/teadmised ei võimalda tööturul edukalt konkureerida.

VAP-i kadumise korral oleks valdavaks emotsiooniks pettumus. Mil määral VAP-i kadumine valdkonda veel mõjutaks, ei osatud prognoosida, võimalikuks peeti varasemat läbipõlemist.

VAP süsteemi muutmisel märgiti vajalikuks sujuvat üleminekut, mis ei põhjustaks õiguslikele töötajatele ülemääraseid probleeme. Toodi välja näide, et kui viimati õhupersonali VAP-i staaži tingimusi muudeti, oli neid, kes omateada olid staaži välja teeninud, kuid muudatuste tõttu pensioni ei saanud.

VAP-i süsteemi osas tõstatati küsimus, **miks ei arvestata VAP-i maksmisel piisavalt kogu lennujuhina tehtud töö staažiga.** Toodi välja, et praegusel ajal on eelkõige lennujuhtimise pealt VAP-i saajad need, kes on seda tööd teinud minimaalselt nõutud aastate jagu. Edaspidi aga hakkaksid lennujuhtidest VAP-ile jõudma need, kes on sama tööd teinud 25 aastat ja enam. Leiti, et staaž peaks pensioni määramisel enam kajastatud olema.

Alternatiiviks VAP-i kaotamisel nimetati tööandja pensioni, eri osapoolte panusel põhinevast pensionifondist arvati pigem negatiivselt, kuna praegused fondide tootlikkuse näitajad ei julgusta sellisesse tulevikku kindlustavasse süsteemi investeerima.

Meremehed

Ujuvkoosseisu kutsealade osas on väljateeninud aastate pensioni saajate arv 2012. aasta seisuga võrreldes 2006. aasta tulemustega väga suurel määral langenud – 766-lt pensioni saajalt 133-le.

2011. ja 2012. aasta 7 kuuga lisandus vaid 7 esmakordselt väljateenitud aastate pensioni määratud isikut, kellele kõigile pension ka välja maksti. Siinjuures tuleb ära märkida, et väljateenitud aastate pensioni saavate meremeeste hulga langus on tõenäoliselt tingitud tõsiasjast, et enam ei eksisteeri VAP-iõiguslikele tingimustele vastavaid meresõiduluseid, mistõttu pole ka sellistes tingimustes töötavaid inimesi. See-eest on kasvanud nende pensionisaajate hulk, kes jätkavad pensioni saamisega paralleelselt ka töötamist (36% 2006, 49% 2012). Kolmandikul tööd jätkavatest pensionäridest oli saadav palk 2012. aasta aprilli seisuga üle 1600 euro, 23% jäi see vahemikku 400 kuni 800 eurot ning alla 400 euro sai 15% töötavatest VAP-i meremeestest.

Vanuse poolest siirdub väljateenitud aastate pensionile vahemikus 45 kuni 49 aastat pea kaks kolmandiku meremeestest, neljandik siirdub pensionile vanuses 50 kuni 54 aastat. Varasemat (enne 45-aastaseks saamist) ning hilisemat (55-aastaselt ja varem) pensionile jäämist esineb iga kümnennda ujuvkoosseisu kutseala esindaja puhul. Alla 40 aasta vanuses pensionile minejaid meremeeste hulgas pole (Jõeorg 2012).

Järgnev ülevaade põhineb kahe meremeeste esindusorganisatsiooni esindajatega teostatud intervjuudel. **Kuna VAP-iõiguslike meremeeste küsimus pole eriti aktuaalne** (vt esimene alateema), **on intervjuude väljavõtetes pensionivaldkonda käsitletud laiemalt**, võimaliku teise saadava eripensioni (soodustingimustel vanaduspension) plaanis.

VAP-iõiguslikud ja mitteõiguslikud meremehed

Intervjuueritav töö välja, et VAP-i saamise õigus seondub laevadega, mida Eestis enam pole ja hetkel töötavaid meremehi see reeglina ei puuduta.

I19 V (TVE): *Asi on selles, et meil, meremeestel, on kahte liiki pensioni. Esimene on pension, mis meie meremehi ei puuduta. See on väljateenitud aastate pension. Saate aru? Meisse see ei puutu. Need on täiesti teist tüüpi laevad, mis satuvad esimesse nimekirja ja käivad väljateenitud aastate grupi alla. Meie, meremehed, käime teise nimekirja alla.*

I19 V (TVE): *Meil selliseid ei ole. Need on jäälohkujad, tuumalaevad jne /.../ Keemiavedu, gaasivedu, naftatankerid, naftapumpamise alused. Laevad, mis püsivalt töötavad Arktikas. Toomislaevad, need on ujuvbaasid. Kalatööstuse tootmislaevad, mis on seotud mereandide püügi ja töötlemisega.*

Ametirühma tööalase tegevusega seotud terviseprobleemid

Arvati, et kui mõned erisused välja arvata, on töötamine VAP-i saamise õigusega seotud laevadega suhteliselt sarnased.

I19 V (TVE): *Töötingimused on [VAP-i saavate meremeestega võrreldes] peaaegu ühesugused. Meremeeste jaoks pole mingisuguseid erinevusi. /.../ Ainus, et, jah, gaasiveol on kõrgendatud*

ohtlikkus. /.../ Plahvatusoht, toksilisus. Teistel laevadel seda pole. Kõrgendatud ohtlikkus. Nafta needsamused... Seal on samuti oma spetsiifika. /.../ seesamune tuumakiirgus aatomilaevadel. Seal on kaitse väga tugev. Sellele vaatamata riski ja lisaohude eest.. Ise saate aru, et töötamine tuumalaeval või jäälõhkujal mõjutab inimest psühholoogiliselt.

Töötada tuleb probleemses keskkonnas.

I18 v (TVE): /.../ laevamehhaaniku /.../ siis tema töötab keldris, praktiliselt ta töötab kinnises suletud ruumis, kus on suhteliselt temperatuur kõrge eks ole, noh masinaruumis ja müra on suur, kuigi on kõrvaklapid ja on täna konditsioneerid tänasel päeval ja, aga ikkagi ta nagu vaimselt on raskemas keskkonnas töötab eks.

I19 V (TVE): Kui palju meil inimesed külmetuvad, sest sellised järsud temperatuuri kõikumised, see on talumatu. /.../ Võtame masinaruumi, kus hooldatakse mehhanisme. Seal on temperatuur ligi 40C. Aga inimesel on sealt vaja välja minna laevalaele. Seal on juba -10 C. Vaadake, milline temperatuuri langus ja temperatuuride vahe. Momentaalselt ühest režiimist teise.

Tervisele avaldavad mõju ka kiirgus, kõikumine ja vibratsioon.

I19 V (TVE): Ja veel kõik need kiirgused. Töötavad radarid, töötavad kõikvõimalikud muud seadmed, milliseid meil vaid pole.

I19 V (TVE): Nüüd veel kõikumine. Kui terve inimene ka poleks, ta tajub kõikumist alati. Kõik räägivad: „Te olete meremehed, te olete harjunud.“ Mis tähendab harjunud? Jah, me harjume teatud määral, kuid inimene tajub seda oma organismis ikkagi. Ühel tõuseb söögiisu, teisel on vastupidi- ta ei taha midagi süüa. Tal tekivad iivelduse sümptomid ja isegi iiveldus ise. Peapööritus, liigutuste koordineerimishäired.

I19 V (TVE): Siis veel kõikvõimalik vibratsioon. Pole sellist mehhanismi ega selliseid seadmeid, mis ei teeks müra ega tekitaks vibratsiooni, poleks selle vibratsiooni allikas.

Samuti avaldab tervisele mõju pidev ajavööndite vahetus.

I19 V (TVE): Teiseks faktoriks on ajavööndite vahetus /.../ kõik needsamad arstid räägivad, et üleminek ühest ajavööndist teise peab olema järk-järguline ja pärast seda on vajalik aklimatiseerumine. Meil pole ju mingit aklimatiseerumist.

Oluliseks probleemiks on ka pikaajaline kodunt eemalolek.

I18 v (TVE): Inimene peab olema 100% kodust eemal, sellel ajal, kui ta on tööl ja ta on aastast ütleme kaks kolmandikku tööl, aastast on meil 12 kuud, seal võib olla nii, et ta on 8 kuud oma kodustest ja maismaaelust eemal /.../ Tähendab meremehed on oma elukutse tõttu kaks kolmandikku elust töökeskkonnas, siis kui nad töötavad oma ametikohal.

I19 V (TVE): Tuli näiteks raadiogramm, rääkis kodustega, seal on mingid probleemid. Tema ei saa nende lahendamiseks midagi teha. Saate aru. Tema ei saa midagi teha ja keegi ei saa ka teda aidata. Ja tema peab üksinda vahti minema ja sellises seisundis kindlustama /.../

Tervist positiivses suunas mõjutada võivad abinõud

Meremeestele teostatakse regulaarselt tervisekontrolli.

I18 V (TVE): Merel on ju teatavasti kohustuslik tervisekontroll ja alates, kas see oligi neljakümne jällegi hetkel jään vastuse võlgu mitmendast, kas 55-ndast eluaastast on iga aasta, muidu on iga kahe aasta tagant üks kord ja see tuleb läbi teha ja kui sa läbi ei saa, siis nii või teisiti kaob õigus töötada sellel ametikohal.

Informeeritus eripensionidest

Eripensionivõimalustest teatakse ja kardetakse nende kadumist.

I18 V (TVE): No on küll, korduvalt on küsimusi inimeste poolt, et ega seda ometi ei ole ära muudetud ja et kas see ikka kehtib ja meile teada olevalt ta täna veel kehtib /.../

Tööandja pole eripensioni teemast huvitatud.

I18 V (TVE): Tööandja ei teavita siin midagi, seda ei ole kindlasti olnud ja seda näitab just see küsimuste hulk, et kui inimesed igakord, kui nendega kohtuda koosolekul või helistatakse siia ja küsitakse, et millised on need tingimused ja teiseks noh meil on selle jaoks muidugi jurist, kes täpselt vastab ja keda täna hetkel ei ole kohal, aga ja teine on see, et noh kellel üldse on võimalik ja nii edasi, et see käib põhiliselt tööandja noh ei ole huvitatud inimeste noh isiklike, noh see on väga isiklik asi tegelikult see sooduspension, et ei, üldjuhul ei ole kuulda olnud jah.

Eripensioni tähendus, olulisus, funktsioon

I18 v (TVE): See on üks komponent, mis kindlasti elukutse valikul /.../ avaldab positiivset mõju /.../ selleks et noored selle elukutse valiks ja sellele lisaks on loomulikult see erisoodustuste süsteem eks ole pensioni kontekstis, et need kõik on faktorid, mis aitavad kaasa, et inimene selle elukutse valiks ja mitte üksi ei valiks, vaid seal ka pikalt, piisavalt pikalt töötaks /.../ tal teatud motivatsioon on, et ma töötan selle täis ja siis ma saan natuke varem pensionile eks ole, et väga tõsine motivatsioon oma elukutsel, oma erialal mida on õpitud koolis eks ole, lõpuni töötada nendes rasketes tingimustes.

Ümberkorralduste vajadused praeguse eripensioni juures

Pension võiks olla suurem.

I18 V (TVE): Aga ta võiks olla suurem.

Eripensioni saajate nimekiri võiks vajada ülevaatamist.

I18 V (TVE): võib-olla tuleb jah üle vaadata see tööloetelu, kellele täna need ettenähtud on eks ole ja siis see teha võib-olla uued otsused, et võib-olla kellelgi tõsta ja võib-olla keegi võib sealt

välja jääda, kui tänapäeva noh tsivilisatsioon on muutnud selle elukutse raskusastet või mida iganes, et keskkonda, kus see töö toimub. Et või olla, et on kuskil toimund mingid muutused.

Soovid ja võimalused erialal töötamise jätkamiseks eripensioni järgselt ja sellega seonduvad piirangud

Pensioni saamine ei võimalda oma ametikohal edasi töötamist.

I18 V (TVE): /.../ eeldatavasti võib eeldada, et nad ei jätkka oma ametikohal, aga võib-olla noh, ühel puhul nad ei saa ka jätkata, muidu nad ei saa seda pensioni. Nad ei saa oma ametikohal jätkata, kui on see tähendab eelnõu sooduspensionile minekul, ütleme varem pensionile minek, siis nad ei saa töötada, muidu nad ei saa pensioni.

Siinsetel meremeestel on pensionieani töötamine raske.

I19 V (TVE): Ei, ei. Need on üksikud, üksikud, kes saavad niimoodi töötada. Saate aru? Meremeeste keskmine eluiga on oluliselt lühem kui on vabariigi keskmine. Ja kui nad jätkavad töötamist, siis nad pensioni ei saa. Nad lihtsalt jätkavad töötamist ja ongi kõik. Läänes pole üldse sellist asja. Nemad saavad oma soodusaja kätte ja neile piisab sellest. Keegi neist reeglina ei tööta.

Ettevõttel on „maapealseid“ töökohti reeglina pakkuda väga vähestele.

I18 V (TVE): No kindlasti on, aga kuna need, kohtade arv ei ole võrreldav, tähendab suurusjärk palju ka laevandusettevõttes töötab merel laevadel inimesi on noh kümme korda kindlasti suurem, kui maa peal on võib-olla üks koht ainult ja kui sul on kümne inimese kohta maa peal üks koht, siis tal ei ole lihtsalt võimalik maismaal pakkuda sellist tööd või töökohta, samas ettevõttes ma mõtlen. Aga ta valib kindlasti sellest kümnest parima välja ja teeb talle ettepaneku /.../

Võimalikud lahendused töötee jätkamiseks teises valdkonnas eripensioni staaži täitumisel

Sõltuvalt kvalifikatsioonist, aga üldiselt on meremeeste väljaõppele vastavaid töökohti teistes tegevusvaldkondades võimalik leida.

I18 V (TVE): No on ikka, on ikka sellepärast, et meremehe elukutse eeldab väga laia spektri ütlemine tundmist juba väljaõppel, muidugi see sõltub, kas ta on reakoosseisu või juhtiva koosseisu liige, sest reakoosseis on nagu lühema väljaõppe ajaga nagu madrus-motorist, räägime kes noh kutsekvalifikatsiooni või seal redelil on all nende väljaõpe on suhteliselt lühike. Aga ütlemine, siis juba inseneritaseme õpe, kes on tüürimehed ja mehhaanikud, kellest saavad siis kaptenid ja vanemmehhaanikud, kõige tipptasemel, nende väljaõpe on ju sisaldab kõiki komponente alates loodusstiihia tundidest ja lõpetades nii-öelda juriidika ja seadusandluse tundmisega,

inimpsüühika, tähendab nad on laia spektri spetsialistid oma väljaõppelt ja sealt sellest spektrist on võimalik ka väga palju töökohti leida, keegi ei ole nagu kuskil ilma jäänud. Eriti lihtne on kindlasti laevamehhaanikutel, et siin on nagu olukord, kui me vaatame lääneriikide poole näiteks, et kus ma saan aru, et ei pruugi ka seda sooduspensionisüsteemi olla, et nad pärast merekooli lõppu peaaegu, et ei lähegi merele kuna näiteks soojuselektrijaamas või kuskil sellises kohas on sama tasu või parem töökoht kodule lähedal, lähevad sinna tööle, nende erialane ettevalmistus võimaldab neil seal töötada. Mingi mehhaanika töökotta või masinaehitusse või soojuselektrijaama, nendel ei ole mingit takistust sinna tööle minna.

I18 V (TVE): *Laevajuhtidel on natuke keerulisem, sest laevajuht on rohkem spetsialiseerunud nagu juhtimise peale ja pluss siis navigatsioon ehk see on mingi liiklusvahendi, suure liiklusvahendi juhtimine, et seal võib-olla on noh teise valdkonna ametid, kuhu minna, et rohkem nagu määndžment või juhtimine, administreerimine on see, kuhu laevajuhid saavad tööle minna maismaal.*

I18 V (TVE): *No kindlasti võetaks, mina ei ole küll kuulnud, et oleks, ma isegi ei tea, vastupidi nende eks ole noh võib-olla see aastate jooksul on muutunud, aga ütleme eelnevatel aegadel oli see kontingent inimesi või spetsialiste, kellel oli nägemus ka mis mujal maailmas toimub eks ole. Et kes olid sõitnud erinevate riikide tavasid, kombeid ja eriti ütleme rahvusvahelise äriaga või ettevõtlusega seotud, keelteoskusega seotud ametikohtadel, kus on ka juhi oskust vaja, sest noh merel kujuneb ka juhtimisoskus välja, kui sa töötad laevaohvitserina siis, sest kõik nad on ka laevaohvitserid, kõik mehhaanikud ja laevajuhid, neid kutsutakse ka laevaohvitserideks, isegi tsiviillaevastikus. Et siis nende kutsealased nii-öelda kogemused ja koolitus võimaldab päris paljudel kohtadel töötada.*

Eripensioni kaotamise võimalikud mõjud

Inimese õigustatud ootused ei realiseeru.

I18 V (TVE): */.../ see on ju täitsa jabur olukord, kui inimene on võib-olla töötanud sellel alal ja teadnud, et tal see võimalus saabub eks ole ja siis ootab, et võib-olla tahabki merel näiteks sellel ametikohal, muidu ta oleks võib-olla läinud kuskile mujale tööle on ju, kergema ameti peale, maismaale või otsinud teise nii-öelda elukutse, aga kuna on võimalik saada sellist pensioni ja erisoodustust, siis ta on hambad ristas töötanud lõpuni.*

I18 V (TVE): *Ma ei tea, ma ei ole, ei oska vastata sellele, kas on mingit alternatiivi, aga mina ütlen, et õigustatud ootus on kõigi nende inimeste puhul, kes täna teavad, et see süsteem kehtib ja kes täna on juba nendes ametites töö, et see on, selle ära muutmine oleks ebaõiglane.*

Merenduse ametikohtade atraktiivsus võib langeda, seda tuleks kompenseerida näiteks palgaga.

I18 V (TVE): *Mis muutuks? No kui teda ei oleks, siis ma arvan, et võib-olla mitmed ametikohad ja elukutsed ei oleks enam nii atraktiivsed inimestele pikkade aastate jooksul seal töötada, et sellele peaks olema asenduseks siis tunduvalt kõrgem töötasu seal ja /.../ võib-olla noh ei ole ka töötasu piisav motivaator, tähendab sest inimene tahab lihtsalt varem pensionile minna eks ole, noh siis peab talle ikka märkimisväärselt rohkem maksma, et tal või muu süsteem olema, millega ta siis tagab endale võimaluse varem pensionile jääda.*

Ettepanekud eripensioni kaotamisprotsessi osas

Vaja oleks rakendada pikka etteteatamisaega, kõik, kes on tööle tulnud eripensioni kehtimise ajal, peaksid saama seda taotleda.

I18 V (TVE): *Et see ei ole mitte mingil moel ootuspärane ega õiglane, et sellist asja saaks ära kaotada ennem kui mingi pika etteteatamisega eks ole, selles mõttes, et need kes täna, kui seda kaotada tahetakse eks ole, töötavad või tööle läksid sellele ametikohale ja teadsid, et selline erisoodustus on, siis nendel ei tohiks seda enam ära kaotada, see saaks olla kaotatud ainult nende jaoks null punktist ehk teiste sõnadega tänasest hetkest, kes tööle tulevad ehk muidu on inimestel õigustatud ootus selle elukutsega seonduvalt saada seda erisoodustust riigi käest eks ole ja selle ära võtmine on minu arust ebaõiglane.*

I18 V (TVE): *selle süsteemi niimoodi minu nägemisel üleöö ära kaotamine ei ole mõeldav ja pigem on, tuleks see süsteem säilitada, et motiveerida ikkagi täna tänaseid ütleme noori ka elukutse valikul, et see oleks üks täiendav motivaator. Muud midagi, et ühest küljest motivaator, aga teisest küljest ka sisuliselt noh ütleme siis hilisem ee hilisem ütleme nii hüvitis või riigi poolne siis tähelepanu, et inimene on valinud, on teinud sellel või teisel ametikohal sellist rasket tööd ja nii mitu aastat.*

Eripensioni võimalikud asendusmehhanismid.

Eripensioni kadumist võiks kompenseerida kõrgem töötasu.

I18 V (TVE): *Töötasu kõrgem.*

Muud erialarühma tööalase tegevusega seotud olulised probleemid

Mõnedel mereerialadel (nt motoristid) pole juba praegu järelkasvu võtta, rakendatakse merekoolide õppureid. Tööjõu probleemi pole tüürimeeste osas.

I18 V (TVE): *Sõltub, palju järelkasvu tuleb, et sõltub sellest kas see elukutse on jätkuvalt populaarne olnud noorte hulgas ja kui ei ole piisavalt järelkasvu eks ole, sest see on jällegi väga selle elukutse või ameti spetsiifiline, et kas on probleem või ei ole probleem, et merel töötamise koha pealt on näiteks täna mingil määral probleem, sellepärast et raske elukutse, /.../ nii et mina arvan, et seal on täna probleem, meil ei jätku juba hetkel laevamehhaanikuid ja motoriste. Sest näiteks, üks hea näide on, et /.../ meie kõige suurem laevandusettevõtte, kus täna motoristi kohtadel töötavad tegelikult Merekoolis või Mereakadeemias õppivad õpilased, nad ei käi koolis, sest töötavad, sest laevafirmal ei ole kuskilt mujalt võtta, poistel on raha vaja ja see ei ole hea üldse, see on väga halb, aga nii on tegelik olukord, et ja nüüd, nüüd ongi, kui läheb nagu ütleme sealt, ehk see on see jällegi ametispetsiifiline, tüürimeestel seda probleemi ei ole, neid jätkub praegu.*

Kokkuvõtteks

Väljateenitud aastate pension ei ole meremeeste hulgas oluliseks teemaks, kuna kaasajal ei töötata VAP-i tingimustele vastavatel laevadel . Samas on töökeskkond ja tingimused (temperatuuri kõikumised, ajavad, vibratsioon, kiirgus, kõikumine) nii VAP-iõiguslikele kui ka seda mitte andvatel ametikohtadel suuresti samad. Meremeestele, kes VAP-iga hõlmatud ei ole, kehtib seadusest tulenevalt soodustingimustel vanaduspensionini õigus. Eripensionide teema on meremeeste jaoks oluline, sellealaseid võimalusi jälgitakse. Väga raske ja erinevaid terviseprobleeme põhjustav töö teeb eripensionide saamise tähtsaks. Ehkki samas ettevõttes ei pruugi „maapealseid“ töökohti jaguda, pole meremeestel töö leidmisega reeglina probleeme. Eripensionide kaotamine võib tähendada, et inimeste õigustatud ootused ei realiseeru, samuti võib see samm vähendada eriala atraktiivsust. Eripensionide kaotamist kompenseeriks kõrgem töötasu. Olulise lisateemana tõid intervjueritavad välja meremeeste järelkasvu küsimuse.

III. VÄLJATEENITUD AASTATE PENSION: MIDA TEHA EDASI?

Kokkuvõtvaid soovitusi

Lähtuvalt käesoleva uuringu pakkumiskutses kirjapandust on Vabariigi Valitsus on kiitnud heaks kava koos ühtse töövõimetuse kindlustuse skeemi loomisega reformida väljateenitud aastate pensionid (edaspidi VAP) ning soodustingimustel vanaduspensionid, mille tulemusena need pensionid üleminekuperioodi jooksul kaoksid. Õigus varasemale pensionile säiliks neil, kellel on vajalik staaž juba täis töötatud, samuti neil, kellel on teatud osa staažist omandatud. Isikud, kelle tervis on töötamisel kahjustunud ning kes töötada enam ei saa, hakkaksid saama hüvitist töövõimetuse kindlustuse / tööõnnetus- ja kutsehaiguskindlustuse skeemist. Need, kelle tervis pole kahjustunud, saaksid töötada edasi oma endisel töökohal või peaksid leidma uue töökoha, omandades vajadusel uue kutseala.

Uuring hõlmas intervjuusid VAP-iõiguslike ametirühmade, nende esindusorganisatsioonide ja tööandjate esindajatega ning ülevaadet erinevate Euroopa riikide VAP-ile sarnaste eripensionide süsteemist ja selle muutumisest lähikümneanditel.

Uuringu materjalidele tuginedes võib kokkuvõtvalt välja tuua alljärgneva.

1. Ehkki pakkumiskutses toodud lähtepeetatsioon näeb ette VAP-i ja temaga sarnase soodustingimustel vanaduspensionid kaotamise, on **vaadeldud riikidest tuua eelkõige üks näide (Tšehhi Vabariik), kus sellelaadsed eripensionid on täielikult kaotada õnnestunud**, seda lähtuvalt reformi teostamise ajast (turumajandusele üleminekuperioodi alguses). **Samas on eripensionid kaotamine kompenseeritud kõrgema töötasuga**. Teistes riikides on eripensionid enamal või vähemal määral säilinud.

2. VAP-i aktuaalsus tema esialgse sisu mõttes võib küll mõnede ametirühmade puhul olla langenud (nt pedagoogid) ja nõuetele vastavaid VAP-iõiguslikke inimesi jääb seoses tingimuste muutumisega järjest vähemaks (nt meremehed), **esineb siiski ametirühmi, kus töö tervistkahjustavuse vähendamise osas pole lähiajal olulisi samme astuda võimalik (nt kaevurid) või pikaajaline väljaõpe konkreetsel erialal töötamiseks osutub tavainimese töökarjääri keskpunktis kasutuks (nt tantsijad)**. Nende rühmade plaanis võib VAP (või selle asendaja) esialgse sisu plaanis olla senini õigustatud.

3. „Vanade” Euroopa riikidega võrreldes on **Eesti sissetulekutase oluliselt madalam, mis ei võimalda aktiivset töövõtjapoolset osalust oma töötuleviku kindlustamisel**.

4. VAP-ipõhistel erialadel on ka Eestis kujunenud **tugevad esindusorganisatsioonid, kes on valmis töötajate õiguste eest võitlema.**

5. VAP-i käsitletakse ka kui riigipoolset raske/pingelise, kuid vajaliku **töö väärtustamist ja samuti võimalust erialase järelkasvu kindlustamiseks.**

Eelnevast lähtuvalt **tuleks järsud ja kiireid muutusi tekitavad meetmed VAP-i reformimisprotsessist kõrvale jätta.**

Probleemi kompleksse käsitlemise vajadus.

Nagu ka käesolev uuring näitas, on eri tüüpi pensionid omavahel läbi põimunud (nt kaevuritel ja meremeestel on lisaks VAP-ile õigus taotleda ka soodustingimustel vanaduspensionini jne. Seega tuleks **pensionide reformimisele ja ka sellealasele uurimistegevusele läheneda võimalikult komplekselt, pensioni erinevaid liike ühtse tervikuna vaatlvalt.**

Eripensionid ja nende võimalik asendamine loodava töövõimetus- ning tööõnnetus- ja kutsehaiguskindlustuse süsteemiga.

Sellealane idee on Eestis teatavasti esitatud. Lähtuvalt VAP-ipõhiste ametirühmade spetsiifikast vajaks siin laiendamist töövõimetus mõiste: **VAP-iõiguslike ametirühmade juures võib oluliseks osutada mitte niivõrd üldine töövõimetus, kui just väga konkreetse (sageli pikaajalist ettevalmistust nõudva) erialaga seotud töövõimetus samaaegselt üldise töövõime säilimisega.** Soome on reforminud oma töövõimetuspensionide süsteemi (laiendanud pensioni saajate ringi) paralleelselt eripensionide kaotamisega, seega võiksid sealsed kogemused olla olulised.

Raskete/pingeliste töötingimuste leevendamisega seotud meetmed.

Sellelaadsed meetmed võiksid olla peamised VAP-i asendajad / tema järele vajaduse kaotajad. Paraku ei toonud teostatud uuring selles valdkonnas välja eriti laiaulatuslikke võimalusi.

1. Töötingimustega seotud meetmed.

Nagu eelnevalt öeldud, ei ole VAP-iga seotud töötingimused nt kaevurite osas praeguse seisuga realselt oluliselt parandatavad. Samas peaks siin ikkagi riigipoolselt püüdma **maksimaalselt kontrollida hetkel kehtestatud töötingimuste alaste nõuete täitmist ja allutama töötajaid veelgi regulaarsemale tervisekontrollile individuaalsete probleemide võimalikuks väljaselgitamiseks.**

2. Tööaja ja puhkusega seotud meetmed.

Mitmete VAP-iõiguslike ametirühmade esindajad tõid välja **meetmeid, mis on seotud tööaja või puhkusega** ja võiksid aidata tervise halvenemist pidurdada ja tööpinget vähendada (lennujuhtide lühem tööpäev, kaevurite veelgi pikem puhkus, pedagoogide enesetäiendamisaasta teatava tööperioodi täitumisel). Nende **meetmete otstarbekuse võiks võtta arutlusele osapoolte esindajatest ja valdkonna spetsialistidest koosnevate komisjonide põhiselt.**

3. Meditsiini- ja taastumisteenuste võimaluste laiendamine.

Mitmetes intervjuudes (kaevurid, pedagoogid) kajastati **vajadust meditsiini- ja taastumisteenuste-alaste mittetasuliste võimaluste loomise järele.** Kuna tegemist on tervise säilitamise seisukohalt olulise võimalusega, siis võiks a) koos vastava valdkonna spetsialistidega uurida täpsemalt sellealaseid vajadusi VAP-iõiguslike erialade lõikes; b) teha koostööd tööandjatega (kes võiks siin olla samuti huvitatud osapool seoses täiendavate väljaminekute vältimisega edaspidi) nende võimaluste loomisel.

4. Täiendava kindlustuse võimalused.

Mitmete VAP-iõiguslike ametite esindajatel on arvestatav säärase terviseprobleemide oht, mis küll ei tekita üldist töövõimetust, kuid **võtavad võimaluse pikaajalist ettevalmistust nõudnud ametis edasi tegutseda** (artistid, lennunduspersonal ja lennujuhid). Selliste juhtumite korral **on vajalik spetsiaalkindlustus**, mille sõlmimine on reeglina kas võimatu või ülimalt kallis (nt laulja kindlustus häälepaelttega seonduvate probleemide vastu). Samas on mingeid kindlustusskeeme ka juba kasutusel (nt lennujuhtide litsentsikindlustus). Selliste kindlustusvõimaluste vajadust ja võimalusi tuleks VAP-ipõhiste ametirühmade puhul täiendavalt uurida ja **vajadusel rakendada ka riigipoolseid garantiisid eriti madalama sissetulekuga ametirühmade** (nt artistid) osas. Perspektiivis võiksid sellised juhtumid olla kaetud välja töötatava tööõnnetus- ja kutsehaiguskindlustussüsteemi kaudu.

Edasise tööalase karjääri alast nõustamist ja juhtumikorraldust puudutavad meetmed.

1. Ennetav personaalse karjäärinõustamise ja ümberõppe süsteem.

Ettepanekuna toodi see välja artistide poolt. Selline lähenemine võimaldaks hakata **edasiseks tööalaseks tegevuseks ettevalmistumisega tegelema enne eripensioni-ikka jõudmist ja oleks ilmselt kasutatav enamiku VAP-iõigusega erialade juures.** Sellealased võimalused on olemas Töötukassal, paraku on nendepoolne tegevus suunatud eelkõige töötutele või siis koondatavatele. **Sellise süsteemi osas oleks võimalik koostöö ka tööandjatega** (nt täiendavate võimaluste leidmiseks töö jätkamisel sama ettevõtte piires).

2. Ümberõppealaste ametkondlike barjääride ületamine.

Eelkõige artistide osas on väljendatud selget huvi tasemeõppes uue eriala omandamise võimaluse vastu, selle võimaluse toetamise ettepanekutega on pöördutud ka Sotsiaalministeeriumi poole. **Tasemeõpe jääb aga praegusest nt Töötukassa poolt rakendatavatest tööturumeetmetest eraldiseisvaks seoses teise ministeeriumi haldusalas asumisega. Täiskasvanud õppija ei pruugi olla kehtima hakkava tasuta kõrghariduse süsteemi raames sisseastumisel vastse koolilõpetajaga konkurentsivõimeline.** Lähtuvalt kontingendi väikesearvulisusest võiks kõne alla tulla lahenduste leidmine eri ametkondade koostöös.

3. Suurem rahaline väljamakse erialase töökarjääri lõpetamisel kui ümberõppe toetaja.

Selline taas artistide poolt välja toodud võimalus (seostatav eelkõige võimalike ametialaste pensionifondide loomisega) võiks soodustada näiteks kõrghariduse omandamist (sh eraõppeasutuses). Inimesel oleks võimalus ümberõppes osalemiseks ja samaaegseks jooksvaks toimetulekuks.

Ametipõhiste täiendavate pensionifondide võimalik moodustamine.

Ametipõhised pensionifondid on (sh VAP-i paralleelina) kasutusel mitmetes maades. Osalisteks on nii tööandja, töövõtja kui ka riik. Samas loetakse neid fonde „vananenud“ nähtuseks, mis eksisteerivad eelkõige ametiühingute surve tõttu. Neid fonde on püütud reformida, riik on püüdnud fondidest eemalduda (Saksamaa näide). **Väikesearvuliste ja vähese tööandjate arvuga ametirühmade juures, kus reaalsed erilised töötingimused siiski eksisteerivad, võiks selliste fondide loomist siiski kaaluda, nende fondide kaudu rõhutataks ka eriliste töötingimustega erialade väärtuslikkust ja vajalikkust** (vastavalt intervjuudest tulenevale üks VAP-i olulisemaid funktsioone). **Kui neid VAP-i kaotamisel ei moodustataks, võiks töötajate esindusorganisatsioonide poolne surve viia VAP-i (ja ka soodustingimustel vanaduspensioni) asendusmehhanismid finantsiliselt tööandja kui vahetu partneri kanda, see aga võib teatavate erialarühmade tasandil põhjustada arvestatavaid probleeme (tegevuse vähendamine).** Samuti saaks nii arvesse võtta töötajate esindusorganisatsioonide poolt esitatavaid nõudeid eritingimustes töötamise edasiseks arvestamiseks. Seega pole mõtet seda varianti üheselt välistada.

Pensionifondide üle arutlesid intervjuudes enamiku VAP-ipõhiste erialade esindajad. Lähtuvalt senistest kogemustest fondipõhise pensionisüsteemiga ollakse selle võimaluse suhtes enamal või vähemal määral skeptilised ja/või tõrjuvad. Samas võimalust täielikult ei välistatud.

1. Võimalikud partnerid ametipõhiste pensionifondide moodustamisel.

Ametipõhiste pensionifondide moodustamise korral peaks ühe osapoolena kindlasti olema kaasatud riik:

- 1) riiki (läbi VAP-i) loetakse tunduvalt usaldusväärsemaks partneriks kui erinevaid fonde;
- 2) tööandja maksukoormus on Eestis niigi väga kõrge;
- 3) VAP-ipõhiste erialade töövõtja töötasu on panustamiseks sageli väga madal, riigi otseosalus võiks töövõtjapoolset (ka väikest) panustamist soodustada;
- 4) riigi ülesandeks on oma inimvara eest hoolitsemine.

Fondid võiksid olla aktuaalsed eelkõige selliste erialade jaoks, kus töötasu on küllalt kõrge töötajapoolseks panustamiseks (uuritavatest erialarühmadest eelkõige lennunduserialad).

2. Tööandja huvi ametkondlike fondide moodustamiseks.

Ka tööandja võiks selliste fondide moodustamisest huvitatud olla seoses võimaliku kartusega, et VAP-i (ja soodustingimustel vanaduspensioni) kaotamisel üritavad töövõtjate esindusorganisatsioonid püüda panna tööandjale VAP-i kompenseerimise kohustus. Ühine panustamine aitaks seda teataval määral maandada.

3. Töölase mobiilsuse tagamine ametipõhiste pensionifondide loomisel.

Ametipõhiste pensionifondide loomise korral võib tekkida küsimus nende tööalast mobiilsust pärssivast rollist. **Sellest ülesaamise teeks võiks olla, et eriliste töötingimustega ametis töötamise lõpetamisel osapooled lõpetavad maksed ja vahendid ühendatakse II (või III) pensionisambaga.** Sel juhul ei lähe need „kaduma“ ja tavapensionile siirdumisel võetakse arvesse ka eritingimustes töötamisel tehtud panus. Tagasipöördumisel eritingimustes töö juurde saaks eri osapoolte maksed taastada.

4. Eripension kui teatav täiendav garantii töökarjääri valikul.

VAP-i mõju töökarjääri valikule tõid välja mitmete ametirühmade esindajad. Ühtepidi võib ta olla valiku aluseks teiste tingimuste võrdsuse korral (nt kaevurid). Teisalt võib VAP olla täiendavaks garantiiks niigi riskirikka ameti valikul (tantsijatest artistid). Kuna peaaegu kõigi intervjueeritud ametirühmade esindajad tõid probleemina välja ametialase järelkasvu leidmise, ei saa seda aspekti arvesse võtmata jätta. Eritingimustega ametipõhiste pensionifondide süsteem oleks siin ilmselt üheks võimalikuks lahenduseks.

VAP-i reformi teostamisega seonduvad meetmed.

1. Üleminekuperioodi pikkus VAP-i reformimisel.

Kõigi uuritud VAP-iõiguslike rühmade tasandil toodi välja õigustatud ootusi VAP-ile nende osas, kes VAP-i saamise õigusega ameti olid juba valinud, samuti toodi negatiivseid reaktsioone VAP-i saamise reeglistiku muutmisele varasemast ajast. Õigustatuks peeti ka täielikku „nullvarianti“ (kõik muutused seonduvad uute töötajatega) või siis seda, kui VAP-i saamise õiguse kaotavad need, kes on vastaval erialal töötanud väga lühikest aega.

Eripensionide reformide raames on ka teised riigid kehtestanud pikki ülemineku perioode (nt Hispaania 11 aastat). Seega võiks senist eripensionide reformimise praktikat, kus pensioni saamise võimalus säilib neil, kes on vajalikust staažist läbinud poole, lugeda VAP-iõiguslike ametirühmade osas liialt vähesel määral õigustatud ootusi arvestavaks.

2. Võimalus sooduspensiononi või toetusmeetmete süsteemi valida.

Täiendavalt võiks välja pakkuda võimaluse, et kui VAP peaks asendatama mingi muu toetusmeetmete/eripensionide süsteemiga, siis **võiks VAP-iõiguslikele isikutele pakkuda valikut, kas jääda vanasse (VAP-i) süsteemi või liituda uuega (nt ametipensionifond)**. Selline süsteemi valiku võimalus on antud nt Soomes.

3. VAP-i / tema edasise asendaja määramise põhimõtted.

Uuringu käigus toodi korduvalt esile kriitikat seoses VAP-i ühetaolisusega ja vähese sõltuvusega tööpanusest (VAP-i suurus on ligilähedane nii solistil kui ka koorilauljal, nii suurema kui ka väiksema reaalse erialase staažiga töötajal). Seda aspekti (sõltuvus nt töötasust ja staaži reaalsest pikkusest) võiks arvesse võtta VAP-i võimalike asendusmehhanismide konstrueerimisel.

4. Individuaalse töötingimuste hindamissüsteemi kasutamise võimalus.

Sellealane süsteem on kasutusel Ungaris. Sõltumatu ekspertiisi otsuse alusel võidakse varasemalt eripensionioiguslike ametite osas nii tööandja kui ka töövõtja tellimisel rakendada individuaalset otsustust, kas realselt on tegu tervisele kahjuliku tööga, mis vajab täiendavat kompenseerimist. Eestis võiks säärane lähenemine tulla kõne alla nii VAP-i kui ka soodustingimustel vanaduspensiononi (nimekirjad 1 ja 2) korral. Boonuseks oleks otsustuste sisulisus (ka uuringus toodi kohati välja, et mitmete eripensionioigusega ametite osas on töötingimused realselt muutunud), probleemiks aga ilmselt kulukus ja suur ajakulu.

5. Osakoormusega töötamise võimaluse pakkumine koos osalise eripensiononi saamisega.

Sellist võimalust pakkusid intervjuudes välja pedagoogid. Ilmselt võiks see olla rakendatav ka kaevurite ja mõnede lennundustöötajate korral, töögraafikute sobitamise võimalusel ka puhk pillimängijate osas. Lahendus garanteeriks pikemaajalise seotuse erialase töise tegevusega, vähendades väiksemast koormusest lähtuvalt negatiivset mõju tervisele. Sellelaadsed skeemid on olnud kasutusel ka Saksamaa ametialaste eripensionide juures.

6. Eri osapoolte kaasamine otsustuste tegemisse.

VAP-i kaotamine eeldab pikemat dialoogi VAP-iõiguslike ametirühmade ja nende tööandjate esindajatega. Nagu näitas uuring, **on kuuldused VAP-i võimalikust kaotamisest ametirühmade seas levinud ja sellega seoses on tekkinud erinevaid kartusi**. Seega tuleks kõik otsused ja võimalikud asendusmehhanismid eelnevalt põhjalikult läbi arutada. Dialoogi hõlbustab asjaolu, et **valdavalt on VAP-iõiguslikel töövõtjatel olemas toimivad esindus-**

organisatsioonid (ametiühingud ja kutseliidud). Kuna probleemid on rühmaspetsiifilised, tulekski arutelusid korraldada just konkreetsete esindusorganisatsioonide, mitte nende laiemate katusorganisatsioonidega. Huvitatud võiksid olla ka tööandjad, kuna nemad on ikkagi VAP-ipõhistes ametites töötajate tegevusest põhilised kasusaajad ja uuringu käigus toodi nende plaanis välja kartuse olemasolu, et VAP-i kaotamisel võib sellealane finantskoormus täies ulatuses tööandjale edasi kanduda.

7. VAP-i reformide poliitiline taust ja kommuniqueerimine.

VAP-i reformimine eeldab poliitiliste olude arvessevõtmist ja tehtavate otsuste igakülgset kommuniqueerimist. Mitmetes maades on eripensionide reformid takerdunud poliitilise valmisoleku taha, kuna teema annab laialdasi võimalusi populistlikuks lähenemiseks.

8. VAP-i reformi ajaline perspektiiv.

Kava väljateenitud aastate pensioni reformimiseks (pakkumiskutsest lähtuvalt peaks vastav eelnõu valmima 2013. aasta I kvartalis) võib reaalsest olukorrast lähtuvalt pidada küsitavaks, kuna reformimine eeldab:

- 1) tervikliku lahenduskomplekti väljatöötamist ja selle harmoniseerimist (nt tööõnnetus- ja kutsehaiguskindlustuse süsteemi väljatöötamine (hetkel selles valdkonnas tehtust info puudub)), tööturuteenuste ja toetuste seaduse muudatusi (nõustamissüsteemi käivitamiseks), töö ja puhkeaja seadusi (võimalikud sellealased muudatused VAP-iõiguslike rühmade osas);
- 2) eelnevat tihedat arutelu kõigi huvigruppide esindajatega, seda nii töövõtja kui ka tööandja poolelt (sh eesmärgiga selgitada lahendusi ja levendada edasisi reaktsioone);
- 3) kulu-tulu analüüsi (VAP pensionid vs uus toetusmeetmete süsteem).

9. Reformi maksumus.

Kuna VAP-iõiguslike inimeste hulk Eestis pole väga suur, siis tuleks võimalike asendusmeetmete osas kindlasti hinnata ka nende kuluefektiivsust. Samuti tuleks võtta arvesse, et kuna põhilise VAP-i asendusmehhanismina toodi uuringu käigus välja töötasu tõstmine, mis võimaldaks töötajal iseseisvalt tunduvalt suuremal määral oma tulevikku kindlustada, ning palju VAP-iõiguslikke töötajaid on kas otseselt riigi või riigile kuuluvate ettevõtete palgal, siis võib arvestatava hinnatava meetmena käsitleda ka teatavate erialade palgatõusu.

Kokkuvõtteks võib öelda, et VAP-i (ja laiemalt eripensionide reform) on keerukas, aeganõudev, kõigi osapoolte kaasamist ning täiendavat kompleksset uurimistegevust vajav protsess. Loodame, et ka käesolev uuring suudab anda oma panuse selle protsessi käivitamise.

ALLIKAD

- Armeanu, O. I. (2010). The Battle over Privileges and Pension Reform: Evidence from Legislative Roll Call Analysis in Poland. *Europe-Asia Studies* Vol. 62, No. 4, June 2010, Pp 571–595
- Bite, I. (2009). *Annual National Report 2009. Pensions, Health and Long-term Care*. Latvia. ASISP.
- Czepulis-Rutkowska, Z. (2011). Poland. In: Hirose, K. (ed.) *Pension Reform in Central and Eastern Europe in times of crisis, austerity and beyond*. ILO, Budapest
- Bonoli, G. (2003). Two Worlds of Pension Reform in Western Europe. *Comparative Politics*, Vol. 35, No. 4 (Jul., 2003), pp. 399–416
- Deutsche Rentenversicherung (2012) http://www.deutsche-rentenversicherung.de/Allgemein/en/Inhalt/03_leistungen/01_rente/bergleute.html (15.11.2012)
- Dmitriev, M. (2011). Proposals for the Development of the Pension System in the Russian Federation, Expert Council of Russian Federation Presidential Public Council for the Investment of Pension Accumulation Assets, April 2011
- Dummann, K. (2008). What Determinates Supply and Demand for Occupational Pensions in Germany? *Journal of pension Economics and Finance*. Vol 7 (2). <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=1918212> (17.11.2012)
- Duval, R. (2003), *The Retirement Effects of Old-Age. Pension and Early Retirement Schemes in OECD Countries*, OECD Economics Department Working Papers, No. 370, OECD Publishing
- EAKL-i (Eesti Ametiühingute Keskkliidu) kodulehekülg <http://www.eakl.ee/index.php?pid=396&lang=5> (26.08.2012)
- Ebbinghaus, E. (2011). Embedded pension reforms in Europe: The forces towards a renewed welfare system for the elderly. Paper presented at IX Annual ESPANet (European Social Policy Association Network) Conference, Valencia, Spain, September 8-10, 2011
- Eich, F., Gust, C., Soto, M. (2012). Reforming the Public Pension System in the Russian Federation. IMF Working Paper 12/ 201. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2012/wp12201.pdf> (06.12.12.)
- European Centre for the Development of Vocational Training (2010). *Working and ageing. Emerging theories and empirical perspectives*. Luxembourg: Publication Office of the European Union
- European Commission (2012a). White Paper. An Agenda for Adequate, Safe and Sustainable Pensions. <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/12/108&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en> (24.08.2012)
- European Commission (2012b). Demography, active ageing and pensions. Social Europe guide, Volume 3. European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion
- European Commission (2007). Pensions Schemes and Projection Models in EU-25 Member States. *European Economy Occasional Papers*, No 35, November 2007
- European Parliament (2012). *Labour Market Situation and Pension System in Bulgaria. Briefing note*. DG for internal policies. <http://www.europarl.europa.eu/delegations/en/studiesdownload.html?languageDocument=EN&file=76451>. (04.12.2012)

- Fox, L. & Palmer, E. (1999). *Latvian Pension Reform*. Social Protection Discussion Paper Series. Social Protection Unit. Human Development Network. The World Bank
- Ghinararu, R. (2011). Romania. In: Hirose, K. (ed.) *Pension Reform in Central and Eastern Europe in times of crisis, austerity and beyond*. ILO, Budapest
- Hirose, K. (ed.) (2011). *Pension Reform in Central and Eastern Europe in times of crisis, austerity and beyond*. ILO, Budapest
- Inverco. *Spanish Pension Funds System*. April 2009. <http://goo.gl/vW64K> (08.12.2012)
- Jõeorg, M. (2012). *Olukord väljateenitud aastate pensionide seaduse osas*. Sotsiaalministeerium. Käsikiri
- Kizlinkova, R., Dokulilova, L. (2006). Bonuses for hazardous working conditions still prevalent. *European Working Conditions Observatory*. <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/2006/09/CZ0609019I.htm> (05.12.2012)
- Leetmaa, R., Masso, M., Võrk, A., Karu, M., Veldre, V., Paulus, A., Turk, P. (2012). *Sotsiaalkaitsehüvitiste ja -toetuste mõju töömotivatsioonile*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Too-ja_Sotsiaalpoliitika/Sotsiaalkaitse_huevitiste_ja_toetuste_moju_toeemotivatsioonile.pdf
- Leppik, L. (2007). Riiklikud eripensionid – oht sotsiaalsele õiglusele või ametnike motivaator? *Riigikogu Toimetised* 15, 2007. <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=10867&highlight=leppik&op=archive2>
- MISSOC (2012). *The evolution of social protection in 2011*. MISSOC Info May 2012. http://www.missoc.org/MISSOC/INFORMATIONBASE/OTHEROUTPUTS/INFO1/2012/MISSOC%20Info_2012_EN_final.pdf (26.08.2012)
- McTaggart, G. (2009). *Privileged Pensions: Privilege or Compensation?* Uryadovy Courier, No. 240, December 24, 2009
- Natali, D. (2008) *Pensions in Europe, European pensions: The evolution of pension policy at national and supranational level*. Brussels: P. I. E. Peter Lang, 2008
- OECD (1997). *Civil Service Pension Schemes*. SIGMA Papers, No 10, Paris
- OECD (2010). OECD Economic Surveys: Poland. Volume 2010/8. April 2010
- Pension Schemes and Projection Models in EU-25 Member States. (2007) *European Economy Occasional Papers*, 35
- Results of the survey on European pension systems. Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development. AS/Soc/Inf (2012) 06 rev. http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2012/BILsocdocinf06rev_2012.pdf (26.08.2012)
- Schils, J. (2005). *Early Retirement Patterns in Europe: A Comparative Panel Study*. Amsterdam: Dutch University Press
- Seafarers Pension Fundi kodulehekülg. Soome. <http://www.seafarerspensionfund.fi/en/Frontpage/insurance/MEL-insurance-contributions/Pages/default.aspx> (09.12.12)
- Schneider, O. (2011). Reforming Pensions in Europe: Economic Fundamentals and Political Factors. *Finance a úvěr – Czech Journal of Economics and Finance*, 59, 2009, no. 4. Pp 292–308

- Sinyavskaya, O. (2004). Pension Reform in Russia: A challenge of low pension age. *PIE Discussion Papers Series*. <http://cis.ier.hit-u.ac.jp/English/publication/cis/dp2004/dp267/text.pdf>
- Škorpík, J. Suchomel, M. (2011). The Czech Republic. Poland. In: Hirose, K. (ed.) *Pension Reform in Central and Eastern Europe in times of crisis, austerity and beyond*. ILO, Budapest
- Social Matters in Germany. (2012) <http://www.goethe.de/ges/soz/soz/en3715584.htm> (12.11.2012)
- Social Security Programs Throughout the World: Europe 2010. Hungary*. (2010). U.S. Social Security Administration. Office of Retirement and Disability Policy. <http://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2010-2011/europe/hungary.html>(01.12.2012)
- Social Security System in Lithuania* (2012) http://www.socmin.lt/get_file.php?file=RTpcXEluZXRwdWJcXFNtYXJ0d2ViL3NvYy9tL21fZmlsZXMvd2ZpbGVzL2ZpbGUxNTkuemlwO1NTc3RyYXRlZ3kuemlwOzs= (09.11.2012)
- State Social Insurance Fund Board of the Republic of Lithuania <http://www.sodra.lt/index.php?cid=2910> (21.10.2012)
- Statistikaameti kodulehekülg. <http://www.stat.ee/58095> (26.08.2012)
- Tiit, E.-M., Leppik, L., Vörk, A., Leetmaa, R. (2004). Euroopa Liidu ühiste pensionieesmärkide mõju Eesti pensionisüsteemile. *PRAXISE Toimetised* 14
- Trampusch, Christine/Eichenberger, Pierre/de Roo, Micha/ Bartlett Rissi, Robin/Bieri, Isabelle/Schmid, Laura/Steinlin, Simon (eds.) (2010). *Early Retirement in Germany*. REBECA (Research on Social Benefits in Collective Agreements). Database, Part 2 „Social Benefits in Collective Agreements“. SNF-Project No. 100012-119898. Institute of Political Science, University of Berne.
- Transitional Allowance. (2012). http://www.kbs.de/EN/seemannskasse/ueg_en/ueg_en_node.html (01.12.2012)
- Tzilivakis, K. (2011). Hazardous jobs list gets a haircut. Athens News. <http://www.athensnews.gr/issue/13472/51119>
- Uudeküll, K., Vörk, A. (2002). *Ennetähtaegne vanaduspension ja selle seos tööturukäitumisega Eestis*. http://www.mattimar.ee/publikatsioonid/majanduspoliitika/2004/2004/3_Tooturu_sotspol/27_Uudekyll_Vork.pdf (07.12.2012)
- VSAA 2012. <http://www.vsaa.gov.lv/en/services/seniors/work-record-related-pensions> (08.11.2012)
- What is the Social Insurance for Seafarers? (2012) <http://www.kbs.de/EN/seemannskasse/seemannsnode.html> (15.11.2012)
- Willert, M (2012). The European social dimension in pension policy. *Transfer: European Review of Labour and Research*. August 2012 vol. 18 no. 3 319-335
- Zaidi, A.; Whitehouse, E. (2009). Should pension systems recognise „hazarduous and arduous work“? *OECD Social, Employment and migration working paper*. No 91. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/221835736557>